

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Miglės Poderytės
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas
NUKENTĖJUSIOJO TEISĖS IR GALIMYBĖS BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ

Vadovas: Doc. dr. Andrej Gorbatkov
Recenzentas: Doc. dr. Gintaras Goda

Vilnius
2016

TURINYS

IVADAS	2
1.NUKENTĖJUSIOJO SAMPRATA LIETUVOS BAUDŽIAMAJAME PROCESE	5
1.1. Nukentėjusiojo sąvoka bei nukentėjusiojo statuso įgijimas.....	6
1.2. Nukentėjusiojo vaidmuo bei interesai baudžiamajame procese	12
2.NUKENTĖJUSIŲJŲ TEISIŲ IR GALIMYBIŲ REGLAMENTAVIMO RAIDA LIETUVOS BAUDŽIAMAJAME PROCESE	17
3.LYGINAMOJI NUKENTĖJUSIŲJŲ TEISIŲ IR GALIMYBIŲ ANALIZĖ	21
3.1. Nukentėjusiojo teisės ir galimybės Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamajame procese	21
3.2. Nukentėjusiojo teisės ir galimybės Jungtinių Amerikos Valstijų baudžiamajame procese	25
4.NUKENTĖJUSIOJO TEISIŲ REGLAMENTAVIMAS IR GALIMYBIŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS BAUDŽIAMAJAME PROCESE	31
4.1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 str. 10 d. įtvirtintos nukentėjusiojo teisės bei jų įgyvendinimas.....	33
4.1.1. Teisė reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo	34
4.1.1.1. Teisės įgyvendinimas viešojo (valstybinio) kaltinimo bylose.....	35
4.1.1.2. Teisės įgyvendinimas privataus kaltinimo bylose	36
4.1.2. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas nukentėjusiajam.....	39
4.1.2.1. Savanoriškas žalos atlyginimas	40
4.1.2.2. Žalos atlyginimas pareiškiant civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje....	41
4.1.2.3. Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimas	44
4.1.3. Teisė į nemokamą valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.....	47
4.2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 28 str. 2 d. įtvirtintos nukentėjusiojo teisės ir jų įgyvendinimas	49
4.2.1. Teisė teikti įrodymus	49
4.2.2. Teisė teikti prašymus.....	51
4.2.3. Teisė pareikšti nušalinimus	52
4.2.4. Teisė ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla	54
4.2.5. Teisė dalyvauti bylą nagrinėjant teisme	55
4.2.6. Teisė apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus	57
4.2.7. Teisė apskųsti teismo nuosprendį ar nutartį	59
4.2.8. Teisė pasakyti baigiamąją kalbą.....	61
4.2.9. Teisė gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį	63
4.2.10. Teisė dalyvauti vertinant jo specialius apsaugos poreikius.....	64
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	66
ŠALTINIŲ SARAŠAS	68
SANTRAUKA	75
SUMMARY	76

IVADAS

Įgyvendinant baudžiamojo proceso paskirtį, įtvirtintą Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK)¹ 1 str., kuri yra ginant žmogaus ir piliečio teises bei laisves, visuomenės ir valstybės interesus greitai, išsamiai atskleisti nusikalstamas veikas ir tinkamai pritaikyti įstatymą, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas, nukentėjusysis dažnai būna pamirštas proceso dalyvis. Tai matyti tiek praktikoje, tiek doktrinoje, kuri yra labiau orientuota į įtariamojo, kaltinamojo ar nuteistojo teisių apsaugą ir analizę. Tačiau pamažu pastebimas besikeičiantis požiūris į nukentėjusįjį. 2001 m. kovo 15 d. priimtas Europos Tarybos sprendimas dėl nusikaltimo aukų padėties baudžiamajame procese², 2004 m. balandžio 29 d. Europos Sąjungos Taryba priėmė direktyvą³, kuri numatė kompensacijų teikimą nusikaltimų aukoms, 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamentas ir Taryba priėmė direktyvą⁴, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai (toliau – Direktyva). Nukentėjusiojo teisės ir galimybės, jų efektyvus realizavimas baudžiamajame procese tampa vis svarbesne valstybių užduotimi, todėl įstatymuose įtvirtintų teisių ir galimybių analizė reikalinga tam, kad būtų nustatyta tikroji jų prieinamumo, efektyvumo padėtis bei susijusios problemos. Tai aktualu tiek teoriniu, tiek praktiniu požiūriu.

Pagrindinis šio darbo *tikslas* – remiantis doktrina ir teismų praktika nuosekliai išanalizuoti BPK numatytas nukentėjusiojo teises ir galimybes, jų raidą, įgyvendinimą, palyginti Lietuvos įstatymuose numatytas teises ir galimybes su užsienio šalių įstatymuose įtvirtintomis.

Darbo tikslui pasiekti išsikeltos šios *užduotys*:

1. aptarti nukentėjusiojo sąvoką, pripažinimą juo bei analizuoti nukentėjusiojo vaidmenį ir interesus Lietuvos baudžiamajame procese;
2. išnagrinėti nukentėjusiojo teisių bei galimybių raidą nuo 1961 m., kuomet buvo priimtas Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso

---

¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.

² 2001 m. kovo 15 d. Europos Tarybos sprendimas dėl nusikaltimo aukų padėties baudžiamajame procese (Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA). *Official Journal L 082*, 2001. [interaktyvus; žiūrėta: 2016 m. sausio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=OJ:L:2001:082:TOC>>.

³ 2004 m. balandžio 29 d. Europos Tarybos direktyva 2004/80/EB dėl žalos kompensavimo nusikaltimų aukoms. [interaktyvus; žiūrėta: 2016 m. sausio 3 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/>>.

⁴ 2012 m. spalio 25 d. priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR.

kodeksas, iki naujausiai priimtų BPK pakeitimų, susijusių su nukentėjusiojo teisėmis, reglamentavimo pokyčius lėmusias priežastis;

3. palyginti Lietuvoje įtvirtintą nukentėjusiojo teisių reglamentavimą bei galimybių įgyvendinimą su kontinentinės germaniškosios teisės pogrupiui priklausančios Vokietijos bei anglosaksiškosios teisės sistemai priklausančių Jungtinių Amerikos Valstijų federaliniuose įstatymuose įtvirtintu reglamentavimu bei įgyvendinimu;
4. pristatyti pagrindines nukentėjusiojo teises, kurios įtvirtintos BPK 44 str. 10 d. bei BPK 28 str. 2 d., jų įgyvendinimą, įvertinti šių straipsnių santykį, atskleisti problemas, su kuriomis susiduriama įgyvendinant teises bei įtvirtintų teisių ir galimybių reikšmę nukentėjusiajam.

Magistro darbo *objektą* atspindi paties darbo pavadinimas – nukentėjusiojo teisės ir galimybės baudžiamajame procese. Lietuvių kalbos žodyne žodžio „teisė“ vienas iš apibrėžimų yra „galimybė ką daryti“, o žodžio „galimybė“ – „galėjimas, galimas daiktas“⁵. Darbe nagrinėjamas nukentėjusiojo teisių reglamentavimas, teisių turinys, o nukentėjusiojo galimybės atskleidžiamos nagrinėjant teisių įgyvendinimą bei su tuo susijusias problemas. Pabrėžtina, kad dėl ribojamos magistro darbo apimties, darbe bus analizuojamos tik pagrindinės teisės ir galimybės, įtirtos minėtuose BPK straipsniuose. Taip pat, nebus nagrinėjamos papildomos teisės ir galimybės, skirtos atskirų grupių nukentėjusiesiems (pvz., nepilnamečiams).

Rašant magistro darbą, naudoti loginis, teleologinis, lingvistinis, statistinis, sisteminis, lyginamasis bei istorinis *metodai*. Loginis metodas pasitelktas aiškinantis teisės normų, doktrinos nuostatų turinį, jų prasmę, formuojant išvadas bei apibendrinant aptartus klausimus magistro darbe. Teleologiniu metodu nagrinėjami tam tikrų nuostatų įtvirtinimo Lietuvos norminiuose aktuose tikslai. Lingvistinio metodo pagalba pasitelkta analizuojant sąvokų prasmę bei reikšmę. Statistiniu metodu analizuojamas gautų baudžiamųjų bylų kiekis, asmenų, besikreipusių dėl valstybės garantuojamos teisinės pagalbos, kiekis baudžiamosiose bylose, taip pat nukentėjusiųjų, nukentėjusių nuo smurtinių ir nesmurtinių nusikaltimų, skaičius. Sisteminis metodas pasitelktas analizuojant nukentėjusiojo teisių ir galimybių ryšį su kitomis teisės normomis, nukentėjusiojo teisių ir galimybių vieta Lietuvos baudžiamajame procese. Naudojantis lyginamuoju metodu bandyta nustatyti skirtumus ir panašumus tarp Lietuvos BPK įtvirtintų nukentėjusiojo teisių ir galimybių bei

---

⁵ Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus, žiūrėta: 2016 m. sausio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lkzd.lki.lt/Zodynas/Vidurys.htm> .

užsienio valstybių. Pasitelkiant istorinį metodą nagrinėjama nukentėjusiojo teisių ir galimybių raida, jos priežastys.

Nukentėjusiojo teisių ir galimybių baudžiamajame procese temos *originalumas* grindžiamas tuo, kad šiai temai nėra skiriamas pakankamas dėmesys. Per pastaruosius penkerius metus nebuvo apgintas magistro darbas, kuriame būtų sistemiškai analizuotos pagrindinės nukentėjusiojo teisės ir galimybės baudžiamajame procese, tačiau buvo skiriamas dėmesys atskiriems nukentėjusiojo teisių ir galimybių aspektams – privataus kaltinimo procesui, žalos atlyginimo klausimams, nukentėjusiojo apklausos ypatumams. Nukentėjusiojo teisės ir galimybės išsamiau analizuotos Žmogaus teisių stebėjimo institute, kuris 2013 m. atliko neapykantos nusikaltimų aukų teisių apsaugos tyrimą, 2015 m. atliko tyrimą pavadinimu „Nusikaltimo aukų teisių direktyva: naujas požiūris į artimųjų smurto aukas“.

Darbe naudoti įvairių rūšių *šaltiniai*: norminiai teisės aktai, specialioji literatūra, teismų praktika, *travaux préparatoires*. Svarbiausi analizuoti norminiai teisės aktai buvo Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, taip pat Europos Sąjungos Parlamento ir Tarybos direktyvos, susijusios su nukentėjusiojo teisėmis ir galimybėmis, kadangi tai yra pagrindiniai teisės aktai, įtvirtinantys nukentėjusiojo teises ir galimybes. Atliekant lyginamąją analizę buvo naudojami Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas, JAV federalinių įstatymų sąvadas. Magistro darbu išsikeltų užduočių įgyvendinimui buvo itin reikšminga Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – KT) jurisprudencija, nagrinėjusi žalos atlyginimo, valstybinio ir privataus kaltinimo, asmens teisės kreiptis į teismą klausimus. Iš specialiosios literatūros daugiausia remtasi Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentarais, G. Godos, M. Kazlausko ir P. Kuconio Baudžiamojo proceso teisės vadovėliu, P. Danisevičiaus, M. Kazlausko ir E. Palskio Lietuvos TSR baudžiamojo proceso vadovėliu, P. Ancelio, R. Ažubalytės, S. Juzukonio, E. Matuizienės, R. Merkevičiaus bei kitų mokslininkų moksliniais darbais, kuriuose nagrinėjami klausimai, susiję su nukentėjusiuoju bei jo teisėmis ir galimybėmis baudžiamajame procese, kadangi tai yra literatūra, kurios autoriai skyrė daugiausiai dėmesio nukentėjusiojo teisių ir galimybių tema. Darbe daugiausiai remtasi Lietuvos Aukščiausiojo Teismo (toliau – LAT) praktika, kadangi tai yra instancija, formuojanti teismų praktiką, taip pat ir žemesnių instancijų teismų praktika, kurioje sprendžiami nukentėjusiojo teisių ir galimybių klausimai, nepasiekiantys kasacinės instancijos teismo. Darbe iškeltų klausimų atsakymui pagelbėjo BPK pakeitimų įstatymų projektų aiškinamieji raštai, kurie padėjo suprasti įstatymų leidėjo ketinimus keičiant tam tikras BPK nuostatas.

1. NUKENTĖJUSIOJO SAMPRATA LIETUVOS BAUDŽIAMAJAME PROCESE

Baudžiamajame procese dalyvauja daugybė asmenų, kurie doktrinoje skirstomi į tris grupes pagal subjektų procesinės veiklos paskirtį:

1. valstybės institucijos ir pareigūnai;
2. proceso dalyviai siaurąja prasme;
3. kiti baudžiamajame procese dalyvaujantys asmenys.⁶

Pirmąją grupę sudaro teismas, ikiteisminio tyrimo teisėjas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo įstaigos ir jų pareigūnai. Valstybės institucijoms ir pareigūnams pareiga iširti nusikalstamas veikas ir išnagrinėti baudžiamąsias bylas kyla iš BPK, Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo⁷, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo⁸ ir kitų teisės aktų. Pirmos grupės subjektai privalo atlikti nusikalstamos veikos tyrimą ir bylos nagrinėjimą nešališkai, neteikdami jokių privilegijų ir nediskriminuodami nei vieno iš proceso dalyvių. Antrajai grupei subjektų priklauso įtariamasis, kaltinamasis, gynėjas, nukentėjusysis, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas, atstovai. Doktrinoje šie asmenys apibūdinami kaip subjektai, turintys procese interesą, t. y. siekiantys tam tikro rezultato byloje ar vykdantys proceso funkciją bei nesantys valstybės pareigūnais ar institucijomis.⁹ Trečiajai grupei subjektų priklauso liudytojas, specialistas, ekspertas, vertėjas, teismo posėdžio sekretorius, teismo procesą ar atskirus proceso veiksmus stebintys asmenys. Liudytojas, specialistas ar ekspertas, vykdydami savo procesines pareigas, padeda byloje nustatyti tiesą, vertėjo ir teismo posėdžio sekretoriaus funkcijos yra padėti užtikrinti sklandžią proceso eigą, o teismo procesą ar atskirus proceso veiksmus stebintys asmenys dalyvaudami procese garantuoja, kad baudžiamajame procese būtų naudojami teisėti būdai ir priemonės.¹⁰

Nukentėjusieji, kaip jau minėta, priklauso antrajai grupei subjektų, kurie turi procese interesą. Tai subjektas, kuris turi tiek procesinį, tiek materialųjį interesą ir yra itin svarbus proceso dalyvis.

---

⁶ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 74.

⁷ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-10-19, Nr. 81-1514.

⁸ Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-06-17, Nr. 46-851.

⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 81.

¹⁰ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 97.

1.1. Nukentėjusiojo sąvoka bei nukentėjusiojo statuso įgijimas

Nukentėjusiojo sąvoka įtvirtinta BPK 28 str. 1 d. Iki 2016 m. kovo 1 d. galiojusioje redakcijoje nukentėjusiuoju buvo pripažįstamas fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ir moralinės žalos. Nuo 2016 m. kovo 1 d. įsigaliojo BPK pakeitimai¹¹, kuriuose pakeista BPK 28 str. 1 d. ir įtvirtinta, kad nukentėjusysis yra fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos.

Pabrėžtina tai, kad nukentėjusiuoju gali būti tik fizinis asmuo. Doktrinoje atkreipiamas dėmesys, kad BPK pateikta nukentėjusiojo sąvoka ne visiškai sutampa su nukentėjusio asmens sąvoka, vartojama Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse¹² (toliau – BK), kuriame nukentėjusiu asmeniu gali būti tiek fizinis asmuo, tiek juridinis (pvz., BK 178, 179 straipsnių atvejais).¹³ Teismų praktikoje pasitaiko atveju, kuomet iškyla ginčų dėl minėtų sąvokų vartojimo. *LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-565/2014 kaltinamasis teigė, jog byloje nėra nukentėjusio fizinio asmens ir civilinio ieškovo juridinio asmens pareiškimas neduoda teisinio pagrindo pradėti ikiteisminį tyrimą pagal BPK 167 str. 1 d., kurioje nustatyta, kad dėl nusikalstamos veikos, numatytos BK 178 str. 4 d., ikiteisminis tyrimas pradedamas tik tuo atveju, kai yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas. Teismas konstatavo, jog nepaisant to, jog pagal BPK 28 str. 1 d. nukentėjusiuoju baudžiamojoje byloje gali būti pripažintas tik fizinis asmuo, tai nereiškia, kad juridinio asmens pareiškimas yra nepakankamas pradėti ikiteisminį tyrimą dėl nedidelės vertės juridinio asmens turto pagrobimo, nes BK 178 str. 5 d. vartojama ne nukentėjusiojo, o nukentėjusio asmens sąvoka, todėl nukentėjusiu asmeniu gali būti ne tik fizinis, bet ir juridinis asmuo. LAT išreiškė nuomonę, kad „nukentėjusysis BPK 167 str. 1 d. prasme negali būti sutapatinamas su nukentėjusiuoju kaip baudžiamojo proceso dalyviu, juo gali būti ne tik fizinis, bet ir juridinis asmuo, kuris ikiteisminio tyrimo metu gali įgyti civilinio ieškovo statusą (BPK 110 str. 1 d.).“¹⁴ Doktrinoje teigiama, kad šio prieštaravimo*

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27¹, 36², 56¹, 186¹ straipsniais įstatymas. TAR, 2015-12-30, Nr. 20993.

¹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741.

¹³ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 63.

¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-565/2014.

galimos priežastys yra nepakankamas lietuvių kalbos žodynas; nukentėjusiojo termino vartojimas ne tik procesine, bet ir materialine prasme.¹⁵

Iki minėtų pakeitimų teismų praktikoje¹⁶ bei doktrinoje¹⁷, buvo įprasta, jog asmens, nukentėjusiojo nuo nusikalstamos veikos ir mirusio, teisės perima šeimos nariai ar artimi giminaičiai, tačiau nuo 2016 m. kovo 1 d., tai tapo ir įstatymine norma ir nuo šiol mirusio asmens šeimos nariai ar artimieji giminaičiai įtraukiami į nukentėjusiojo asmens sąvoką, įtvirtintą BPK 28 str. 1 d. Šeimos nariais, pagal BPK 38 str., laikomi kartu su tuo asmeniu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys ir jų sutuoktiniai, asmens sutuoktinis arba asmuo, su kuriuo asmuo bendrai gyvena neįregistravęs santuokos, arba asmuo, su kuriuo tas asmuo Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹⁸ (toliau – CK) nustatyta tvarka susitarė sudaryti santuoką, taip pat sutuoktinio tėvai, buvę sutuoktiniai.¹⁹ BPK 15 str. teigiama, kad artimieji giminaičiai yra nurodyti BK 248 str. 1 d., kurioje įtvirtinta, kad artimieji giminaičiai yra kartu su asmeniu gyvenantys tėvai (įtėviai), vaikai (įvaikiai), broliai, seserys, seneliai ir vaikaičiai. Iki tol, kol nebuvo tiesiogiai įtvirtinta, jog šeimos nariai ar artimi giminaičiai gali būti nukentėjusiais, kaip jau minėta, teismai vis tiek laikėsi nuostatos, kad nukentėjusiojo teisės perima šeimos nariai ar artimi giminaičiai tik nukentėjusiojo mirties atveju, tačiau teismų praktikoje išskildavo klausimų dėl šeimos nario pripažinimo nukentėjusiuoju nukentėjusiam asmeniui nemirus. *LAT byloje Nr. 2K-252/2007 nukentėjusiąja ir civiline ieškove pripažinta nukentėjusiojo J. S., kuris patyrė sunkų sveikatos sutrikdymą ir dėl to neteko darbingumo bei jam reikėjo kito asmens priežiūros, dukra. Teismas pasakė, kad „kitas fizinis asmuo nukentėjusiuoju ir civiliniu ieškovu baudžiamojoje byloje gali būti pripažįstamas tik tuo atveju, kai tiesiogiai nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo miršta. Jei nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo dėl nepilnametystės ar neveiknumo pats negali baudžiamojoje byloje ginti savo interesų, toks asmuo procesinėmis teisėmis gali naudotis per atstovą pagal įstatymą“. J. S., neturėdamas nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo procesinio statuso, negalėjo pasinaudoti BPK 28 str. 2 d., taip pat 44 str. 10 d., 110 str. numatytomis teisėmis, tačiau teismas nurodė,*

---

¹⁵ ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Vilnius: UAB „Saulėlė“, 2006, p. 96.

¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-464/2005.

¹⁷ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p.87.

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262.

¹⁹ Pagal BPK 38 str. šeimos nariais laikomi ir buvę sutuoktiniai, tačiau BK 248 str. neįtraukia buvusių sutuoktinių į nusikaltimą padariusio asmens šeimos narių sąvoką.

kad J. S. turi teisę CPK nustatyta tvarka pareikšti civilinį ieškinį.²⁰ Kitoje LAT byloje Nr. 2K-151/2013 kaltinamoji teigė, jog buvo pažeisti BPK reikalavimai, nes neturtinės žalos atlyginimas priteistas ne įvykyje nukentėjusiam asmeniui, o jo sutuoktinei, nežinant tikros įvykyje nukentėjusiojo asmens valios ir nesivadovaujant protingumo, sąžiningumo ir teisingumo kriterijais. Byloje ištirtų įrodymų pagalba buvo nustatyta, kad eismo įvykio metu sužalotas J. Č. dėl sveikatos būklės, kurią patvirtina bylos dokumentų medicininiai duomenys, viso bylos proceso metu neturėjo galimybių pasinaudoti įstatymų suteiktomis teisėmis. BPK 28 str. nuostatų pagrindu jo interesams turėjo atstovauti jo atstovas, sutuoktinė A. Č. Apeliacinės instancijos teismas konstatavo, kad eismo įvykio metu tiesiogiai sužaloto J. Č. interesams byloje atstovavo jo sutuoktinė A. Č. BPK pažeidimą dėl jos pripažinimo ne nukentėjusiojo atstove, bet nukentėjusiaja, teismas laikė formaliu ir nesukliudžiusiu teismui išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą ir priimti teisingą nuosprendį ar nutartį, nes tiek nukentėjusiojo, tiek jo atstovo teisės vienodos ir A. Č. viso proceso metu reišė ir gynė ne savo asmeninius, bet tiesiogiai eismo įvykyje nukentėjusiojo savo vyro J. Č. interesus ir teises. Šiam apeliacinio teismo argumentui pritarė ir kasacinis teismas, kuris atmetė kaltinamosios argumentą dėl sutuoktinio pripažinimo nukentėjusiuoju, o ne atstovu.²¹ Nagrinėjant minėtas bylas, o būtent tai, kad teismai nusprendė, jog šeimos nario asmens, kuris nėra miręs, pripažinimas nukentėjusiuoju gali būti tik formalumas, netrukdamas teisingai išspręsti baudžiamąją bylą, galima teigti, jog teismų požiūris šiuo klausimu darėsi lankstesnis, o priėmus BPK pakeitimą, šeimos narių ar artimųjų giminaičių laikymas nukentėjusiais turėtų būti dar aiškesnis.

Asmuo, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos, savaime neįgyja nukentėjusiojo statuso ir negali pasinaudoti nukentėjusiajam suteiktomis teisėmis. BPK 28 str. 1 d. numatyti pagrindai, kurie reikalingi asmens pripažinimui nukentėjusiuoju baudžiamajame procese: 1) faktinis pagrindas; 2) juridinis pagrindas.²²

Faktiniu pagrindu laikoma nusikalstama veika asmeniui padaryta fizinė, turtinė ir neturtinė žala. Doktrinoje išaiškinta, kad fizinė žala yra sveikatos sutrikdymas, fizinio skausmo sukėlimas ir pan., turtinė žala – pinigų, materialinių vertybių, kitokio turto netekimas, o neturtinė, arba kitaip dar vadinama moraline, žala yra asmens orumo, jo garbės pažeminimas, dvasinių kančių sukėlimas.²³

²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2007.

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-151/2013.

²² GODA, G. et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 62.

²³ GODA, G. et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 63.

Nors BPK tai nėra įtvirtinta, tačiau tarptautiniuose aktuose, teismų praktikoje yra minima, kad asmuo turi patirti minėtas žalas tiesiogiai. 2001 m. kovo 15 d. Europos Sąjungos Taryba priimtame sprendime dėl nusikaltimo aukų padėties baudžiamajame procese apibrėžta nukentėjusiojo sąvoka: „nukentėjusysis – tai asmuo, kuris tiesiogiai arba dėl neveikimo patyrė fizinę, psichinę žalą, emocinių išgyvenimų arba ekonominių nuostolių, saugomų valstybių narių baudžiamaisiais įstatymais“. Tiesioginės žalos reikalavimas buvo nagrinėtas *LAT baudžiamajoje byloje Nr. 2K-55/2013, kurioje V.G. siekė neturtinės žalos priteisimo, kadangi buvo sugadintas automobilis, priklausantis jos mamai, kuri buvo pareiškusi civilinį ieškinį byloje, tačiau V.G. buvo jo naudotoja. V.G. savo teisę į neturtinę žalą grindė tuo, kad dėl įvykio V. G. kreipėsi į medikus, tačiau teismas pasakė, kad „situacija, kai dėl padarytos nusikalstamos veikos neigiamų emocijų, išgyvenimų patiria nusikalstamą įvykį ar jos padarinius matę asmenys, nėra reta, tačiau BPK 28 str. prasme nukentėjusiais gali būti pripažinti tik asmenys, kurie žalą patyrė tiesiogiai. Esant situacijai, kai darant nusikalstamą veiką sugadinamas fiziniam asmeniui priklausantis turtas, paprastai padaroma turtinė žala to turto savininkui. Tam tikrais atvejais atsiranda pagrindas konstatuoti, kad turto savininkui padaryta ir neturtinė žala. Su turto savininku vienokiais ar kitokiais ryšiais susiję kiti asmenys, nesant itin išimtinių aplinkybių, tokioje situacijoje BPK 28 str. numatytos žalos (turtinės, fizinės ar moralinės) tiesiogiai nepatiria, nors turto sugadinimas gali ir jiems sukelti tam tikrų nepatogumų.*²⁴ Tokiai teismų nuomonei yra pritartina, kadangi nusikalstamos veikos neabejotinai sukelia neigiamų padarinių daugeliui žmonių, tačiau įstatymai negali numatyti žalos atlyginimo visiems, patyrusiems bet kokius neigiamus padarinius, kadangi tai sudarytų nepagrįstai didelę našta žalą atlyginančiam asmeniui, taip pat tai galėtų sudaryti prielaidas asmenims, kurie nepatiria tiesiogiai nusikalstama veika padarytos žalos, piktnaudžiauti reikalaujant atlygio.

Turtinės žalos atveju, tiek doktrinoje²⁵, tiek teismų praktikoje priimtina, kad nukentėjusiuoju gali būti pripažįstamas ne tik pavogto ar sugadinto turto savininkas, bet ir jo valdytojas. *LAT baudžiamajoje byloje Nr. 2K-226/2006 buvo pasakyta, kad CK 4.34 str. 2 d. valdytojui suteikiama galimybė reikalauti teismine tvarka ne tik savo valdymo gynimo, bet ir nuostolių, padarytų dėl valdymo pažeidimo, atlyginimo, todėl nukentėjusiuoju dėl*

---

²⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 29 d. nutartis baudžiamajoje byloje Nr. 2K-55/2013.

²⁵ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamajo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 63.

*turtui padarytos žalos gali būti pripažintas ne tik turto savininkas, bet ir teisėtas valdytojas, kuris įgyja visas BPK 28 str. įvirtintas teises ir procesinę padėtį.*²⁶

Kalbant apie asmeniui nusikalstama veika padarytą žalą doktrinoje pabrėžiama tai, kad nustatyti, ar iš tikrųjų buvo padaryta veika, turinti nusikalstamos veikos požymius, gali konstatuoti tik byla išnagrinėjęs teismas nuosprendžiu. BPK 28 str. 1 d. tik kalbama apie išankstinį manymą, kad tam tikra veika buvo ir kad ji gali būti pripažinta nusikalstama, o ne administraciniu nusižengimu, iš civilinio sandorio kylančių pareigų nevykdymu ar vien tik amoraliu poelgiu.²⁷

Asmuo taip pat pripažįstamas nukentėjusiuoju jeigu nusikalstama veika nebuvo pabaigta, t. y. buvo pasikėsinta. *LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-22/2009, kaltinamasis buvo kaltinamas pasikėsiniu nužudyti ir asmuo, prieš kurį buvo nukreipta kaltinamojo veika, procese buvo laikomas nukentėjusiuoju.*²⁸ Tokiam sprendimui visiškai pritartina, nes net ir nepabaigus kaltinamajam nusikalstamos veikos, nukentėjusysis patyrė žalą, todėl jis laikytinas nukentėjusiuoju pasikėsिनimo nužudyti nusikalstamoje veikoje. Tai gali būti argumentuojama tuo, kad nukentėjusiuoju turi būti laikomas asmuo, kuris patyrė bet kokią žalą, kuri priežastiniu ryšiu susijusi su nusikalstama veika, net jei nusikalstama veika nebuvo pabaigta ir padaryti nusikalstamos veikos sudėtyje numatyti padariniai. Doktrinoje taip pat manoma, kad asmuo turi būti pripažintas nukentėjusiuoju net jei žala nebuvo padaryta, tačiau atsirado reali grėsmė jai atsirasti.²⁹ Teismų praktikoje asmenys pripažįstami nukentėjusiais taip pat jei ir neatsiranda žala. *LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-73/2014 kaltinamasis nuteistas už tai, kad per tvorą perlipęs į nukentėjusiojo namų kiemą bandė pagrobti nukentėjusiajam priklausantį turtą, tačiau nusikalstamos veikos nepabaigė dėl nuo jo valios nepriklausančių aplinkybių, nes jį pastebėjo ir sulaukė nukentėjusysis. Kaltinamasis nespėjo padaryti jokios turtinės žalos nukentėjusiajam, tačiau šis vis tiek procese buvo pripažintas nukentėjusiuoju.*³⁰ Tokia pozicija yra vertintina teigiamai, kadangi net ir neatsiradus padariniams, nusikalstama veika pažeidžiamos nukentėjusio asmens teisės, todėl jis turi turėti galimybę jas apginti įgyvendindamas BPK įvirtintas nukentėjusiojo teises.

²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-226/2006.

²⁷ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 63.

²⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-22/2009.

²⁹ ANCELIS, P.; JUZUKONIS, S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2002, t. 35(27); p. 106.

³⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-73/2014.

Teismų praktikoje atsiranda sunkumų pripažįstant asmenis nukentėjusiaisiais kuomet padaroma žala lengvesnė, nei nurodyta tam tikro BK straipsnio įtvirtintoje sudėtyje. *LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43/2007 pripažinta, kad buvo priimtas neteisingas sprendimas apeliacinėje instancijoje, kuomet buvo nuspręsta nepripažinti nukentėjusiuoju asmenį, kuris patyrė lengvesnę žalą nei nurodyta BK 281 str. Teismas pasakė, kad nusikalstama veika padaryta žala yra suprantama kaip visi ta nusikalstama veika sukelti, su ja priežastinį ryšį turintys padariniai. Padarytos veikos kvalifikavimui pagal atitinkamą BK straipsnį yra reikšmingi tame straipsnyje ar jo dalyje numatyti padariniai. Visi kiti lengvesni ir veikos kvalifikavimo nelemiantys padariniai, kaip nusikalstamos veikos svarbios aplinkybės, turi būti nurodyti aprašant šią veiką ikiteisminio tyrimo procesiniuose dokumentuose ir teismų sprendimų aprašomosiose dalyse. Jos reikšmingos sprendžiant kitus byloje svarbius, pvz., bausmės individualizavimo, klausimus. Tokie padariniai taip pat yra faktinis pagrindas asmeniui įgyti nukentėjusiojo statusą BPK 28 str. prasme.*³¹

P. Ancelis pabrėžia, kad nukentėjusiojo statuso įgijimui nepakanka vien konstatuoti padarytą žalą, bet yra privalomas kompetentingo pareigūno surašytas procesinis dokumentas³², kuris yra laikomas juridiniu pripažinimo nukentėjusiuoju pagrindu. Tai gali būti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimas arba teismo nutartis. Nutarimas ar nutartis dėl asmens pripažinimo nukentėjusiuoju priimami gavus atitinkamą prašymą arba pačių teisėsaugos pareigūnų ar teismo iniciatyva, pastariesiems nustačius, kad yra pagrindai asmenį pripažinti nukentėjusiuoju.³³ Doktrinoje pastebima, kad galiojančiame BPK nėra reglamentuota pripažinimo nukentėjusiuoju procedūra, tačiau priimant atitinkamą nutarimą ar nutartį turi būti duodama nuoroda į BPK 28 str.³⁴ *LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-266/2010 kilo diskusijos dėl asmens pripažinimo nukentėjusiuoju, kuomet buvo pateiktas netikslus nutarimas pripažinti K.K. nukentėjusiaja, todėl kaltinamasis teigė, jog duomenys, suteikti K.K., kuri, pasak jo, buvo netinkamai pripažinta nukentėjusiaja, yra neteisėtai gauti ir jais negali būti grindžiamas jo apkaltinamasis nuosprendis. Minėtoje situacijoje, kaltinamojo atveju buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl jo padarytų veikų, numatytų BK 284 str. 1 d., BK 138 str. 2 d. 8 p. bei BK 281 str. 5 d. Ikiteisminis tyrimas vėliau atskirtas dėl nusikalstamų veikų, numatytų BK 138 str. 2 d. 8 p. ir 284 str. 1 d., pridedant nutarimą, kuriame netiksliai nurodyta nusikalstama veika, dėl kurios nukentėjusioji patyrė žalą, t. y.*

³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-43/2007.

³² ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Vilnius: UAB „Saulė“, 2006, p. 96.

³³ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 63.

³⁴ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 62.

dėl „K. K. sumušimo“. Tačiau teismas pasakė, kad iš bylos medžiagos matyti, kad ji buvo apklausta, asmens parodymo atpažinti ir akistatos veiksmuose dalyvavo kaip nukentėjusioji, jos parodymai užfiksuoti vadovaujantis BPK taisyklėmis, taikytinomis nukentėjusiajam. Be to, pateiktame pareiškime apie įtarimą aiškiai suformuluota kokiomis nusikalstamomis veikomis kaltinamasis įtariamas, kaltinamajame akte šios veikos aprašytos ir nurodyta, kad kasatoriaus kaltė grindžiama ir nukentėjusiosios K. K. parodymais. Bylos nagrinėjimo teismuose metu visi susiję su K. K. parodymais bylos duomenys buvo patikrinti BPK numatytais proceso veiksmis, teismams tinkamai išaiškinus visiems proceso dalyviams jų teises ir pareigas. Netikslus nutarimo pripažinti K. K. nukentėjusiaja turinys neturėjo jokios įtakos byloje gautų ir teismuose ištirtų duomenų patikimumui ir nesuvaržė įstatymų garantuotų kaltinamojo T. Z. teisių, todėl negalima teigti, kad K. K. ikiteisminio tyrimo metu nebuvo pripažinta nukentėjusiaja ir neįgijo nukentėjusiosios procesinių teisių ir pareigų.³⁵

Asmens amžius, fizinė ir psichinė būklė, pilietybė, kitos aplinkybės neturi reikšmės asmens pripažinimui nukentėjusiuoju. Šios aplinkybės yra reikšmingos tik tuo, kad jei nukentėjęs asmuo yra nepilnametis ar neveiksnus, jo interesams atstovauja atstovas pagal įstatymą.

BPK 28 str. 1 d. įtvirtinta nukentėjusiojo sąvoka yra pakankamai aiški, konkrečiai ir vienareikšmiškai apibrėžianti asmenis, kurie gali būti nukentėjusiais baudžiamajame procese. Nukentėjusiojo statuso įgijimas nėra detalai reglamentuotas BPK, pripažinimas priklauso nuo tam tikrų aplinkybių vertinimo, todėl baudžiamajame procese kartais susiduriama su sunkumais tiek dėl faktinio, tiek dėl juridinio pagrindo, tačiau minėtos problemos yra sprendžiamos teismų praktikoje, kurioje bandoma pašalinti neaiškumus, kylančius pripažįstant asmenis nukentėjusiais.

1.2. Nukentėjusiojo vaidmuo bei interesai baudžiamajame procese

Teisių ir laisvių gynimas, kuris neatsitiktinai akcentuojamas BPK 1 str., baudžiamajame teismoje reiškia ne tik konkretaus asmens interesų, bet ir viešo intereso gynimą bei neabejojama, kad kiekviena nusikalstama veika pažeidžiami ne tik nuo tos veikos nukentėjusio asmens, bet ir visos visuomenės, tuo pačiu ir valstybės interesai.³⁶ Doktrinoje teigiama, kad baudžiamajame proceso tikslas yra ginti viešąjį interesą taikant baudžiamąją

³⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 13 d. nutartis baudžiamajame byloje Nr. 2K-266/2010.

³⁶ GODA, G. et al. Lietuvos Respublikos baudžiamajame proceso kodekso komentaras. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 10.

teisę, kartu apginant ir individo interesus.³⁷ Nukentėjusysis nėra tik proceso subjektas, turintis duomenų apie jo atžvilgiu padarytą nusikalstamą veiką. Be abejo, jo teikiami duomenys baudžiamojoje byloje yra be galo svarbūs tiriant ir nagrinėjant padarytas nusikalstamas veikas, pvz., *LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-513/2013 buvo panaikinta apeliacinės instancijos priimta nutartis ir byla perduota iš naujo nagrinėti apeliacine instancija, nes, neapklausus nukentėjusiojo, liko neišaiškintos svarbios bylai aplinkybės, susijusios su kaltinamojo baudžiamosios atsakomybės klausimu.*³⁸ P. Ancelis taip pat teigia, kad pareigūno santykiai su nukentėjusiuoju yra viena iš aplinkybių, lemiančių ikiteisminio tyrimo sėkmę³⁹, tačiau nukentėjusiojo interesai neatsiejami nuo valstybės interesų, todėl nukentėjusiajam skirtinas svarbus vaidmuo baudžiamajame procese.

2001 m. kovo 15 d. Tarybos pamatinio sprendimo dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose 2 str. 1 d. įpareigojama užtikrinti, kad nukentėjusiesiems priklausytų realus ir prideramas vaidmuo valstybės baudžiamosios teisės sistemoje. Nukentėjusiojo vaidmuo baudžiamajame procese nagrinėjamas E. Matuizienės straipsnyje „Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese“. Ji teigia, kad baudžiamojo proceso teisingumo vykdymo funkcija negalėtų būti įgyvendinama, jeigu nebūtų atsižvelgiama į nukentėjusių nuo nusikalstamų veikų interesus. Pasak autorės, nukentėjusysis turi būti laikomas nukentėjusia šalimi, asmenybe su savo teisėmis, į kurias turi būti struktūriškai atsižvelgiama visose ikiteisminio tyrimo ir teismo proceso stadijose, jo vaidmuo procese yra reikšmingesnis nei vien tik kaip subjekto, kurio pranešimas apie nusikalstamą veiką ir parodymai įgalina prokurorą palaikyti kaltinimą.⁴⁰

Doktrinoje pastebima, kad istoriškai nukentėjusysis ir kaltintojas buvo identiškos sąvokos, tačiau baudžiamasis procesas vyko oficialaus kaltinimo pozicijų stiprinimo kryptimi ir nukentėjusiojo vaidmuo sumažėjo iki liudytojo, bet XX a. aštuntajame dešimtmetyje nukentėjusiojo vaidmuo buvo pradėtas vertinti kitaip.⁴¹ Buvo stiprinamas nukentėjusiojo statusas tiek nacionaliniuose įstatymuose⁴², tiek tarptautiniuose dokumentuose⁴³. Nukentėjusiojo padėties stiprinimo procesas, galima teigti, tęsiasi ir

---

³⁷ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1182.

³⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-513/2013.

³⁹ ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Vilnius: UAB „Saulelė“, 2006, p. 97.

⁴⁰ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1179.

⁴¹ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1180.

⁴² 1986 m. Vokietijoje priimtas Nusikaltimo aukų apsaugos įstatymas.

⁴³ Pvz., 1985 m. birželio 28 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (85) 11 dėl nusikaltimo aukų padėties baudžiamojoje teisėje ir procese; 1985 m. lapkričio 29 d. Jungtinių tautų

toliau. Tai patvirtina tiek šalių priimami nacionaliniai įstatymai⁴⁴, tiek Europos Sąjungoje priimami teisės aktai.⁴⁵

Doktrinoje teigiama, kad nukentėjusiojo naudojimas teisėmis, aktyvus jo vaidmens įgyvendinimas ir procesinė veikla yra nulemiami nukentėjusiojo intereso baudžiamajame procese.⁴⁶ Nukentėjusysis turi asmeninį (subjektyvų) interesą, kurį sudaro materialus bei procesinis interesas ir šie du interesai neatsiejamai susiję.

Materialiniai teisiniai interesai suprantami kaip socialiniai poreikiai, saugomi įstatymų, nesuteikiant jų turėtojams subjektinių materialinių teisių, o suteikiant teisę jiems kreiptis teisminės ir kitokios teisinės pagalbos bei doktrinoje jie santykinai skiriami į dvi grupes – moralinius pasitenkinimo interesus, restitucinius nukentėjusiojo interesus. Moraliniai pasitenkinimo interesai suprantami kaip nukentėjusiojo pasitenkinimas procesu ir sprendimu jo byloje. Jis taip pat vadinamas ir satisfakcija. Poreikiai atkurti teisinę padėtį, buvusią iki nusikalstamos veikos padarymo yra restituciniai nukentėjusiojo interesai.⁴⁷

Siekiant įgyvendinti moralinio pasitenkinimo interesą galimi skirtingi būdai tai pasiekti, tačiau pats bendriausias ir paprastai pasitaikantis praktikoje yra negatyvi valstybės reakcija į padarytą neteisėtą veiką nukentėjusiojo atžvilgiu. Doktrinoje manoma, kad negatyvus atsilyginimo už padarytą neteisybę poreikio vertinimas atstovauja konfliktų sprendimo kultūrai, kurioje siekiama supratimo ir susitaikymo.⁴⁸ Šis teiginys pagrindžia tai, kad kriminalinė bausmė neturėtų būti būdas kerštauti prieš asmenį, padariusį nusikalstamą veiką, o veikiau būdas pasiekti pozityvius kriminalinės bausmės tikslus. Doktrinoje teigiama, kad bausmės paskyrimo apkaltinamuoju nuosprendžiu prasmė siejama su simboliniu nepritarimu kaltininko elgesiui, o šiam negatyviam vertinimui pritaria ir visuomenė, tačiau tame pačiame šaltinyje pabrėžiama ir tai, kad moralinį pasitenkinimą nukentėjusiajam gali teikti ne vien tik apkaltinamasis nuosprendis, tačiau ir kitoks jo bylos išsprendimas.⁴⁹ Panašus požiūris būdingas ir R. Merkevičiui, kuris teigia,

---

Generalinės asamblėjos deklaracija dėl nusikaltimų aukų ir nukentėjusių nuo piktnaudžiavimo valdžia pagrindinių teisingumo principų Nr. A/A/RES/40/34; 2001 m. kovo 15 d. Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose 2001/220/TVR.

⁴⁴ 2009 m. spalio 1 d. Vokietijoje įsigaliojo Nusikaltimo aukų ir liudytojų teisių baudžiamajame procese stiprinimo įstatymas arba Antrasis nusikaltimo aukų teisių reformos įstatymas.

⁴⁵ 2012 m. spalio 25 d. priimta EUROPOS PARLAMENTO IR TARYBOS DIREKTYVA 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR.

⁴⁶ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1183.

⁴⁷ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1184.

⁴⁸ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1185.

⁴⁹ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1186.

kad nukentėjusysis yra ne teismo, o baudžiamojo persekiojimo iniciatorius ir siekdamas šių tikslų, jis gali apsieiti ir be teismo.⁵⁰ Pritartina autorių nuomonei, kad svarbus ne paties apkaltinamojo nuosprendžio priėmimas, o nukentėjusiojo teisių paisymas baudžiamojo proceso metu, galimybės sudarymas būti įtaką procesui darančiu dalyviu, kuris nėra tik duomenų apie nusikalstamą veiką šaltinis.

Restitucinis materialinis nukentėjusiojo interesas labiausiai siejamas su žalos, padarytos nusikalstama veika, atlyginimu. Pasak E. Matuizienės, nusikaltimu padarytos žalos atlyginimas yra akivaizdžiausias nukentėjusiojo interesas ir jo patenkinimas yra labiausiai apčiuopiamas ir objektyviai įvertinamas.⁵¹ Žalos atlyginimas įtvirtinamas tarptautiniu lygmeniu⁵², Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija)⁵³. *KT 2010 m. vasario 3 d. nutarime dėl transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo išmokų už neturtinę žalą konstatavo, kad pagal Konstituciją asmeniui padarytos žalos atlyginimas turi būti realus ir teisingas. Be to, įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris sudarytų prielaidas atsirasti tokiai situacijai, kad asmuo, patyręs žalą, inter alia moralinę, negalėtų gauti teisingo žalos atlyginimo.*⁵⁴ BPK numato asmens teisę gauti atlyginimą už jo patirtą žalą ne tik iš nusikaltimą padariusio asmens, tačiau numatyta ir kompensacija nukentėjusiajam tokiais atvejais, kuomet smurtinį nusikaltimą padaręs asmuo ar už jo veiką atsakingas asmuo neatlygina priteistos žalos ar teismo patvirtintoje sutartyje dėl smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos atlyginimo ar pašalinimo nurodytos žalos. Kompensacija išmokama iš Nukentėjusių nuo nusikaltimų asmenų fondo programos, kompensacijos išmokėjimas reglamentuojamas Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatyme⁵⁵. Tačiau, kaip teigiama doktrinoje, vien tik žalos atlyginimo reikalavimas kaip vienintelė reakcija į nusikaltimą gali būti nepakankama, todėl emocinė žala nukentėjusiajam sukuria kaltininko atsiprašymo poreikį.⁵⁶ Atleidimo nuo

---

⁵⁰ MERKEVIČIUS, R. Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teismo nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teismą? *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009, p. 149.

⁵¹ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1187.

⁵² Pvz., 2001 m. kovo 15 d. Europos Sąjungos Tarybos pamatinis sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR, 1985 m. birželio 28 d. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacija Nr. R (85) 11 dėl nusikaltimo aukų padėties baudžiamojoje teisėje ir procese, JT Generalinės Asamblėjos 1985 m. lapkričio 29 d. deklaracija dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms.

⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014.

⁵⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas dėl transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo išmokų už neturtinę žalą.

⁵⁵ Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005-07-14, Nr. 85-3140.

⁵⁶ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1190.

baudžiamosios atsakomybės kaltininkui ir nukentėjusiajam susitaikius sudaro galimybę įgyvendinti baudžiamojo proceso socialinę funkciją, padeda nukentėjusiajam sumažinti patirtą emocinę žalą.

Procesinis interesas apibūdinamas kaip asmens poreikis pradėti procesą ir dalyvauti jame.⁵⁷ Doktrinoje procesinis interesas laikomas poreikiu dalyvauti procese, kad būtų nustatyta ginčijama materialinė teisė arba įstatymų saugomas interesas, kuriam būtų suteikta teisminė gynyba.⁵⁸ Nukentėjusiojo procesinis interesas baudžiamojoje byloje pasireiškia itin stipriai procese jam dalyvaujant kaip privačiam kaltintojui. Jis įgyja didesnių galimybių daryti įtaką procesui, netgi tam tikrais atvejais, pvz., atsisakant kaltinimo, susitaikius su kaltinamuoju, nulemti jo baigtį. Nukentėjusiojo procesinis interesas gali būti įgyvendintas suteikiant jam galimybes dalyvauti procese, būti išklausytam, būti informuotam.

Apibendrinant galima teigti, kad nukentėjusiojo vaidmuo baudžiamajame procese yra neginčytinai svarbus. Jis suteikia svarbius duomenis, reikalingus sprendžiant dėl baudžiamosios atsakomybės, nukentėjusiojo teisių gynimas yra viena iš BPK paskirties dalių, todėl tiek tarptautiniu, tiek nacionaliniu mastu stiprinimas nukentėjusiojo procesinio statuso yra neabejotinai vertintinas teigiamai. Nieko stebėtino, kad nemaža dalis BPK normų yra skirtos įtvirtinti su įtariamuoju, kaltinamuoju susijusias elgesio taisykles, kadangi būtent minėtų proceso subjektų teisės yra labiausiai varžomos baudžiamajame procese, todėl yra itin svarbu, jog tai būtų tinkamai sureglamentuota. Tačiau, kaip pastebima doktrinoje, garantuojant kaltinamajam teisę į teisingą procesą negali būti paminamos kitų baudžiamojoje byloje dalyvaujančių asmenų teisės ir laisvės⁵⁹, todėl įstatymų numatyta asmens teisių apsauga neturėtų būti nukreipta tik į įtariamojo ir kaltinamojo teisių apsaugą, turėtų būti skiriamas didelis dėmesys nukentėjusiojo teisėms ir interesams. Pasak E. Matuizienės, nukentėjusiojo interesai reikšmingi tuo, kad jie motyvuoja jį ginti savo pažeistas teises ir aktyviai įgyvendinti procesinę veiklą. Tik suvokus nukentėjusiojo interesus, galima užtikrinti efektyvius jo gynybos būdus, ieškoti labiausiai nukentėjusiojo interesus atitinkančių proceso formų bei tobulinti jų reglamentavimą.⁶⁰

---

⁵⁷ KRIVKA, E. *Viešojo intereso gynimo problemos civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 27.

⁵⁸ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1191.

⁵⁹ AŽUBALYTĖ R.; et al. *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė*. Vilnius: Leidykla „Eugrimas“, 2009, p. 64.

⁶⁰ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1194.

2. NUKENTĖJUSIŪJŲ TEISIŲ IR GALIMYBIŲ REGLAMENTAVIMO RAIDA LIETUVOS BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ

Lietuvos baudžiamajame procese numatytos nukentėjusiojo teisės ne visada buvo tokios, kokios jos įtvirtintos šiuo metu. Teisių sąrašas buvo pildomas, jų apimtis keičiama.⁶¹

1961 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekse⁶² (toliau – 1961 m. BPK) galiojusiame iki 2003 m., kuomet buvo įsigaliojo BPK, nukentėjusiojo sąvoka buvo įtvirtinta 60 str. „Nukentėjusysis“, kuriame buvo numatyta, kad „nukentėjusiuoju pripažįstamas asmuo, kuriam nusikaltimu padaryta moralinės, fizinės ar turtinės žalos“. BPK įtvirtinta beveik tokia pati nukentėjusiojo sąvoka su nežymiu skirtumu dėl vartojamų sąvokų „nusikaltimas“ ir „nusikalstama veika“. Šį skirtumą lėmė tai, kad iki BK priėmimo, nusikalstamos veikos nebuvo skirstomos į nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus.⁶³ Taip pat 1961 m. BPK nėra minima, kad nukentėjusiuoju gali būti tik fizinis asmuo, tačiau doktrinoje buvo teigiama, kad nukentėjusiuoju pripažįstami tik fiziniai asmenys, o juridiniai asmenys gali būti civiliniai ieškovai byloje.⁶⁴ Įgyvendinant Direktyvos nuostatas, priimtas pakeitimas, kuriame įtvirtinama, kad nukentėjusysis yra fizinis asmuo, kuriam nusikalstama veika padarė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos, arba nuo nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos narys ar artimasis giminaitis, kurie dėl to asmens mirties patyrė fizinės, turtinės ar neturtinės žalos. Kitaip nei 1961 m. BPK, į nukentėjusiojo sąvoka yra įtraukiami ir mirusio fizinio asmens šeimos nariai ar artimi giminaičiai. Įstatymo projekto aiškinamajame rašte tai grindžiama tuo, kad nors BPK 28 str. to nenustato, teismų praktikoje dažniausiai, bet ne visuomet, nukentėjusiais taip pat pripažįstami dėl nusikalstamos veikos mirusio fizinio asmens šeimos nariai ir artimieji giminaičiai.⁶⁵

Nukentėjusiuoju asmuo pripažįstamas lemiantis tam tikrais kriterijais. Tiek 1961 m. BPK, tiek BPK tokiais kriterijais laiko asmens patirtą fizinę, turtinę ar moralinę žalą. Dėl Direktyvos įgyvendinimo pakeistame straipsnyje įtvirtinta, kad asmeniui turi būti

---

⁶¹ Šiame skirsnyje bus analizuojamos 1961 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodekso nuostatos, kurios bus lyginamos su 2002 m. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksu bei jo pakeitimais, susijusiais su 2012 m. spalio 25 d. Direktyvos įgyvendinimu.

⁶² 1961 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus; žiūrėta: 2016 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/acc/legalAct.html?documentId=TAR.849A4BCA291A>> .

⁶³ Dėl Lietuvos tarybų socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo. Vyriausybės žinios, 1961-01-01, Nr. 18-148.

⁶⁴ DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: 1978, p. 92.

⁶⁵ Įstatymų projektų Reg. Nr. XIIP-3703- XIIP-3705 AIŠKINAMASIS RAŠTAS [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/630f7380817211e59a1ed226d1cbceb5?jfwid=1cdz0heo58>>.

padaroma fizinė, turtinė arba neturtinė žala. Moralinės žalos pakeitimas neturtine iš esmės nedaro didelių pokyčių, nes abu terminai turi tą pačią prasmę, tačiau iki CK priėmimo nebuvo aiškiai apibrėžta neturtinės žalos sąvoka, teismų praktikoje ji buvo vadinama moraline žala. Doktrinoje, nagrinėjusioje 1961 m. BPK yra teigiama, kad nukentėjusiajam padaryta moralinė žala paprastai yra asmens orumo, jo garbės pažeminimas, dvasinių kančių jam sukėlimas.⁶⁶ CK 6.250 str. 1 d. įtvirtina tai, kad neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais.

1961 m. BPK 60 str. numato, kad pilietis pripažįstamas nukentėjusiuoju kvotėjo, tardytojo, prokuroro, teisėjo nutarimu ar teismo nutartimi. BPK 28 str. 1 d. nustatyta, kad asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi. Dabar galiojančiame reglamentavime nėra numatyta tokių baudžiamojo proceso subjektų kaip kvotėjai ir tardytojai, tačiau savo įgaliojimais, funkcijomis baudžiamajame procese jie itin panašūs į ikiteisminio tyrimo pareigūnus.

1961 m. BPK nukentėjusiojo teisių katalogas buvo įtvirtintas 60 str. 3 d., kurioje buvo numatyta, kad nukentėjusysis turi teisę teikti įrodymus; pareikšti prašymus; susipažinti su visa bylos medžiaga nuo to momento, kai pabaigtas parengtinis tardymas; dalyvauti teisminiame nagrinėjime; pareikšti nušalinimus; apskusti kvotėjo, tardytojo, prokuroro ir teismo veiksmus, taip pat apskusti nuosprendį arba nutartis ir liaudies teisėjo nutarimus; palaikyti kaltinimą teisminiame nagrinėjime kodekso nurodytais atvejais, taip pat tais atvejais, kada byloje nedalyvauja prokuroras. Taip pat 60 str. 3 d. minima, kad pilietis, pripažintas nukentėjusiu nuo nusikaltimo turi teisę duoti byloje parodymus, o 60 str. 4 d. parodymų davimas įvardijamas ir kaip nukentėjusiojo pareiga, už kurios nesilaikymą numatyta atsakomybė. BPK 28 str. 2 d. įtvirtintos šios nukentėjusiojo teisės: teikti įrodymus; pateikti prašymus; pareikšti nušalinimus; ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla; dalyvauti bylą nagrinėjant teisme; apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus, taip pat apskusti teismo nuosprendį ar nutartį; pasakyti baigiamąją kalbą. Duoti parodymus, pagal BPK, yra nukentėjusiojo pareiga. Nuo 2016 m. kovo 1 d. įsigaliojusių pakeitimų nukentėjusysis taip pat turi teisę gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį, dalyvauti vertinant specialius jo apsaugos poreikius. 1961 m. BPK numatyta teisė susipažinti su bylos medžiaga tik pasibaigus parengtiniam tardymui, o šiuo metu galiojančiame BPK

---

⁶⁶ DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: 1978, p. 92.

nukentėjusysis su byla gali susipažinti ir ikiteisminio tyrimo metu. Taip pat seniau galiojusiam reglamentavime nenumatyta nukentėjusiojo teisė sakyti baigiamąją kalbą. Minėti pakeitimai, kuriais nukentėjusysis įgyja teisę gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį, dalyvauti vertinant specialius jo apsaugos poreikius taip pat susiję su Direktyvos įgyvendinimu.

1961 m. BPK tarp nukentėjusiojo teisių įtvirtinta teisė palaikyti kaltinimą įstatymo numatytais atvejais. Tokia teisė BPK 28 str. 2 d. nėra įvardinta, tačiau ji yra įtvirtinta 408 str. Tiek 1961 m. BPK, tiek BPK numato nukentėjusiajam galimybę susitaikyti su kaltinamuoju. 1961 m. BPK 5 str. 1 d. 6 p. įtvirtinta, kad baudžiamoji byla negali būti keliama, o iškelta byla turi būti nutraukiama jeigu nukentėjusysis susitaikė su kaltinamuoju kodekso 126 str. numatytais atvejais. Minėtame straipsnyje buvo numatyti atvejai, kuomet baudžiamoji byla buvo iškeliam tik dėl nukentėjusiojo skundo. Tokiose bylose kaltinimą palaikė nukentėjusysis. BPK 3 str. 1 d. 5 p. numatyta, kad baudžiamasis procesas negali būti pradedamas, o pradėtas turi būti nutrauktas jeigu nukentėjusysis susitaikė su asmeniu, kaltinamu kodekso 407 str. nurodytos nusikalstamos veikos padarymu, dėl kurių gali būti pradėtas privatus kaltinimas.

Tiek 1961 m. BPK, tiek BPK užtikrinama byloje lietuvių kalbos nemokantiems dalyvaujantiems asmenims, tame tarpe ir nukentėjusiesiems, teisė daryti pareiškimus, duoti parodymus ir paaiškinimus, paduoti prašymus, skundus kalbėti teisme gimtąja arba kita, kurią jie moka, kalba. 2016 m. kovo 1 d. įsigaliojo BPK 8 str. 4 d. nuostata, kuria lietuvių kalbos nemokančiam ir nuo nusikalstamos veikos nukentėjusiam asmeniui ar jo atstovui užtikrinama teisė paduoti skundą ar pareiškimą dėl nusikalstamos veikos gimtąja kalba arba kita kalba, kurią jie moka, arba užtikrinama teisė naudotis vertėjo paslaugomis pateikiant skundą žodžiu.

Tiek 1961 m. BPK, tiek BPK numato nukentėjusiajam galimybę pareikšti civilinį ieškinį. 1961 m. BPK 65 str. numato, kad asmuo, dėl nusikaltimo turėjęs materialinės žalos, turi teisę baudžiamojoje byloje pareikšti kaltinamajam arba asmenims, materialiai atsakantiems už kaltinamojo veiksmus, civilinį ieškinį, kurį teismas nagrinėja kartu su baudžiamąja byla, o dabar galiojančiame BPK panaši nuostata įtvirtinta 109 straipsnyje, tačiau BPK praplečia šią teisę suteikdamas asmeniui teisę pareikšti civilinį ieškinį ne tik turtinės žalos atveju, bet ir neturtinės. Abu minėti įstatymai suteikia nukentėjusiesiems teisę pareikšti civilinį ieškinį ir civilinio proceso tvarka, jei jis nebuvo pareikštas baudžiamojoje byloje.

P. Ancelis, vertindamas lygindamas BPK su 1961 m. BPK, mano, kad „naujieji BK ir BPK nukentėjusiojo teisinės padėties tobulinimo kontekste kai kuo pranašesni nei

anksčiau galiojusieji“, tačiau taip pat jis išreiškė susirūpinimą dėl padidėjusio kiekio ikiteisminio tyrimo institucijų; ikiteisminio tyrimo funkcijos išskaidymo; daugelio klausimų reguliavimo Generalinio prokuroro rekomendacijomis; ikiteisminio tyrimo teisėjo neiniciatyvumo; nukentėjusiojo interesų apsaugos, kuria turėtų rūpintis prokuroras; nukentėjusiojo galimybės pasinaudoti jo teisine padėtimi ne taip skubiai kaip įtariamasis; nepašalintos galimybės daryti poveikį nukentėjusiajam arba jo artimiesiems.⁶⁷

Įgyvendinant Direktyvą taip pat buvo sustiprintos nepilnamečio nukentėjusiojo statusas baudžiamajame procese: apibrėžiama nepilnamečio sąvoka, numatoma papildoma nepilnamečių nukentėjusiųjų teisių apsauga apklausų metu. Taip pat BPK 56¹ numato, kad nukentėjusiųjų baudžiamąjį procesą gali lydėti jo pasirinktas asmuo.

Nagrinėjant 1961 m. BPK, šiuo metu galiojantį BPK ir jo pakeitimus, darytina išvada, kad nukentėjusiojo teisės yra plečiamos, jam suteikiama galimybė daryti didesnę įtaką procesui, sudaromos geresnės sąlygos atlyginti jam už jo patirtas skriaudas, taip pat siekiama apsaugoti jį nuo nusikalstamą veiką padariusio asmens bei neigiamo poveikio. Tokią išvadą pagrindžia tai, kad nukentėjusiojo teisių sąrašas yra platesnis nei buvo galiojant 1961 m. BPK ir jos vis plečiamos bei numatomos įvairios galimybės apsaugoti nukentėjusiųjų teises ir teisėtus interesus baudžiamajame procese.

---

⁶⁷ ANCELIS, P. Nukentėjusiojo teisinė padėtis pasikeitus baudžiamiesiems įstatymams. *Jurisprudencija*, 2003, t. 49(41), p. 101-102.

3. LYGINAMOJI NUKENTĖJUSIŲJŲ TEISIŲ IR GALIMYBIŲ ANALIZĖ

Išsamus nukentėjusiųjų teisių ir galimybių analizavimas yra neįmanomas be kitų užsienio valstybių įstatymų, reglamentuojančių nukentėjusiojo teisinę padėtį, analizės. Priklausomai nuo įvairių politinių, socialinių, ekonominių priežasčių, teisės tradicijų nukentėjusiojo teisės ir galimybės įvairiose valstybėse yra reglamentuojamos skirtingai, tačiau doktrinoje išskiriami 2 požymiai, kurie būdingi visoms valstybėms, asmens, nukentėjusio nuo teisės pažeidimo ir ginančio savo pažeistas teises bei interesus teisme: jo teisės ir teisėti interesai turi būti pažeisti veiksmais, kurie uždrausti baudžiamaisiais įstatymais; turi atsirasti žala dėl minėtų veiksmų.⁶⁸

3.1. Nukentėjusiojo teisės ir galimybės Vokietijos Federacinės Respublikos baudžiamajame procese

Nukentėjusiojo teisės Vokietijoje reglamentuotos Vokietijos baudžiamojo proceso kodekso (vok. *Strafprozeßordnung*)⁶⁹ (toliau – Vokietijos BPK) penktoje dalyje pavadinimu „Nukentėjusiojo asmens dalyvavimas procese“. Baudžiamajame procese, pagal Vokietijos BPK, nukentėjusysis gali dalyvauti trejopai: kaip privatus kaltintojas; civilinis ieškovas; kaltintojo padėjėjas. Vokietijos teisės doktrinoje teigiama, kad baudžiamuoju procesu siekiama neleisti nukentėjusiajam būti tik proceso dalyviu, kurio vienintelė užduotis yra duoti parodymus teisme, nukentėjusysis turėtų būti proceso dalyvis, galintys įgyvendinti savo teises baudžiamajame procese.⁷⁰

Nukentėjusiojo, procese dalyvaujančio kaip privatus kaltintojas, teisės bei galimybės baudžiamajame procese yra numatytos 5 dalies 1 skyriuje „Privatus kaltinimas“. Privatus kaltinimas Vokietijoje laikomas išimtinė nukentėjusiojo teise baudžiamąja tvarka ginti privačius interesus, ribojančia valstybės kaltinimo monopolį.⁷¹ Vokietijos BPK 374 str. 1 d. numato, kad nukentėjusysis gali palaikyti privatų kaltinimą be viešojo kaltinimo įstaigos pagalbos šių nusikalstamų veikų padarymo atveju: neteisėto patekimo į patalpą (Vokietijos baudžiamojo kodekso (toliau – Vokietijos BK) 123 str.); šmeižto (Vokietijos BK 185-189

⁶⁸ ANCELIS, P.; JUZUKONIS, S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2002, t. 35(27); p. 100.

⁶⁹ Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/>.

⁷⁰ SIEGISMUND, E. Ancillary (adhesion) proceedings in Germany as shaped by the first victim protection law: an attempt to take stock. [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No56/No56_12VE_Siegismund1.pdf>.

⁷¹ AŽUBALYTĖ, R.; JURGAITIS, R.; ZAJANČKAUSKIENĖ J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Vadovėlis. Vilnius: 2011, p. 122.

str.), išskyrus tuos atvejus kai veika nukreipta į valdžios institucijas, numatytas Vokietijos BK 194 str. 4 d.; korespondencijos privatumo pažeidimo (Vokietijos BK 202 str.); kūno sužalojimų (Vokietijos BK 223 – 229 str.); persekiojimo (Vokietijos BK 238 str.); grasinimo (Vokietijos BK 241 str.); kyšininkavimo verslo santykiuose (Vokietijos BK 299 str.); turto sunaikinimo ar sugadinimo (Vokietijos BK 303 str.); baudžiamųjų nusižengimų pagal Vokietijos BK 323a str., kurie padaryti esant apsvaigus nuo alkoholio ar kitų svaiginamųjų medžiagų; nusikalstamų veikų, numatytų Nesąžiningos konkurencijos įstatymo 16-19 str.; nusikalstamų veikų, numatytų tokiuose intelektinės nuosavybės įstatymuose kaip Patentų įstatyme, Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatyme; Puslaidininkių apsaugos įstatyme ir kituose. Minėtų nusikalstamų veikų, dėl kurių pradedamas privatus kaltinimas, sąrašas iš dalies sutampa su Lietuvos BPK 407 str. numatytais nusikalstamomis veikomis, dėl kurių procesas pradedamas tik jei yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas ir vyksta privatus kaltinimas. Tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje procesas pradedamas dėl šių veikų – nesunkaus sveikatos sutrikdymo dėl neatsargumo, fizinio skausmo sukėlimo ar nežymaus sveikatos sutrikdymo, šmeižimo, neteisėto asmens būsto neliečiamumo pažeidimo, turto sugadinimo ar sunaikinimo, turto sunaikinimo ar sugadinimo dėl neatsargumo.

Tiek Vokietijos BPK, tiek Lietuvos BPK numatyti atvejai, kuomet daugiau nei vienas žmogus turi teisę pradėti privatų kaltinimą. Vokietijos BPK 375 str. 1 d. numato, kad jeigu yra daugiau nei vienas asmuo, kiekvienas iš minėtų asmenų gali nepriklausomai nuo kitų pasinaudoti šia teise, o 2 d. numato, kad jei vienas iš tų asmenų pradėjo privatų kaltinimą, kiti gali tik prisijungti prie pradėto proceso tokioje stadijoje, kokioje buvo paskelbtas prisijungimas. Ši nuostata panaši į Lietuvos BPK 411 str. numatytą taisyklę, kad privataus kaltinimo tvarka nagrinėjamosiose bylose asmenys, nukentėję nuo kaltinamojo padarytų nusikalstamų veikų, kurios susijusios su jau pareikštu privačiu kaltinimu, turi teisę iki įrodymų tyrimo teisme pradžios prisidėti prie jau nagrinėjamo kaltinimo. Lietuvoje, priešingai nei Vokietijoje, yra nurodyta konkreti baudžiamosios bylos nagrinėjimo stadija, iki kurios galimas prisijungimas. Taip pat Vokietijos BPK numatyta, kad bet koks sprendimas dėl bylos esmės, kaltinamojo naudai, turės įtakos ir tiems asmenims, kurie nepasinaudojo privataus kaltinimo teise.

Vokietijos BPK numatytas atvejis, kuomet privatus kaltinimas pereina į valstybinį. Vokietijos BPK 376 str. numato, kad dėl 374 str. įvardintų veikų valstybinis kaltinimas galimas tik jei to reikalauja viešasis interesas. Lietuvos BPK 409 str. įtvirtintas ne tik šis pagrindas, privatus kaltinimas pereina į valstybinį ir tuomet, kai nukentėjusysis dėl svarbių priežasčių negali ginti savo interesų, taip pat jei tam tikros nusikalstamos veikos turi smurto

artimoje aplinkoje požymių ir jei asmuo, padaręs privataus kaltinimo nusikalstamą, nėra žinomas. Vokietijoje, kaip Lietuvoje, paliekama teisė prokurorui spręsti ar derėtų jam pradėti valstybinį kaltinimą.

Tiek Vokietijos BPK, tiek Lietuvos BPK yra numatytas teismo bandymas sutaikyti nukentėjusį ir kaltinamąjį. Tai įtvirtinta Vokietijos BPK 380 str. ir Lietuvos BPK 413 str. Taip pat abiejų šalių baudžiamojo proceso įstatymams būdinga tai, kad juose įtvirtinta galimybė pateikti priešpriešinį skundą, teismo sprendimą skusti aukštesnės instancijos teismui.

Vokietijos BPK 395 str. įtvirtina nukentėjusiojo teisę baudžiamajame procese dalyvauti kaip kaltintojo padėjėjui. J. Pradel teigia, kad pagal šį straipsnį procese dalyvaujantis nukentėjusysis prisideda prie prokuratūros veiksmų intervencijos būdu.⁷² Minėtas straipsnis taip pat įtvirtina nusikalstamų veikų sąrašą, kuomet galimas nukentėjusiojo prisijungimas prie valstybinio kaltinimo – tai tokios nusikalstamos veikos, pažeidžiančios seksualinio apsisprendimo laisvę, kaip seksualinė prievarta, išžaginimas, seksualinis priekabiavimas; pasikėsinimas nužudyti arba kvalifikuotas pasikėsinimas nužudyti; asmens palikimas beviltiškoje situacijoje; įvairios sveikatos sutrikdymo nusikalstamos veikos bei kitos. Analizuojant nusikalstamų veikų sąrašą, dėl kurių yra pradedama baudžiamoji byla, darytina išvada, kad tai sudėtingiau ištiriamos bei pavojingesnės veikos nei privataus kaltinimo atveju.

Pareiškimas dėl prisijungimo prie proceso kaip kaltintojo padėjėjo pateikiamas raštu teismui, kuris priima sprendimą leisti nukentėjusiajam prisijungti ar ne. Tai įtvirtinta Vokietijos BPK 396 str.

Vokietijos BPK 397 str. 1 d. įtvirtina šias kaltintojo padėjėjo teises: dalyvauti posėdžiuose; reikšti nušalinimą teisėjui ar ekspertui; užduoti klausimus; skusti teisėjo nutartis; prieštarauti keliamiems klausimams; teikti įrodymus; daryti pareiškimus. Ta pati norma taip pat įtvirtina, kad privatus kaltintojo padėjėjas turi tokias pat teises dalyvauti ir būti išklausytam kaip valstybinis kaltintojas. Privatus kaltintojo padėjėjas turi teisę turėti atstovą, skusti teismo sprendimus apeliacine instancija.

Lietuvos baudžiamajame procese nėra įtvirtintas toks institutas, tačiau kaltintojo padėjėjo turimų teisių apimtis labai panaši į Lietuvos teisėje įtvirtintas nukentėjusiojo teises. Svarbu ir tai, kad tiek privatus kaltintojo padėjėjas Vokietijos baudžiamajame, tiek nukentėjusysis Lietuvos baudžiamajame procese negauna savaime tų teisių, tam yra būtinas įgaliotų institucijų sprendimas. Vokietijos atveju, teismas nusprendžia ar asmuo gali

---

⁷² PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoj teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001 m., p. 441.

dalyvauti procese kaip privatus kaltintojo padėjėjas. Lietuvos BPK 28 str. 1 d. įtvirtinta, kad nukentėjusiuoju pripažįstama ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi. Svarbus skirtumas yra tai, kad Lietuvoje nukentėjusysis savo teisėmis gali naudotis visų nusikalstamų veikų padarymo atveju, o Vokietijoje nukentėjusysis, procese dalyvaujantis kaip kaltintojo padėjėjas, šiomis teisėmis gali pasinaudoti tik tuomet, kai padaromos veikos, numatytos Vokietijos BPK 395 str. 1 d.

Vokietijos BPK 5 dalies 3 skyriuje reglamentuojama nukentėjusiojo asmens teisė į žalos atlyginimą. Pasak 403 str., teisė į žalos atlyginimą turi ir nukentėjusiojo paveldėtojai. Reikalavimas atlyginti nukentėjusiojo patirtą žalą gali būti pateiktas tiek raštu, tiek žodžiu teismo tarnautojui. Civilinis ieškinys, pagal Vokietijos BPK 406 str. 1 d., nagrinėjamas kartu su baudžiamąja byla. Nukentėjusysis ar jo paveldėtojai turi teisę atsiimti civilinį ieškinį iki galutinio sprendimo priėmimo, skųsti sprendimą apeliacine tvarka. Lietuvos BPK 109 str. taip pat numato asmeniui, patyrusiam turtinę ar neturtinę žalą dėl nusikalstamos veikos, galimybę pateikti civilinį ieškinį, kuris bus išnagrinėtas kartu su baudžiamąja byla. Lietuvos BPK 112 str. 3 d. numato galimybę atsisakyti civilinio ieškinio, minėto teisės akto 110 str. 2 d. 6 p. numatyta civilinio ieškovo teisė skųsti sprendimą dėl civilinio ieškinio apeliacine tvarka.

Vokietijos BPK reglamentuojamos ir kitos nukentėjusiojo teisės – teisė į informaciją apie baudžiamosios bylos procesą, baigtį tiek, kiek tai susiję su juo (406 d str.), teisė susipažinti su bylos duomenimis (406 e str.), teisė turėti atstovą (406 f str.), teisė būti atstovaujama kai nukentėjusysis turi teisę tapti privačiu kaltintojo padėjėju (406 g str.), teisė būti informuotam apie jo turimas teises (406 h str.). Visos šios teisės būdingos ir Lietuvos BPK įtvirtintoms nukentėjusiojo teisėms.

Analizuojant ir tarpusavyje lyginant Vokietijos baudžiamojo proceso kodekse bei Lietuvos baudžiamojo proceso kodekse nukentėjusiajam įtvirtintas teises ir galimybes, darytina išvada, kad nepaisant skirtingos teisių ir galimybių įtvirtinimo struktūros, skirtingų procesinio statuso pavadinimų, tiek Vokietijoje, tiek Lietuvoje nukentėjusiesiems užtikrinamos panašios arba netgi tapačios teisės bei galimybės.

3.2. Nukentėjusiojo teisės ir galimybės Jungtinių Amerikos Valstijų baudžiamajame procese

Pirmasis JAV teisės aktas, kuriame minima nukentėjusiojo sąvoka buvo 1980 m. Viskonsino valstijos „Nusikaltimo aukų teisių bilis“⁷³, o jau 1982 m. JAV Prezidentas išleido įsaką „Dėl nusikaltimo aukų teisių“⁷⁴, kuriame pasiūlyta nemažai įstatymų pakeitimų apginti nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų teises.⁷⁵ Vėliau nukentėjusiojo padėtis baudžiamajame procese buvo įtvirtinta ir federaliniuose įstatymuose, iš kurių didelės įtakos turėjo tokie federaliniai įstatymai kaip 1982 m. Nukentėjusiųjų ir liudytojų apsaugos įstatymas, 1984 m. Nusikaltimo aukų įstatymas, 1990 m. Nusikaltimo aukų teisių ir restitucijos įstatymas⁷⁶, 2004 m. Nusikaltimo aukų teisių įstatymas.^{77 78}

Bendra nukentėjusiojo asmens sąvoka pateikta JAV įstatymų sąvado⁷⁹ 42 skyriaus 112 skirsnio 10607 straipsnyje. 42 skyrius reglamentuoja visuomenės sveikatos ir gerovės santykius, o 112 skirsnis skirtas įtvirtinti teisės normas, reglamentuojančias pagalbą ir kompensaciją nusikaltimų aukoms. Minėtoje normoje numatyta, kad nukentėjusiuoju pripažįstamas asmuo, kuris tiesiogiai dėl nusikaltimo patyrė fizinę, emocinę ir turtinę žalą, taip pat juridinio asmens atstovas, jei nusikaltimas padarytas juridiniam asmeniui. Jeigu nukentėjusysis neturi 18 metų, yra neveiksnus arba yra miręs, tai nukentėjusiuoju pripažįstamas sutuoktinis, globėjai, tėvai, vaikai, brolis, kitas šeimos narys arba kitas teismo paskirtas asmuo. Tokia JAV įstatyme įtvirtinta sąvoka panaši į Lietuvos BPK 28 str. 1 d. įtvirtintą nukentėjusiojo sąvoką, kurioje įtrauktos nuostatos apie šeimos narių ar artimų giminių pripažinimą nukentėjusiais. Minėtuose įstatymuose sutampa žalos pobūdis, kuriam atsiradus asmuo gali būti pripažintas nukentėjusiuoju. Svarbus skirtumas yra tai, jog Lietuvoje tik fizinis asmuo gali būti pripažintas nukentėjusiuoju, o JAV baudžiamojo proceso teisėje ir juridinis asmuo gali būti nukentėjusiuoju.

---

⁷³ 1980 m. Nusikaltimo aukų teisių bilis [interaktyvus; žiūrėta: 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://docs.legis.wisconsin.gov/statutes/statutes/950>>.

⁷⁴ 1982 m. JAV prezidento įsakas „Dėl nusikaltimo aukų teisių“ [interaktyvus; žiūrėta: 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://ojp.gov/ovc/publications/presdntstskforcrprt/87299.pdf>>.

⁷⁵ ANCELIS, P.; JUZUKONIS, S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2002, t. 35(27); p. 101.

⁷⁶ ANCELIS, P.; JUZUKONIS, S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2002, t. 35(27); p. 102.

⁷⁷ 2004 m. Nusikaltimo aukų teisių įstatymas [interaktyvus, žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.justice.gov/usao/resources/crime-victims-rights-ombudsman/victims-rights-act>>.

⁷⁸ Šioje magistrinio darbo dalyje nagrinėjamos nukentėjusiojo teisės ir galimybės federalinių įstatymų kontekste.

⁷⁹ JAV įstatymų sąvadas [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/uscode/text>>.

JAV įstatymų sąvado 18 skyriaus „Nusikaltimai ir baudžiamasis procesas“ 2 dalies „Baudžiamasis procesas“ 237 skirsnio „Nusikaltimų aukų teisės“ 3771 straipsnyje įtvirtintos šios nuo federalinių nusikaltimų ar Kolumbijos apygardos nusikaltimų nukentėjusiųjų teisės:

1. teisė būti tinkamai apsaugotam nuo kaltinamojo;
2. teisė į tinkamą, tikslų, pateiktą laiku išpėjimą apie bet kokius viešus teismo ar lygtinio paleidimo svarstymo posėdžius, susijusius su padarytu nusikaltimu bei bet koki kaltinamojo paleidimą ar pabėgimą iš kalnimo vietos;
3. teisė būti bet kokiame viešame teismo posėdyje, nebent teismas, gavęs aiškius ir įtikinančius įrodymus, nusprendžia, kad kitų asmenų parodymų išklauskymas pakenks nukentėjusiojo parodymų teisingumui;
4. teisė būti išklauskytam per visus viešus posėdžius apylinkės teismuose susijusius su paleidimu, prašymais, bausmės skyrimu ar lygtinio paleidimo svarstymu;
5. teisė tartis su valstybės kaltintoju byloje;
6. teisė į pilną ir laiku įvykdytą įstatymuose numatytą žalos atlyginimą;
7. teisė į be nepateisinamų priežasčių uždelstą procesą;
8. teisė į teisingą ir pagarbų elgesį nukentėjusiojo orumo ir privatumo atžvilgiu;
9. teisė būti laiku informuotam apie bet koki kaltintojo susitarimą su kaltinamuoju;
10. teisė būti informuotam apie str. įtvirtintas teises ir pagalbą, teikiamą remiantis 1990 m. Nusikaltimo aukų teisių ir restitucijos įstatymu bei Teisingumo departamento nusikaltimo aukų teisių kontrolieriaus įstaigos kontaktinę informaciją.

Nuostatos, reguliuojančios nukentėjusiojo teises, neapibrėžia momento, kuomet nukentėjusysis jas įgyja, todėl tai sukėlė įvairias diskusijas. Galimybė taikyti nukentėjusiojo teises ikiteisminio tyrimo etapu buvo detalai nagrinėta P.G. Cassel, N.J. Mitchell, B.J. Edwards straipsnyje „Nusikaltimo aukų teisės ikiteisminio tyrimo metu? Nusikaltimo aukų teisių įstatymo taikymas prieš pateikiant kaltinimus“⁸⁰, kuriame autoriai siūlo nuostatas interpretuoti, atsižvelgiant į teisės akto tikslus, tekstą, teisėkūros istoriją, kaip suteikiančias nukentėjusiesiems teises ir iki kaltinimo pareiškimo. Mokslininkai pastebi, kad teisėsaugos institucijos pamažu taip pat linksta prie šio požiūrio.

Teisė būti tinkamai apsaugotam nuo kaltinamojo reiškia ne tik apsaugą baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu. JAV teisės doktrinoje išaiškinta, kad nukentėjusiojo apsauga nuo kaltinamojo nesibaigia kaltinamajam tapus nuteistuoju. Po

---

⁸⁰ CASSEL, P.G.; MITCHELL, N.J.; EDWARDS, B.J. Crime Victims' Rights During Criminal Investigations? Applying the Crime Victims' rights act before Criminal Charges Are Filed. [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <<http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol104/iss1/2/>>.

kaltinamojo nuosprendžio priėmimo nukentėjusysis vis dar gali naudotis šia teise.⁸¹ Lietuvos baudžiamajame procese nukentėjusieji apsaugomi nuo kaltinamųjų jiems skiriamomis kardomosiomis priemonėmis, taip pat nukentėjusiųjų apsaugos priemonės yra reglamentuojamos Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso bei kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme⁸².

Teisė į tinkamą, tikslų, pateiktą laiku įspėjimą apie bet kokius viešus teismo ar lygtinio paleidimo svarstymo posėdžius, susijusius su padarytu nusikaltimu bei bet koki kaltinamojo paleidimą ar pabėgimą iš kalinimo vietos suteikia nukentėjusiajam ginti savo teises, palengvina jo dalyvavimą, užtikrina, kad imamasi visų priemonių įvykdyti teisingumą bei suteikia galimybę imtis atsargumo priemonių, kai kaltinamasis yra laisvėje.⁸³ Lietuvoje nukentėjusieji taip pat turi teisę būti informuoti apie bylos nagrinėjimą (BPK 236 str.), jų pageidavimu jiems pranešama apie įtariamojo paleidimą į laisvę arba pabėgimą (BPK 128 str. 4 d.).

Teisė būti bet kokiame viešame teismo posėdyje, nebent teismas, gavęs aiškius ir įtikinančius įrodymus, nusprendžia, kad kitų asmenų parodymų išklausymas pakenks nukentėjusiojo parodymų teisingumui laikytina labiausiai komplikauta teise, kuomet tenka derinti nukentėjusiojo kaltinamojo ir valstybės interesus.⁸⁴ JAV Konstitucija garantuoja tik kaltinamajam teisę būti visuose posėdžiuose.⁸⁵ Lietuvoje nukentėjusiojo teisė dalyvauti bylos nagrinėjime yra įtvirtinta BPK 28 str. 2 d., 245 str. 2 d., be to Lietuvos BPK nenumatytas apribojimas nukentėjusiajam dalyvauti posėdyje apklausiant kitus liudytojus jei tai darytų neigiamą įtaką jo duodamiems parodymams.

Priešingai nei prieš tai aptarta nukentėjusioji teisė būti viešuose posėdžiuose, teisė būti išklausytam per visus viešus posėdžius apylinkės teismuose susijusius su paleidimu, prašymais, bausmės skyrimu ar lygtinio paleidimo svarstymu reiškia teisę aktyviai dalyvauti procese. Šia teise siekta suteikti nukentėjusiesiems galimybę tiesiogiai kreiptis į teismą nepriklausomai nuo kitų proceso dalyvių, suteikti nukentėjusiajam nepriklausomo

---

⁸¹ DOYLE, C. Crime Victims' Rights Act: A Summary and Legal Analysis of 18 U.S.C. 3771 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33679.pdf>>.

⁸² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso bei kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996-03-06, Nr. 20-520.

⁸³ DOYLE, C. Crime Victims' Rights Act: A Summary and Legal Analysis of 18 U.S.C. 3771 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33679.pdf>>.

⁸⁴ DOYLE, C. Crime Victims' Rights Act: A Summary and Legal Analysis of 18 U.S.C. 3771 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33679.pdf>>.

⁸⁵ DOYLE, C. Crime Victims' Rights Act: A Summary and Legal Analysis of 18 U.S.C. 3771 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33679.pdf>>.

baudžiamąjį proceso dalyvio statusą.⁸⁶ Lietuvos baudžiamajame procese nukentėjusiojo teisė išsakyti savo nuomonę pasireiškia keliais būdais – užduodant klausimus teisme apklausiamiems kaltinamiesiems, nukentėjusiesiems, liudytojams, ekspertams ir specialistams (BPK 275 str. 1 d.), sakant baigiamąsias kalbas (BPK 293 str. 2 d.).

Teisė tartis su valstybės kaltintoju byloje gali būti suprasta kaip nukentėjusiojo galimybė tartis su prokuroru dėl ikiteisminio tyrimo vykdymo krypties, nusikalstamos veikos kvalifikavimo, asmens, traukiamo baudžiamajai atsakomybei,⁸⁷ tačiau toks aiškinimas neatitinka JAV Senatorių, palaikiusių šios nuostatos įtraukimą į įstatymą, kurie teigė, kad nukentėjusiajam šia teise nėra suteikiama teisė vadovauti kaltinimui, veikia kaip siūlančią prokurorui konsultuotis su nukentėjusiuoju dėl jo interesų, susijusių su byla, bylos procesu ir posėdžiais.⁸⁸ Taip pat ši teisė neturėtų būti suprasta kaip suteikianti nukentėjusiajam priėjimą prie ikiteisminio tyrimo medžiagos bei Probacijos tarnybų išvadų. Lietuvos BPK ar kituose įstatymuose prokurorui taip pat nėra numatyta pareiga konsultuotis su nukentėjusiuoju dėl ikiteisminio tyrimo vykdymo, prokuroras vadovauja ikiteisminiam tyrimui ir pats jį organizuoja (BPK 164 str. 1 d.). Nukentėjusysis, pagal Lietuvos BPK, su ikiteisminio tyrimo medžiaga gali susipažinti ikiteisminio tyrimo pabaigoje, gavus pranešimą apie ikiteisminio tyrimo pabaigą bei pateikę prašymus susipažinti su medžiaga (BPK 218 str. 1 d., 3 d.).

Teisė į pilną ir laiku įvykdytą įstatymuose numatytą žalos atlyginimą detalizuojama Įstatymų sąvado 18 skyriaus 2 dalies 232 skyriaus 2259 straipsnyje. Sprendimas atlyginti nukentėjusiajam žalą priimamas kartu su nuosprendžiu. Taip pat yra galimybė žalą prisiteisti civiline teise. Lietuvoje nukentėjusysis taip pat turi teisę į žalos atlyginimą, kurią gali įgyvendinti tiek baudžiamosios bylos nagrinėjimo metu, tiek civiline teise.

JAV Konstitucija garantuoja kaltinamajam teisę į be nepateisinamų priežasčių uždelstą procesą, ši teisė įgyvendinama tiek federaliniuose įstatymuose, tiek valstijų. Nukentėjusieji šią teisę įgijo vėliau nei kaltinamieji, nors, kaip pastebima doktrinoje, būtent jie yra labiau suinteresuoti greitu procesu siekdami pamiršti su nusikalstama veika susijusias traumojančias patirtis, norėdami greitai įvykdyto teisingumo ar tiesiog besivildami kuo greičiau užbaigti su procesu susijusius nepatogumus ir rūpesčius.⁸⁹ Įstatymų leidėjas, įtraukdamas šią normą į federalinius įstatymus nesiekė, kad šia norma

⁸⁶ DOYLE, C. Crime Victims' Rights Act: A Summary and Legal Analysis of 18 U.S.C. 3771 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33679.pdf>>.

⁸⁷ DOYLE, C. Crime Victims' Rights Act: A Summary and Legal Analysis of 18 U.S.C. 3771 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33679.pdf>>.

⁸⁸ DOYLE, C. Crime Victims' Rights Act: A Summary and Legal Analysis of 18 U.S.C. 3771 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33679.pdf>>.

⁸⁹ DOYLE, C. Crime Victims' Rights Act: A Summary and Legal Analysis of 18 U.S.C. 3771 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33679.pdf>>.

būtų ribojamas laikas, kuris yra būtinas tinkamai organizuoti ir vykdyti valstybinį kaltinimą, taip pat nenorima pažeisti kaltinamojo teisės tinkamai pasiruošti gynybai. Nukentėjusiojo teisė į greitą procesą turėtų būti interpretuojama kaip įpareigojanti atsižvelgti į nukentėjusiojo teisę į greitą procesą kai yra priimami sprendimai dėl baudžiamosios bylos pratęsimo.⁹⁰ Lietuvos baudžiamajam procesui taip pat būdingas proceso greitumo principas, kuriuo teisėsaugos pareigūnai ir teismas įpareigojami greitai išstirti nusikalstamas veikas ir išnagrinėti bylas (BPK 1 str. 1 d., 2 str.).

Teisė į teisingą ir pagarbų elgesį nukentėjusiojo orumo ir privatumo atžvilgiu būdinga ne tik federaliniam įstatymui, ji taip pat įtvirtinta ir daugelio valstijų įstatymuose. Svarbu tai, kad ši teisė neapriboja nei valstybinio kaltintojo, nei kaltinamojo remtis teisėtais argumentais tik dėl to, kad gali įžeisti nukentėjusįjį. Priešingai nei daugelis kitų nukentėjusiojo teisių, ši teisė taikoma viso baudžiamąjo proceso metu, ne tik jo atskirame etape.⁹¹ Lietuvos baudžiamajame procese pagarbos bei teisingo elgesio įgyvendinimą nukentėjusiojo privatumui ir orumui galima įžvelgti keliais atvejais, pvz., proporcingumo principo laikymąsi taikant procesines prievartos priemones (BPK 11 str.), neskelbiant ikiteisminio tyrimo duomenų ikiteisminio tyrimo metu, taip pat draudžiant skelbti duomenis apie nepilnamečius nukentėjusiuosius (BPK 177 str.).

Analizuojant nukentėjusiojo teisę būti laiku informuotam apie kaltintojo susitarimus su kaltinamuoju, svarbu pabrėžti, kad turima omenyje prokuroro ir kaltinamojo susitarimą dėl kaltės pripažinimo (angl. *plea bargain*) bei atidėto kaltinimo susitarimą (angl. *deferred prosecution agreement*), kuriuo kaltinamasis susitaria su prokuroru atlikti tam tikrus veiksmus mainais į atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės. Minėtais susitarimais kaltinamojo padėtis yra itin palengvinama, todėl nukentėjusysis, turėdamas materialinį interesą baudžiamąjoje byloje, turi teisę būti informuotas apie tai. Lietuvos baudžiamajam procesui tokie kaltinamojo susitarimai su valstybiniu kaltintoju nėra numatyti.

Teisė būti informuotam apie straipsnyje įtvirtintas teises ir pagalbą, teikiamą remiantis 1990 m. Nusikaltimo aukų teisių ir restitucijos įstatymu bei Teisingumo departamento nusikaltimo aukų teisių kontrolieriaus įstaigos kontaktinę informaciją yra įtvirtinta JAV įstatymų sąvado 42 antraštės 112 skyriaus 10607 straipsnyje. Jame įtvirtinama pareigūnų, tarnautojų pareiga informuoti nukentėjusįjį apie minėtas teises, taip pat apie pareigūną, atsakingą už tyrimą, sveikatos ir socialines paslaugas, teikiamas nukentėjusiajam, privačias ir viešas programas, kuriomis teikiama parama

---

⁹⁰ DOYLE, C. Crime Victims' Rights Act: A Summary and Legal Analysis of 18 U.S.C. 3771 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33679.pdf>>.

⁹¹ DOYLE, C. Crime Victims' Rights Act: A Summary and Legal Analysis of 18 U.S.C. 3771 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33679.pdf>>.

nukentėjusiajam. Lietuvoje teisėjui, prokurorui ir ikiteisminio tyrimo pareigūnui pareiga išaiškinti nukentėjusiajam apie jo procesines teises kyla iš BPK 45 str.

Nagrinėtų teisių įtraukimas į JAV federalinius įstatymus smarkiai pakeitė nukentėjusiojo statusą baudžiamajame procese. Mokslininkai pabrėžia, kad minėtomis teisėmis besinaudojantys nukentėjusieji tapo kriminalinės justicijos sistemos dalyviais ir to dėka smarkiai pasikeitė ir toliau keisis baudžiamosios teisės taikymas.⁹² Lyginant JAV įstatymų sąvade ir Lietuvos BPK įtvirtintas nukentėjusiojo teises, darytina išvada, kad Lietuvoje nukentėjusiajam suteikiama didesnė galimybė nulemti proceso baigtį. Nukentėjusysis gali teikti įrodymus, užduoti klausimus, sakyti baigiamąsias kalbas. JAV nukentėjusiojo statusas, iki tokių teisės aktų kaip 1982 m. Nukentėjusiųjų ir liudytojų apsaugos įstatymo, 1984 m. Nusikaltimo aukų įstatymo, 1990 m. Nusikaltimo aukų teisių ir restitucijos įstatymo, 2004 m. Nusikaltimo aukų teisių įstatymo nukentėjusiojo statusas baudžiamajame procese mažai kuo skyrėsi nuo liudytojo statusą turinčio asmens teisių.⁹³

---

⁹² BOLAND, M.L.; BUTLER, R. Crime Victims' rights: From Illusion to Reality. [interaktyvus; žiūrėta: 2016 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/domestic_violence1/publications/lgbttoolkit_boland_resource.authcheckdam.pdf>.

⁹³ ANCELIS, P.; JUZUKONIS, S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2002, t. 35(27); p. 101.

4. NUKENTĖJUSIOJO TEISIŲ REGLAMENTAVIMAS IR GALIMYBIŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS BAUDŽIAMAJAME PROCESĖ

Asmens teisė ginti savo pažeistas teises teisme yra įtvirtinta tarptautiniuose dokumentuose – Tarptautiniame pilietinių ir politinių teisių pakte⁹⁴, Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje⁹⁵, Konstitucijoje, BPK bei kituose įstatymuose. Konstitucijos 30 str. 1 d. numato, kad asmuo, kuriuo konstitucinės teisės ar laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą, o 2 d. įtvirtinta nuostata, kad asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Teisminės gynybos prieinamumas yra reikšmingas tiek pavieniui individui, tiek visai visuomenei. KT yra pasakęs, kad „*asmens teisių ir laisvių teismo gynimo garantija – tai procesinio pobūdžio garantija, esminis asmens teisių ir laisvių konstitucinio instituto elementas, būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga, neatskiriamas konstitucinio teisinės valstybės principo turinio elementas*“.⁹⁶ BPK įtvirtina nukentėjusiojo teises bei numato galimybes, kuriomis jis įgyvendina savo teises baudžiamajame procese.

Apibendrintos pagrindinės nukentėjusiojo teisės yra įtvirtintos BPK 44 str. 10 d., kurioje numatoma, kad kiekvienas asmuo, pripažintas nukentėjusiuoju, turi teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo, gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą, o įstatymų numatytas atvejais – ir kompensaciją iš Nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondo, taip pat įstatymo nustatyta tvarka nemokamai gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą. Iki 2007 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojusių pakeitimų šis straipsnis įtvirtino asmens teisę reikalauti, kad būtų nubaustas jo atžvilgiu nusikalstamą veiką padaręs asmuo bei teisę gauti padarytos žalos atlyginimą. Po minėtų pakeitimų, 44 str. 10 d. papildė nuostatomis apie kompensacijos gavimą bei apie galimybę gauti nemokamai valstybės garantuojamą teisinę pagalbą.⁹⁷

Nukentėjusiojo teisių sąrašas yra įtvirtintas BPK 28 str. 2 d., kurioje numatytos šios teisės:

1. teikti įrodymus;
2. pateikti prašymus;

⁹⁴ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002-08-02, Nr. 77-288

⁹⁵ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987

⁹⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas dėl teisės kreiptis į teismą.

⁹⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41¹, 77², 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007-07-21, Nr. 81-3312

3. pareikšti nušalinimus;
4. ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla;
5. dalyvauti bylą nagrinėjant teisme;
6. apskūsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus, taip pat apskūsti teismo nuosprendį ar nutartį;
7. pasakyti baigiamąją kalbą.

Nuo 2016 m. kovo 1 d. nukentėjusiųjų teisių sąrašas, numatytas BPK 28 str. 2 d., pasipildė šiomis teisėmis:

1. gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį;
2. dalyvauti vertinant jo specialius apsaugos poreikius.⁹⁸

*LAT, baudžiamojoje byloje Nr. 2K-268/2007, aptardamas BPK 28 str. 2 d. bei BPK 44 str. 10 d. santykį teigia, kad BPK 44 str. 10 d. „tik susistemina teises, numatytas kituose BPK straipsniuose. Nukentėjusiojo teises baudžiamajame procese detalai reglamentuoja BPK 28 str. 2 d.“, bei BPK 44 str. 10 d. įtvirtintas teises įvardija kaip nukentėjusiojo veiklos kryptis.*⁹⁹ Tačiau net ir įvardijant minėtos nuostatos teises kaip veiklos kryptis, jos reikalauja išsamios analizės.

BPK bei kiti teisės aktai numato papildomas teises atskirų rūšių nukentėjusiesiems. BPK numato didesnę apsaugą nukentėjusiesiems nepilnamečiams, Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas numato papildomas teises ir galimybes smurtą artimoje aplinkoje patiriantiems asmenims.

Nors BPK 28 str. įvardijamas nukentėjusiųjų teisių sąrašas, tačiau abejotina, kad jis yra baigtinis. Netiesiogiai įvardijamas nukentėjusiųjų teises baudžiamajame procese galima rasti ir kituose BPK straipsniuose, pavyzdžiui, BPK 408 str. 1 d. numato nukentėjusiojo teisę palaikyti kaltinimą privataus kaltinimo bylose. Taipogi ir kituose įstatymuose, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso bei kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme. Minėtas įstatymas apibrėžia pagrindines apsaugos nuo nusikalstamo poveikio priemones, nustato jų skyrimo pagrindus ir tvarką, taigi galima teigti, jog šiame įstatyme reglamentuojama nukentėjusiojo teisė į apsaugą nuo nusikalstamo poveikio.¹⁰⁰

---

⁹⁸ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27¹, 36², 56¹, 186¹ straipsniais įstatymas. TAR, 2015-12-30, Nr. 20993.

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr.2K-268/2007.

¹⁰⁰ Dėl ribojamos magistro darbo apimties, darbe nagrinėjamos tik BPK 28 str. 2 d. bei BPK 44 str. 10 d. įtvirtintos nukentėjusiojo teisės ir galimybės, siekiant atlikti jų išsamesnę analizę, kadangi, autorės nuomone,

4.1. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 44 str. 10 d. įtvirtintos nukentėjusiojo teisės bei jų įgyvendinimas

BPK 44 str. įtvirtina asmenų teisių apsaugą baudžiamojo proceso metu. Iki 2016 metų kovo 1 dienos pakeitimų¹⁰¹ įsigaliojimo 44 str. 10 d. teisės numatė tik asmeniui, pripažintam nukentėjusiuoju. Įsigaliojus minėtiems pakeitimams vietoj minėtos formuluotės vartojama kita – „kiekvienas nuo nusikalstamos veikos nukentėjęs asmuo“. Kaip matyti iš nuostatos pakeitimų, pasirinkta mažiau akcentuoti asmens pripažinimą nukentėjusiuoju. Be to, nevartojant sąvokos „nukentėjusysis“, galima daryti prielaidą, kad BPK 44 str. 10 d. įtvirtintomis teisėmis gali pasinaudoti ne tik fizinis asmuo. Pasak R. Ažubalytės, „Konstitucinės nukentėjusiojo teisės į teisminę gynybą reglamentavimo Baudžiamojo proceso kodekse pagrindas yra BPK 44 str. 10 d.“.¹⁰² Minėtos autorės nuomone, teisė į teisminę gynybą reiškia tiek reikalavimą nubausti kaltą asmenį, tiek reikalavimą atlyginti žalą bei pabrėžiama, kad abejomis teisėmis galima naudotis savo nuožiūra, t. y. arba reikalauti ir nubausti kaltą asmenį, ir atlyginti jam padaryta žalą; arba reikalauti tik nubausti kaltą asmenį; arba reikalauti tik atlyginti žalą¹⁰³, todėl minėtos dvi teisės nėra neatskiriamos viena nuo kitos ir galima disponuoti kiekviena iš jų atskirai.¹⁰⁴ Teisė į teisminę gynybą yra laikoma absoliučia asmens teise¹⁰⁵, tačiau įstatymai gali numatyti atvejus, kuomet ji yra ribojama, pvz., BPK 3 str. numatytais atvejais.

Teisės į teisminę gynybą nederėtų painioti su teise į gynybą. Teisė į gynybą kildinama iš Konstitucijos 31 str. 6 d., kurioje sakoma, kad „asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą“. Teisė į gynybą – teisių, kuriomis naudodamasis įtariamasis ar kaltinamasis siekia paneigti jam pareikštą įtarimą (kaltinimą) arba sušvelninti savo atsakomybę, visuma.¹⁰⁶ *LAT byloje Nr. 2K-7-495/2007*

---

tai svarbiausios nukentėjusiojo teisės, kuriomis nukentėjusysis įgyvendina savo materialųjį ir procesinį interesus, apgina pažeistas teises.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27¹, 36², 56¹, 186¹ straipsniais įstatymas. TAR, 2015-12-30, Nr. 20993.

¹⁰² AŽUBALYTĖ, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*, 2010, 4(122), p. 227.

¹⁰³ AŽUBALYTĖ, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*, 2010, 4(122), p. 227.

¹⁰⁴ Atsižvelgiant į tai bei siekiant kuo nuodugniau išnagrinėti minėtas teises, jos magistro darbe aptiriamos atskirai.

¹⁰⁵ ABRAMAVIČIUS, A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 2009, 3(117), p. 22.

¹⁰⁶ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 65.

nukentėjusieji teigė, jog ankstesnės instancijos teismas jiems neteisėtai apribojo jų teisę į gynybą, tačiau LAT konstatavo, jog „pagal baudžiamojo proceso įstatymą nukentėjusiajam nėra garantuojama teisė į gynybą, nes šia teise, kuri apibrėžiama kaip teisių, kuriomis siekiama paneigti pareikštą įtarimą (kaltinimą) padarius nusikalstamą veiką arba sušvelninti savo atsakomybę, visuma, naudojasi įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis, todėl teisė į gynybą nukentėjusiajam negalėjo būti apribota.“¹⁰⁷

BPK 44 str. 10 d. įtvirtintos nukentėjusiojo teisės neabejotinai svarbios nukentėjusiajam, nes jos įvardija svarbiausias jo veiklos kryptis. *LAT taip pat pripažįsta šios normos suteiktų teisių svarbą baudžiamajame procese ir teigia, kad „BPK 44 str. 10 d. nukentėjusiajam suteikė teisę aktyviai dalyvauti teismo proceso metu siekiant, kad teismas priimtų teisingą sprendimą“.*¹⁰⁸

4.1.1. Teisė reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo

Teisė reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo yra itin plati teisė, savyje talpinanti kitas nukentėjusiojo teises bei realizuojama įvairiomis priemonėmis. Ši teisė gali būti įgyvendinama nukentėjusiajam kreipiantis į ikiteisminio tyrimo pareigūnus dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo arba tiesiogiai į teismą siekiant pradėti privataus kaltinimo procesą, taip pat aktyviai dalyvaujant procese, o aktyvų dalyvavimą baudžiamajame procese nukentėjusiajam užtikrina tokios BPK 28 str. 2 d. įtvirtintos teisės kaip teisė teikti įrodymus, prašymus, reikšti nušalinimus ir kitos.¹⁰⁹ Mokslininkai pabrėžia, kad teisė kreiptis į teismą negali būti aiškinama kaip teisė bet kuriuo būdu kreiptis į teismą ir šios teisės įgyvendinimo tvarką nustato specialūs įstatymai.¹¹⁰

KT vertino tiek nukentėjusio asmens kreipimąsi į ikiteisminio tyrimo subjektus, tiek kreipimąsi tiesiogiai į teismą, siekiant pradėti privataus kaltinimo procesą ir pabrėžė, kad *„įstatymų leidėjas turi diskreciją nustatyti, kad už tam tikras nusikalstamas veikas asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos, ir*

¹⁰⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-495/2007.

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-239/2007.

¹⁰⁹ Minėtame straipsnyje įtvirtintos teisės analizuojamos tolimesnėje magistro darbo dalyje, todėl šioje dalyje analizuojamas nukentėjusiojo asmens kreipimasis arba į ikiteisminio tyrimo subjektus, arba tiesiogiai į teismą privataus kaltinimo tvarka bei svarbiausi privataus kaltinimo proceso aspektai.

¹¹⁰ AŽUBALYTĖ R.; et al. *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė*. Vilnius: Leidykla „Eugrimas“, 2009, p. 32.

kad ikiteisminis tyrimas tokiose bylose nėra atliekamas, o prokuroras valstybinio kaltinimo teisme nepalaiko [...]. Įstatymų leidėjas gali įstatymu nustatyti ir tokią teisinę reguliavimą, kad už tam tikras nusikalstamas veikas asmuo baudžiamojon atsakomybėn yra traukiamas tik tada, kai yra nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimasis (prašymas, pareiškimas, skundas ar kt.) dėl nusikalstamos veikos, bet ikiteisminis tyrimas tokioje byloje yra atliekamas, o prokuroras valstybinį kaltinimą teisme palaiko.“¹¹¹

Teisę reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo nukentėjusysis įgyvendina arba viešojo kaltinimo, arba privataus kaltinimo byloje. Nusikalstamų veikų, dėl kurių pradedamas tam tikros formos kaltinimas, sąrašas yra reglamentuojamas BPK. Minėtos teisės įgyvendinimas skirtingo tipo kaltinimo byloje turi tam tikrus ypatumus.

4.1.1.1. Teisės įgyvendinimas viešojo (valstybinio) kaltinimo byloje

Kaltinimas doktrinoje apibrėžiamas kaip baudžiamąjį proceso funkcija, kuria siekiama įkaltinti kaltininkus ir pasiekti, kad kiekvienas nusikalstamą veiką padaręs asmuo būtų teisingai nubaudžiamas.¹¹² Išskiriamos dvi kaltinimo rūšys – valstybinis ir privatus.¹¹³ Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 1 str. 2 d. 4 p. numato, kad prokuratūra palaiko valstybinį kaltinimą. Nukentėjusiojo reikalavimas nustatyti ir teisingai nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį viešojo kaltinimo byloje įgyvendinamas kreipimusi pagal BPK 166 str. ir 167 str.

BPK 166 str. 1 d. 1 p. numato, jog ikiteisminis tyrimas pradedamas gavus skundą, pareiškimą ar pranešimą apie nusikalstamą veiką. Doktrinoje pabrėžiama, kad paprastai nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo turėtų rašyti skundą, jo atstovai bei kiti fiziniai asmenys – pareiškimus, o valstybinės ir viešosios įstaigos prokurorui, policijai ar kitai ikiteisminio tyrimo įstaigai turėtų atsiųsti pranešimus, tačiau įstatymas nenumato griežto formos reikalavimo,¹¹⁴ išskyrus tai, kad pranešimas negali būti anoniminis.¹¹⁵ Siekiant

---

¹¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas dėl prokuroro įgaliojimų pradėti ikiteisminį tyrimą.

¹¹² GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso komentaras*. V-XI dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 455

¹¹³ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso komentaras*. V-XI dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 455; GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamąjį proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 590.

¹¹⁴ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamąjį proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 419; AŽUBALYTĖ, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*, 2010, 4(122), p. 229.

¹¹⁵ AŽUBALYTĖ, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*, 2010, 4(122), p. 229.

išvengti piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis, R. Ažubalytė išskiria procesinius saugiklius, kurie numatyti BPK 3 ir 168 straipsniuose.¹¹⁶ BPK 3 str. numatytos aplinkybės, dėl kurių baudžiamasis procesas negalimas, o BPK 168 str. įtvirtinta taisyklė, jog atsisakoma pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi.

BPK 167 str. 1 d. išvardijamos nusikalstamos veikos, dėl kurių ikiteisminis tyrimas pradedamas tik pagal nukentėjusiojo skundą ar jo teisėto atstovo pareiškimą, ar prokuroro reikalavimą. KT minėtame straipsnyje nusikalstamų veikų sąrašą grindžia tuo, kad „atvejais, kai baudžiamoji atsakomybė pagal įstatymus kyla nukentėjusio asmens (ar jo atstovo) kreipimosi (prašymo, pareiškimo, skundo ar kt.) dėl nusikalstamos veikos pagrindu, ikiteisminio tyrimo pradėjimas ir (arba) baudžiamosios atsakomybės atsiradimas yra sietini su tuo, kaip atitinkamą nusikalstamą veiką ar ją padarytą žalą vertina asmuo, kurio teisės bei teisėti interesai buvo pažeisti; akivaizdu, kad esama ir tokio vertinimo subjektyvumo momento“.¹¹⁷ Kaltinimas, kuris vyksta dėl šių nusikalstamų veikų, doktrinoje vadinamas „privačiai viešu“ arba „viešai privačiu“¹¹⁸. Vieninteliu skirtumu tarp viešojo (valstybinio) ir viešai privataus kaltinimo R. Ažubalytė laiko tai, kad įstatymų leidėjas BPK 167 str. 1 d. išvardija nusikalstamas veikas, dėl kurių baudžiamąjį persekiojimą gali nuspręsti tik pats nukentėjusysis arba jo teisėtas atstovas. Nukentėjusiajam išreiškus savo valią (sieki, kad atitinkama veika būtų tirama ir nagrinėjama) ir padavus skundą, baudžiamasis procesas vyksta įprasta tvarka: yra atliekamas ikiteisminis tyrimas, kaltinimą teisme palaiko prokuroras.¹¹⁹

Toliau vykstant viešojo kaltinimo procesui, nukentėjusysis procese naudojami teisėmis, kurias jam suteikia BPK, pvz., BPK 28 str. 2 d. įtvirtintomis.

4.1.1.2. Teisės įgyvendinimas privataus kaltinimo byloje

Privatus kaltinimas yra kaltinimo rūšis, kuomet pats nukentėjusysis arba jo atstovas gina savo teises kreipdamasis į teismą bei teisme palaikydamas kaltinimą. Tai specifinė

---

¹¹⁶ AŽUBALYTĖ, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*, 2010, 4(122), p. 229.

¹¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas dėl prokuroro įgaliojimų pradėti ikiteisminį tyrimą.

¹¹⁸ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 422.; AŽUBALYTĖ, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*, 2010, 4(122), p. 230

¹¹⁹ AŽUBALYTĖ, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*, 2010, 4(122), p. 220.

kaltinimo forma, kurioje, kaip teigia E. Matuizienė, nukentėjusiojo procesinis interesas pasireiškia stipriau nei viešojo kaltinimo procese, kadangi nukentėjusysis tampa svarbiausia proceso figūra – kaltintoju.¹²⁰ Nukentėjusysis, įgijęs privataus kaltintojo statusą, įgyja daugiau teisių. Doktrinoje pabrėžiama, kad nukentėjusysis tampa proceso šeiminku, nuo kurio priklauso tiek proceso iniciatyva, tiek proceso baigtis: jis gali atsisakyti kaltinimo, savo neatvykimu išreikšti intereso kaltinti nebuvimą, susitaikyti su kaltininku arba reikalauti jį nuteisti.¹²¹

Privačiam kaltinimui būdingi šie išskirtiniai bruožai: a) procesas dėl nusikalstamų veikų, išvardytų BPK 407 str., pradedamas tik tuo atveju, jeigu yra nukentėjusiojo skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas; b) šiose bylose ikiteisminis tyrimas neatliekamas; c) privataus kaltinimo bylose privaloma rengti taikinamąjį posėdį ir jeigu šio posėdžio metu ar vėliau nukentėjusysis susitaiko su kaltinamuoju procesas nutraukiamas.¹²²

BPK 407 str. numato baigtinį sąrašą nusikalstamų veikų, dėl kurių procesas pradedamas tik jei yra nukentėjusiojo ar jo teisėto atstovo skundas: nesunkus sveikatos sutrikdymas dėl neatsargumo (BK 139 str. 1 d.); fizinio skausmo sukėlimas ar nežymus sveikatos sutrikdymas (BK 140 str. 1 d.); žmogaus veiksmų laisvės varžymas (BK 148 str.); seksualinis priekabiavimas (BK 152 str.); šmeižimas (BK 154 str.); neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas (BK 165 str.); neteisėtas informacijos apie asmens privatų gyvenimą atskleidimas ar panaudojimas (BK 168 str.); turto sunaikinimas ar sugadinimas (BK 187 str. 1 ir 3 dalys); turto sunaikinimas ar sugadinimas dėl neatsargumo (BK 188 str.); mirusiojo atminimo paniekinimas (BK 313 str.). BPK 407 str. taip pat nurodo ir BK 155 str. buvusį įžeidimą, tačiau jis buvo dekriminalizuotas.¹²³ Doktrinoje aiškinama, kad veikoms privataus kaltinimo bylų statusas suteikiamas dėl veikų pobūdžio, t. y. numatytos tokios veikos, dėl kurių pats nukentėjusysis turi spręsti, ar verta kreiptis į teismą ir pradėti privataus kaltinimo procesą.¹²⁴

BPK 408 str. 1 d. numato, kad skundą privataus kaltinimo bylose paduoda ir kaltinimą teisme palaiko nukentėjusysis arba jo atstovas, kuris teisme įgyja privataus kaltintojo statusą. Skundas yra itin reikšmingas procesinis dokumentas, kuriam BPK 412

---

¹²⁰ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1191.

¹²¹ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1192.

¹²² GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 591.

¹²³ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 155 ir 290 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *TAR*, 2015-07-09, Nr. 11179.

¹²⁴ GODA, G. *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. V-XI dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 456.

str. numato gan griežtus reikalavimus – numatyta, kad skundas pateikiamas raštu, nurodomi būtini skundo rekvizitai bei įtvirtinta, kad minėtų reikalavimų neatitinkantis skundas nepriimamas ir gražinamas jį padavusiam asmeniui. Doktrinoje nukentėjusiojo skundo reikšmingumas grindžiamas tuo, kad: a) išreiškiama asmens valia, kad kaltininkas atsakytų pagal baudžiamuosius įstatymus ir būtų nubaustas; b) pradedamas privataus kaltinimo procesas; c) nustatomos nagrinėjimo teisme ribos, nes teisėjas nutartimi perduoda bylą į teisiamąjį posėdį pagal kaltinimą, pareikštą nukentėjusiojo skunde.¹²⁵

BPK 413 str. numato privalomą privataus kaltinimo bylą proceso etapą – taikinamąjį posėdį. Jo metu nukentėjusysis turi teisę susitaikyti su kaltinamuoju taip nutraukiant procesą (BPK 413 str. 2 d.). Susitaikydamos šalys gali sudaryti sutartį dėl žalos atlyginimo. Jeigu nukentėjusysis ir kaltinamasis nesusitaiko, BPK 413 str. 5 d. numato, kad teisėjas priima nutartį nukentėjusiojo skundą perduoti nagrinėti teisiamajame posėdyje.

BPK 415 str. 2 d. numato, kad privatus kaltintojas privataus kaltinimo bylą nagrinėjimo teisme metu turi BPK 34 str. numatytas teises: teisę palaikyti kaltinimą; teisę pateikti įrodymus ir dalyvauti juos tiriant; teisę dalyvauti baigiamosiose kalbose, teisę pateikti pasiūlymus dėl teisiamajame posėdyje ištirtų įrodymų vertinimo, baudžiamųjų įstatymo taikymo, bausmės rūšies ir dydžio, nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimo, teisę dalyvauti apeliaciniame procese, taip pat ir kasaciniame. Doktrinoje teigiama, kad privačiam kaltintojui suteiktos teisės iš esmės yra analogiškos toms, kuriomis teismo proceso metu naudojasi prokuroras bei jos reikalingos kaltinimo funkcijai atlikti.¹²⁶ Svarbu ir tai, kad privatus kaltintojas naudojasi ne tik jam, kaip privačiam kaltintojui, suteiktomis teisėmis, bet ir nukentėjusiam ar jo atstovui skirtomis teisėmis – jis gali reikšti nušalinimus, teikti prašymus ir naudotis kitomis teisėmis. Doktrinoje pabrėžiama, kad šiomis teisėmis naudojamosi nepriklausomai nuo to, ar įprastine, ar privataus kaltinimo tvarka nagrinėjama byla teisme.¹²⁷

BPK numato ir daugiau teisių bei galimybių nukentėjusiajam privataus kaltinimo procese. BPK 411 str. numato nukentėjusiems nuo nusikalstamos veikos asmenims galimybę prisijungti prie jau pareikšto privataus kaltinimo. BPK 416 str. įtvirtinta privataus kaltintojo teisė atsisakyti kaltinimo.

Įstatymas numato atvejus, kuomet privatus kaltinimas pereina į valstybinį kaltinimą: a) padarytos nusikalstamos veikos turi visuomeninę reikšmę (BPK 409 str. 1 d.); b)

---

¹²⁵ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 593.

¹²⁶ GODA, G. *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 72.

¹²⁷ GODA, G. *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 72.

padaryta žala asmeniui, kuris dėl svarbių priežasčių negali ginti savo interesų (BPK 409 str. 1 d.); c) padarytos nusikalstamos veikos, įtvirtintos BK 148 str., BK 152 str., BK 165 str., turi smurto artimoje aplinkoje požymių (BPK 409 str. 3 d.); d) nusikalstamos veikos padarymu įtariamas asmuo nėra žinomas. Nors tai nėra tiesiogiai nukentėjusiojo įgyvendinamos teisės, tačiau tai yra papildoma apsauga tokiam nukentėjusiajam, kuriam yra sunkiau pasinaudoti savo teisėmis ginant save privataus kaltinimo bylose.

Privataus kaltinimo institutas buvo sukėlęs teismams abejonių dėl jo atitikties Konstitucijos 29 str. 1 d. įtvirtintam asmenų lygybės įstatymui principui, todėl *KT 2006 m. sausio 16 d. nutarime konstatavo, jog kai kurios privataus kaltinimo bylų procesą reguliuojančios nuostatos turėtų būti tikslesnės, tačiau prieštaravimo minėtam principui nenustatė.*¹²⁸ Kartu tai ne vienintelė problema, susijusi su privataus kaltinimo procesu. Privačiu kaltintoju gali būti tik nukentėjusysis tam tikrose nusikalstamosiose veikose, o nukentėjusiuoju gali būti tik fizinis asmuo, todėl nėra numatyta įstatyme teisė juridiniam asmeniui ginti savo pažeistus interesus privataus kaltinimo proceso tvarka. Juridinio asmens interesai ir teisės turėtų būti taip pat saugomi ir ginami kaip ir fizinio asmens.

Privataus kaltinimo procesas yra ilgai gyvuojantis institutas. Privataus kaltinimo bylose nukentėjusysis pats įgyvendina kaltinimo funkciją be teisėsaugos institucijų pagalbos, todėl jam suteikta daugiau teisių tai darant.

4.1.2. Nusikalstama veika padarytos žalos atlyginimas nukentėjusiajam

Nusikalstama veika, kurios metu nukenčia asmuo, sukelia jam neigiamų padarinių. Tam, kad asmuo, nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos, įgytų procesinį statusą baudžiamajame procese, jam turi būti padaryta fizinė, turtinė arba neturtinė žala, o padarytos žalos atlyginimas doktrinoje laikomas akivaizdžiausiu nukentėjusiojo interesu ir jo patenkinimas yra labiausiai apčiuopiamas ir objektyviai įvertinamas.¹²⁹ P. Ancelis realų žalos atlyginimą ir kitą paramą nukentėjusiajam laiko geriausiu atsaku į nusikalstamą veiką kartu su kaltininko nubaudimu.¹³⁰ BPK 44 str. 10 d. įtvirtinta teisė gauti dėl nusikalstamos veikos padarytos žalos atlyginimą, o įstatymų numatytais atvejais – ir kompensaciją iš Nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondo.¹³¹

¹²⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskusti prokuroro nutarimą.

¹²⁹ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1187.

¹³⁰ ANCELIS, P. Nukentėjusiojo teisinė padėtis pasikeitus baudžiamiesiems įstatymams. *Jurisprudencija*, 2003, t. 49(41), p. 99.

¹³¹ Šioje magistro darbo dalyje bus nagrinėjamas savanoriškas žalos atlyginimas, civilinio ieškinio baudžiamajame bylose bei kompensacijos iš Nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondo institutai. Kadangi

4.1.2.1. Savanoriškas žalos atlyginimas

Savanoriškas žalos atlyginimas yra vienas iš žalos atlyginimo būdų, kuomet įtariamasis ar kaltinamasis arba už jo veikas materialiai atsakingas asmuo bet kuriuo proceso metu savanoriškai atlygina nukentėjusiajam nusikalstama veika padarytą žalą. Šis institutas reglamentuojamas BPK 107 str. Tokiu būdu gali būti atlyginama tiek turtinė, tiek neturtinė žala. Įstatymas nenumato nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens pareigos atskleisti sutartos sumos ir, kaip teigiama doktrinoje, žalos dydis praktiškai yra proceso šalių derybų reikalas, todėl šalys gali būti nesuinteresuotos viešai paskelbti šią aplinkybę.¹³² Nukentėjusysis teturi pranešti pareiškimu apie padarytos žalos atlyginimą.

Jei žala yra atlyginama savanoriškai, BPK 107 str. neleidžia pradėti proceso dėl civilinio ieškinio baudžiamojoje byloje, o jei jis pradėtas – įstatymo minėta nuostata įpareigoja jį nutraukti. Doktrinoje paaiškinama, kad nukentėjusysis, sutikęs su savanorišku žalos atlyginimu, neturi galimybės vėliau apsigalvoti ir pateikęs civilinį ieškinį reikalauti didesnės žalos atlyginimo.¹³³

Savanoriškas žalos atlyginimas vertintinas itin teigiamai. Nukentėjusiajam ir asmeniui, kuris jam atlygina padarytą žalą, pasiekus tam tikrą susitarimą, nereikia šio klausimo spręsti teismui, o be to, susitarimo pasiekimas rodo abiejų proceso šalių mažiau konfliktišką santykį nei tais atvejais, kai žalos buvimas ir jos dydis yra ginčijamas teismo procese, kadangi proceso dalyviai sugeba pasiekti tam tikrą susitarimą. Mokslininkai pabrėžia, jog procesinis savanoriško žalos atlyginimo institutas reikšmingas tuo, kad nukentėjusiems atsiranda realesnė galimybė gauti kompensaciją už patirtą dėl nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo žalą, o linkusiems nusikalsti asmenims, kuriems yra ką prarasti, tai papildomas prevencinis veiksnys.¹³⁴

---

magistro darbe nagrinėjamos nukentėjusiojo teisės ir galimybės baudžiamajame procese, atsižvelgiant į nukentėjusiojo sąvoką, nebus analizuojamas juridinis asmuo kaip civilinis ieškovas, nepaisant to, kad įstatymas numato ir jam galimybę pateikti civilinį ieškinį byloje.

¹³² GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 275.

¹³³ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 134.

¹³⁴ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 275.

4.1.2.2. Žalos atlyginimas pareiškiant civilinį ieškinį baudžiamojoje byloje

Neretai kaltinamieji savanoriškai neatlygina nusikalstama veika padarytos žalos, todėl nukentėjusysis turi imtis kitų priemonių tam, kad įgyvendintų savo teisę į žalos atlyginimą. Tokia priemone laikytinas civilinis ieškinys baudžiamajame procese, kuris apibūdinamas kaip asmens reikalavimas, kad kompetentingos institucijos pripažintų bei atkurtų jo pažeistą teisę, o kaltininką ar kitus asmenis, materialiai atsakančius už kaltininko nusikalstamą veiką, priverstų atlyginti dėl nusikaltimo padarytą žalą.¹³⁵ Civilinis ieškinys yra baudžiamojo proceso institutas, kuris yra reglamentuojamas BPK 109 – 117 straipsniuose.

Doktrinos šaltiniuose išskiriamos šios sąlygos, kurioms esant civilinis ieškinys gali būti pareikštas ir nagrinėjamas su baudžiamąja byla: a) padaryta fiziniam arba juridiniam asmeniui žala; b) kaltinamojo veika turi nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių; c) kai tarp kaltinamojo veikos ir padarytos žalos yra priežastinis ryšys.¹³⁶ Šios sąlygos pripažįstamos būtinomis ir teismų praktikoje.¹³⁷ S. Juzukonis išskiria keturias sąlygas: a) kai nustatytas padaryto nusikaltimo arba visuomenei pavojingos veikos faktas; b) nukentėjusiajam padaryta fizinė, turtinė arba moralinė žala; c) yra priežastinis ryšys; d) yra žalą padariusio asmens kaltė (gali būti išreikšta tiek tyčia, tiek neatsargumu).¹³⁸ Pastarasis autorius išskiria keturias sąlygas papildomai įvardindamas kaltės buvimo reikalavimą, tačiau visos keturios sąlygos savo prasme atitinka kitų autorių išskiriamas minėtas tris sąlygas, nes sąlyga, kuri numato, kad kaltinamojo veika turi nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, apima ir kaltės buvimą.

BPK 109 str. numato, kad civilinis ieškinys gali būti pareikštas kai yra patiriama turtinė arba neturtinė žala. Iki 2003 m., kuomet įsigaliojo BPK, atlyginama buvo tik turtinė žala, tačiau atsižvelgus į kitų Europos valstybių įstatymus bei keliamas civilines bylas dėl neturtinės žalos, civilinio ieškinio dalyku pripažinta ir neturtinė žala.¹³⁹ Doktrinoje vieningai sutariama, kad turtinės žalos sąvoka apima: a) nusikalstama veika padarytą tiesioginę turtinę žalą; b) materialinius nuostolius, kuriuos patyrė nukentėjusysis dėl

---

¹³⁵ JUZUKONIS, S. Civilinis ieškinys baudžiamajame procese: nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis. *Jurisprudencija*, 2002, t. 24(16), p. 135.

¹³⁶ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 278; GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 135.

¹³⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 23 d. nutartis *baudžiamojoje byloje Nr. 2K-55/2007*.

¹³⁸ JUZUKONIS, S. Civilinis ieškinys baudžiamajame procese: nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis. *Jurisprudencija*, 2002, t. 24(16), p. 137.

¹³⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 135.

padarytos nusikalstamos veikos; c) išlaidas, kurios patirtos pašalinant nusikalstamos veikos padarinius.¹⁴⁰ Neturtinė žala apibrėžiama pasitelkiant CK 6.250 str. 1 d., pagal kurią neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. To paties str. 2 d. įvardija kriterijus, į kuriuos atsižvelgia teismas, įvertindamas neturtinę žalą pinigais: a) pasekmės; b) žalą padariusio asmens kaltė; c) žalą padariusio asmens turtinė padėtis; d) padarytos turtinės žalos dydis; e) kitos turinčios reikšmės bylai aplinkybės, f) sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Būtent teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principai yra bendrieji teisės principai, vertybiniai kriterijai, leidžiantys konkrečioje situacijoje užtikrinti priešingų interesų – nukentėjusiojo ir kaltininko – pusiausvyrą, atsižvelgti į konkrečios situacijos ypatumus.¹⁴¹ *LAT taip pat yra pasakęs, kad tai nėra visi kriterijai, į kuriuos atsižvelgia teismas, byloje Nr. 2K-68/2014 konstatuodamas, jog „nurodytų aplinkybių sąrašas nėra baigtinis, kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes nustato teismas, atsižvelgdamas ir į sukauptą teismų praktiką panašiose bylose“.*¹⁴²

Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1975 m. gegužės 15 d. rezoliucijos Nr. (75) 7¹⁴³ 19 p. suformuluotas dar vienas teisės į neturtinės žalos atlyginimą kriterijus – neturtinės žalos reikalaujančių asmenų santykių pobūdis, t. y. santykiai turi būti draugiški iki mirties, pasižymėti nuolatinio pobūdžiu, emociniu tvirtumu, nuoširdumu, artumu. *LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-853/2007 buvo remiamasi minėtos rezoliucijos nuostata ir pripažinta, kad buvo nepagrįstai atmestas mirusiojo nukentėjusiojo sesers prašymas priteisti neturtinę žalą. Buvo pažymėta, kad teismų praktikoje teisė į nusikaltimu dėl gyvybės atėmimo padarytos neturtinės žalos atlyginimą pripažįstama ir asmenims, kurie nebuvo žuvusiųjų išlaikomi, kartu negyveno, tačiau, atsižvelgiant į šių asmenų ir žuvusiojo tarpusavio santykių pobūdį, pripažįstama, kad jiems nukentėjusiojo mirtis sukėlė padarinius, numatytus CK 6.250 str. 1 d.*¹⁴⁴

Civiliniu ieškovu nukentėjusysis pripažįstamas ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi. Norą tapti civiliniais ieškovais asmenys pareiškia

¹⁴⁰ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 136; GODA G. *et al.* *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 279.

¹⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-270/2014.

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-68/2014.

¹⁴³ 1975 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija Nr. (75)7 [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.coe.int/en/web/portal/home>>.

¹⁴⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-853/2007.

patys arba per atstovus. S. Juzukonis teigia, kad reikalavimas pripažinti civiliniu ieškovu reiškia nukentėjusiojo valios išraišką pripažinti jį baudžiamosios procesinės veiklos subjektu.¹⁴⁵ Pripažintas civiliniu ieškovu, procese jis įgyja dvigubą statusą – jis vienu metu yra ir nukentėjusysis, ir civilinis ieškovas.¹⁴⁶

BPK 110 str. 2 d. civiliniam ieškovui numato šias teises: a) duoti paaiškinimus; b) teikti įrodymus; c) pateikti prašymus ir pareikšti nušalinimus; d) ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su bylos medžiaga, nustatyta tvarka pasidaryti reikiamų dokumentų išrašus ir nuorašus; e) dalyvauti bylą nagrinėjant pirmosios instancijos teisme; f) skūsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo veiksmus bei sprendimus, kiek jie susiję su civiliniu ieškiniu; g) dalyvauti nagrinėjant bylą apeliacine tvarka. Nukentėjusysis, pripažintas civiliniu ieškovu, naudojasi ir nukentėjusiojo teisėmis, numatytomis BPK 28 str. 2 d., ir BPK 110 str. 2 d. įtvirtintomis civilinio ieškovo teisėmis tiek, kiek tai susiję su civiliniu ieškiniu.¹⁴⁷ Taip pat civilinis ieškovas turi teisę atsisakyti pareikšto ieškinio iki to laiko, kol teismas neišėjo į pasitarimų kambarį priimti nuosprendžio.

Teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, remdamasis įrodymais dėl civilinio ieškinio pagrįstumo ir jo dydžio, visiškai ar iš dalies patenkina pareikštą civilinį ieškinį arba jį atmeta. Jei negalima civilinio ieškinio tiksliai apskaičiuoti neatidėjus baudžiamosios bylos nagrinėjimo ar negavus papildomos medžiagos, teismas, priimdamas apkaltinamąjį nuosprendį, gali pripažinti civiliniam ieškovui teisę į ieškinio patenkinimą, o klausimą dėl ieškinio dydžio perduoda nagrinėti civilinio proceso tvarka. Jei teismas priima išteisinamąjį nuosprendį, civilinis ieškinys atmetamas, jeigu neįrodyta, kad kaltinamasis dalyvavo darant nusikalstamą veiką, arba paliekamas nenagrinėtas, jeigu kaltinamasis išteisinamas, nes nėra nusikalstamos veikos požymių turinčios veikos. Antruoju atveju civilinis ieškovas turi teisę pareikšti ieškinį civilinio proceso tvarka. BPK nereglamentuoja civilinio ieškinio sprendimo klausimo, kuomet kaltinamasis atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės. Doktrinoje pastebima, kad atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės, neatsižvelgus į nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens interesus, baudžiamosios politikos požiūriu būtų nepateisinamas žingsnis. Pažymima, kad atleidžiant kaltinamąjį nuo baudžiamosios

---

¹⁴⁵ JUZUKONIS, S. Civilinis ieškinys baudžiamajame procese: nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis. *Jurisprudencija*, 2002, t. 24(16), p. 137.

¹⁴⁶ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 282.

¹⁴⁷ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 283.

atsakomybės žalos atlyginimo klausimai turėtų būti jau išspręsti ir byloje (jau) neturi būti civilinio ieškinio.¹⁴⁸

Civilinio ieškinio baudžiamojoje byloje institutas yra neginčijamai reikšmingas, tai vienas realiausių būdų nukentėjusiajam bent piniginiu būdu minimaliai atstatyti prieš nusikalstamą veiką buvusią padėtį. Mokslininkų teigimu, civilinio ieškinio pareiškimas ir jo nagrinėjimas kartu su baudžiamąja byla suteikia nukentėjusiajam daugiau galimybių ginti savo teisėtus interesus: ieškinio dalyką įrodinėja teisėsaugos įstaiga, kurios žinioje yra baudžiamoji byla, civilinis ieškovas gali panaudoti visus baudžiamojoje byloje surinktus įrodymus ir nustatyti aplinkybes, turinčias esminės reikšmės civiliniam ieškiniui išspręsti.¹⁴⁹

4.1.2.3. Smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimas

Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1985 m. lapkričio 29 d. deklaracijos dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms¹⁵⁰ 12 str. įtvirtinta, kad jei kaltinamasis ar kiti šaltiniai (angl. *other sources*) negali atlyginti padarytos žalos, valstybės turi stengtis suteikti piniginę kompensaciją nukentėjusiesiems, kurie patyrė sunkų fizinės ar psichologinės sveikatos sužalojimus dėl sunkių nusikaltimų bei mirusių nukentėjusiųjų šeimoms, ypač išlaikytiniams, kai asmuo miršta arba tampa fiziškai ar psichologiškai neįgalus. Taip pat šią pareigą numato ir 2004 m. balandžio 29 d. Europos Tarybos direktyva 2004/80/EB dėl žalos kompensavimo nusikaltimų aukoms. BPK valstybės pareiga mokėti tam tikrą išmoką įtvirtinama 44 str. 10 d., kurioje be kitų nukentėjusiojo teisių, įvardijama ir teisė gauti kompensaciją iš Nukentėjusiųjų nuo nusikaltimų asmenų fondo bei 118 str., kuriame numatyta, jog jeigu kaltinamasis arba už jo veiksmus materialiai atsakingi asmenys neturi lėšų žalai atlyginti, įstatymų numatytais atvejais ir tvarka žala gali būti kompensuojama iš valstybės tam skirtų lėšų. Piniginės kompensacijos, išmokamos valstybės nukentėjusiesiems, tvarka reglamentuojama Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatyme¹⁵¹ (toliau – Kompensavimo įstatymas).

¹⁴⁸ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 141.

¹⁴⁹ GODA, G. *et al. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 281.

¹⁵⁰ Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1985 m. lapkričio 29 d. deklaracijos dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org>>.

¹⁵¹ Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005-07-14, Nr. 85-3140.

Kompensavimo įstatymo 1 str. 2 d. įtvirtina šio įstatymo paskirtį, kuri yra priteistos smurtiniais nusikaltimais padarytos turtinės ir (ar) neturtinės žalos kompensavimas ir smurtiniais nusikaltimais padarytos turtinės ir (ar) neturtinės žalos kompensavimą avansu. Pagal Kompensavimo įstatymą, smurtinis nusikaltimas yra BK numatyto nusikaltimo požymių turinti veika, kuria buvo tyčia atimta žmogaus gyvybė arba sunkiai ar nesunkiai sutrikdyta jo sveikata, arba apysunkio, sunkaus ar labai sunkaus nusikaltimo žmogaus laisvei, seksualinio apsisprendimo laisvei ar neliečiamumui požymių turinti veika. Pabrėžiama, kad smurtiniu nusikaltimu nelaikoma BK numatyto nusikaltimo požymių turinti veika, kuria žmogui buvo sukeltas fizinis skausmas, kuria žmogus buvo nežymiai sužalotas ar trumpam susargdintas. Smurtinių nusikalimų sąrašas yra nustatytas Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymu.¹⁵²

Teisę į kompensaciją, pagal Kompensavimo įstatymo 3 str., turi nukentėję asmenys, kuriems teismas priteisė smurtiniu nusikaltimu padarytą turtinę ir (ar) neturtinę žalą arba patvirtino sutartį dėl šios žalos atlyginimo ar pašalinimo, o teisę gauti kompensaciją avansu, pagal Kompensavimo įstatymo 8 str. 1 d., gali nukentėję asmenys, kuriems padaryti smurtiniai nusikaltimai bei nukentėjusių asmenų, kurių gyvybė buvo atimta smurtiniais nusikaltimais, sutuoktiniai, vaikai, įvaikiai, tėvai, įtėviai ir išlaikytiniai.

Norint gauti smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensaciją, reikalingos šios sąlygos (Kompensavimo įstatymo 4 str. 1 d.): 1) smurtinis nusikaltimas padarytas Lietuvos Respublikos teritorijoje arba laive ar orlaivyje su Lietuvos valstybės vėliava ar skiriamaisiais ženklais; 2) teismo priteista smurtiniu nusikaltimu padaryta žala ar teismo patvirtintoje sutartyje nurodyta smurtiniu nusikaltimu padaryta žala neatlyginta (žala laikoma neatlyginta jei žala neatlyginta savanoriškai; antstolis neturėjo objektyvių galimybių išieškoti priteistą žalos atlyginimą; žala neatlyginta ir nekompensuota iš valstybės ar savivaldybių, Valstybinio socialinio draudimo fondo ir Privalomojo sveikatos draudimo fondo biudžetų, užsienio valstybių kompetentingos institucijos; atlygintos, kompensuotos ir išieškotos žalos bendra suma nesiekia Kompensavimo įstatymo nustatyto maksimalaus kompensuojamos žalos dydžio); 3) prašymas kompensuoti smurtiniu nusikaltimu padarytą žalą pateiktas ne vėliau kaip per 10 metų nuo teismo sprendimo, kuriuo priteista smurtiniu nusikaltimu padaryta žala ar patvirtinta sutartis dėl jos atlyginimo, įsiteisėjimo, išskyrus atvejus, kai šis terminas praleistas dėl svarbių priežasčių.

Siekiant gauti smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensaciją avansu, pagal Kompensavimo įstatymo 8 str. 2 d., turi būti visos prieš tai minėtos kompensacijos sąlygos

---

¹⁵² Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl smurtinių nusikaltimų, dėl kurių padaryta žala kompensuojama, sąrašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2009-03-28, Nr. 34-1311.

bei vyksta baudžiamasis procesas dėl smurtinio nusikaltimo ir asmuo yra pripažintas civiliniu ieškovu arba įsiteisėjusiu teismo sprendimu nustatyta, kad buvo padarytas smurtinis nusikaltimas, tačiau nebuvo pareikštas ieškinys dėl smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos atlyginimo ar ieškinys paliktas nenagrinėtas, arba nustatyta Baudžiamojo proceso kodekso 3 str. 1 d. 3, 4 ar 7 p. nurodyta aplinkybė. Asmuo praranda galimybę įgyvendinti teisę į smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos kompensavimą avansu, jeigu: 1) pradėtas nukentėjusio asmens baudžiamasis persekiojimas dėl smurtinio nusikaltimo padarymo; 2) nukentėjęs asmuo smurtinio nusikaltimo padarymo metu turėjo neišnykusį ar nepanaikintą teistumą už smurtinį nusikaltimą; 3) smurtinio nusikaltimo padarymo metu nukentėjusiam asmeniui buvo taikomi teismo įpareigojimai pagal Organizuoto nusikalstamumo užkardymo įstatymą; 4) asmuo piktnaudžiauja teise į smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos kompensavimą avansu.

Nors smurtiniu nusikaltimu padarytos žalos kompensavimo institutas yra vertintinas teigiamai, tačiau tuo pačiu tai atskleidžia svarbią žalos atlyginimo problemą, kad asmuo, kuris nukentėjo nuo nesmurtinių nusikaltimų ir negavo padarytos žalos atlyginimo iš materialiai atsakingo asmens, neturi teisės gauti jokios valstybės išmokamos kompensacijos už tai, nors nesmurtiniai nusikaltimai gali padaryti taip pat didelę turtinę ir (ar) neturtinę žalą. Lietuvos Statistikos Departamento 2014 m. Nusikalstamumo ir teisėsaugos institucijų veiklos statistikoje¹⁵³ nurodyta, jog 2014 m. nukentėjusių nuo nužudymo buvo 173 asmenys, nuo fizinio skausmo sukėlimo ir nežymaus sveikatos sutrikdymo – 8645 asmenys, nuo plėšimų – 1536 asmenys, nuo seksualinės prievartos – 219 asmenų. Nuo vagysčių nukentėjo 20632 asmenys, kelių transporto eismo saugumo taisyklių pažeidimų – 1527, viešosios tvarkos pažeidimų – 2896 asmenys. Statistikoje pateikiami skaičiai atskleidžia tik nedidelę dalį nesmurtinių ir smurtinių nusikaltimų, bet atsižvelgus į nuo abiejų rūšių nusikaltimų nukentėjusių asmenų kiekį, galima daryti išvadą, jog nesmurtiniai nusikaltimai yra smarkiai paplitę, gali sukelti asmenims sunkių padarinių, todėl keltinas klausimas, ar nederėtų numatyti tam tikras priemones, kurių dėka būtų atlyginama bent dalis žalos, kuri yra patiriama dėl nesmurtinių nusikaltimų.

Minėta Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1985 m. lapkričio 29 d. deklaracija dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms taip pat numato, kad fondų, iš kurių kompensuojama nusikaltimais padaryta žala, steigimas, stiprinimas ir plėtimas yra itin skatintinas. Valstybė, kompensuodama asmenims jų patirtą

---

¹⁵³ Lietuvos statistikos departamentas. *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2014*. [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 21 d.]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=18098>> .

neatlygintą žalą, atlieka socialinės globos funkciją¹⁵⁴, todėl būtų teigiamai vertintina, jei valstybė minėtą socialinės globos funkciją galėtų praplėsti ir nesmurtinių nusikaltimų srityje.

4.1.3. Teisė į nemokamą valstybės garantuojamą teisinę pagalbą

Nors Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymo¹⁵⁵ (toliau – VGTPĮ) pačioje pirmoje redakcijoje buvo numatyti nukentėjusieji kaip asmenys, turintys teisę gauti valstybinę teisinę pagalbą (VGTPĮ 14 str. 1 d. 2 p.), tačiau ši teisė BPK įvardinta ne taip ir seniai – 2007 m. rugsėjo 1 dieną, įsigaliojus BPK 44 str. 10 d. pakeitimams.¹⁵⁶ Be BPK 44 str. 10 d., dar ir BPK 55 str. 4 d. numato, jog nukentėjusysis ir civilinis ieškovas turi teisę gauti valstybės garantuojamą teisinę pagalbą įstatymų, reglamentuojančių valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą, numatytais atvejais.

Aktualioje VGTPĮ redakcijoje nukentėjusiųjų teisė gauti pirminę teisinę pagalbą įtvirtinta įstatymo 11 str. 1 d., antrinę teisinę pagalbą – 11 str. 2 d. Tiek pirminės, tiek antrinės valstybės garantuojamos teisinės pagalbos atveju ji teikiama visiems Lietuvos Respublikos piliečiams, kitų Europos Sąjungos valstybių narių piliečiams, kitiems Lietuvoje bei kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse teisėtai gyvenantiems fiziniams asmenims bei kitiems Lietuvos tarptautinėse sutartyse nurodytiems asmenims. VGTPĮ 11 str. 6 d. reglamentuoja atvejus, kuomet neteikiama pirminė teisinė pagalba, o to paties str. 7 d. – atvejus, kuomet neteikiama antrinė teisinė pagalba.

VGTPĮ 12 str. įteisina išimtis, kurios įtvirtina atvejus, kuomet valstybės garantuojama antrinė teisinė pagalba teikiama neatsižvelgiant į Vyriausybės nustatytus turto ir pajamų lygius teisinei pagalbai gauti pagal šį įstatymą. Viena iš išimčių taikoma nukentėjusiesiems dėl nusikaltimų atsiradusios žalos atlyginimo byloje, įskaitant atvejus, kai žalos atlyginimo klausimas yra sprendžiamas baudžiamojoje byloje.

Pabrėžtina tai, kad BPK teisė į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą numatyta tik 2007 m. BPK 45 str. numato teisėjo, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo pareigūno pareigą

---

¹⁵⁴ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1188.

¹⁵⁵ Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-04-12, Nr. 30-827.

¹⁵⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 straipsnio pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41¹, 77², 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007-07-21, Nr. 81-3312.

išaiškinti dalyviams jų procesines teises ir užtikrinti galimybę jomis pasinaudoti. Tarp procesinių teisių neįvardijant teisės į valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, ne visais atvejais nukentėjusysis, kuris pats savo lėšomis negalėjo pasirūpinti teisine pagalba, turėjo galimybę sužinoti apie valstybės teikiamą pirminę ir antrinę teisinę pagalbą.

Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimas yra vien tik pozityviai vertintinas institutas, kurio dėka asmenims sudaroma didesnė galimybė tinkamai apginti pažeistas savo teises ir įstatymų saugomus interesus. 2014 m. pirmosios instancijos apylinkių ir apygardų teismuose gautos 21 146 baudžiamosios bylos¹⁵⁷, pirminė pagalba 2014 m. suteikta 45 443 klausimais, iš jų 1528 baudžiamojo proceso ir 1540 baudžiamosios teisės klausimais, o iš gautų 18 413 prašymų teikti valstybės garantuojamą antrinę teisinę pagalbą 1820 prašymų buvo pateikta baudžiamosiose bylose nukentėjusiųjų arba tais atvejais, kuomet gynėjo dalyvavimas nėra būtinas.¹⁵⁸ Iš ataskaitose pateikiamų duomenų negalima tiksliai nustatyti būtent nukentėjusiųjų teiktų prašymų skaičių, taip pat neįvardinta kiek iš viso nukentėjusiųjų buvo gautose baudžiamosiose bylose, tačiau nepaisant to, galima teigti, kad baudžiamųjų bylų skaičius yra nemažas ir didėjantis¹⁵⁹, nukentėjusiųjų skaičius taip pat gali didėti, todėl svarbu užtikrinti, kad nukentėjusieji turėtų galimybę efektyviai pasinaudoti valstybės teikiama teisine pagalba.

---

¹⁵⁷ Teismų veiklos apžvalga [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2015/03/2014_teismu_veiklos_apzvalga.pdf>.

¹⁵⁸ Ataskaita apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2014 m. [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.teisinepagalba.lt/dok/201408_antrine_ataskaita.pdf>.

¹⁵⁹ Gautos baudžiamosios bylos.: 2013 m. – 20 698, 2012 m. – 20 273. Žiūrėti plačiau: <http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2015/03/2014_teismu_veiklos_apzvalga.pdf>.

4.2. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 28 str. 2 d. įtvirtintos nukentėjusiojo teisės ir jų įgyvendinimas

BPK 28 str. 2 d. įtvirtintas nukentėjusiojo teisių katalogas. Šiomis teisėmis nukentėjusiajam sudaroma galimybė aktyviai dalyvauti procese. Nukentėjusieji savo teises įgyvendina arba patys, arba per atstovą BPK 53 – 56¹ straipsniuose numatyta tvarka. Dauguma nukentėjusiojo teisių sutampa su įtariamojo (BPK 21 str. 4 d.) ar kaltinamojo (BPK 22 str. 3 d.) teisėmis, tačiau tam tikros teisės, pvz., gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį ar dalyvauti vertinant jo specialius apsaugos poreikius, yra numatytos tik nukentėjusiajam.

Kiekviena iš teisių, įtvirtintų 28 str. 2 d. yra reikšminga, įgyvendinant jas kartais susiduriama su tam tikrais sunkumais, todėl tikslinga analizuoti kiekvieną teisę bei jos įgyvendinimą atskirai.

4.2.1. Teisė teikti įrodymus

Teisė teikti įrodymus būdinga ne tik nukentėjusiesiems, bet ir kitiems proceso dalyviams. Ši teisė suteikia asmeniui galimybę aktyviai dalyvauti įrodinėjimo procese, pateikti savo turimą informaciją siekiant nustatyti, ar buvo padaryta nusikalstama veika, ir ją padariusį asmenį. Teisė teikti įrodymus yra viena iš sudėtinių rungimosi principo dalių. Tokios nuomonės laikosi ir *LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143/2011, kurioje teigiama, kad „minėta teisės norma suponuoja aktyvų nukentėjusiojo dalyvavimą procese. Šiomis teisėmis jis gali naudotis taip pat, kaip ir kaltinamasis, tai atitinka BPK 7 str. įtvirtintą rungimosi principą, garantuojantį kaltinimo ir gynybos šalims bylos nagrinėjimo teisme metu lygias procesines teises“*.¹⁶⁰ BPK 7 str. 2 d. įtvirtina, kad kaltinimo ir gynybos šalys bylų nagrinėjimo teisme metu turi lygias teises teikti įrodymus, dalyvauti tiriant įrodymus, pateikti prašymus, ginčyti kitos šalies argumentus ir pareikšti savo nuomonę visais klausimais, kylančiais nagrinėjant bylą ir turinčiais reikšmės jos teisingam išsprendimui.

Teisės teikti įrodymus formuluotė yra kritikuojama dėl galimo klaidinančio išpūdžio sudarymo. BPK 20 str. 1 d. yra įtvirtinta įrodymų sąvoka, pagal kurią įrodymai baudžiamajame procese yra įstatymų nustatyta tvarka gauti duomenys, o 20 str. 2 d. įtvirtina, kad tik teisėjas ar teismas, kurio žinioje yra byla, sprendžia ar gauti duomenys yra laikytini įrodymais. Analizuojant minėtas BPK nuostatas galima daryti išvadą, kad teisė

---

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143/2011.

teikti įrodymus yra formuluojama neteisingai, ji derėtų būti įvardijama kaip teisė teikti duomenis, kuriuos teismas ar teisėjas gali pripažinti įrodymais, tačiau doktrinoje teigiama, kad tokia formuluotė skamba per daug gremėzdiškai.¹⁶¹

Teisę teikti įrodymus nukentėjusysis gali įgyvendinti BPK 270, 275, 276, 279-286, 289-292 straipsniuose numatyta tvarka. Taip pat pagal BPK 98 str. nukentėjusysis gali savo iniciatyva pateikti daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti. Pagal LAT nutartyse formuojamą teismų praktiką, pateikti įrodymus leidžiama bet kurioje proceso stadijoje.¹⁶²

Tam, kad duomenys būtų pripažinti įrodymais, keliami reikalavimai numatyti BPK 20 str., tačiau teismų praktikoje kyla tam tikrų klausimų dėl nukentėjusiojo pateiktiems įrodymams keliamų reikalavimų. *LAT byloje Nr. 2K-143/2011 nagrinėjama situacija, kuomet apeliacinės instancijos teismas, protokoline nutartimi atmetė prokurorės prašymą iširti ir išklaudyti nukentėjusiosios darytą įrašą, tačiau svarių argumentų nenurodė, o tik apsiribojo teiginiu, kad garso įrašai neatitinka keliamų reikalavimų ir teismas negali jais remtis. Teismas pasisakė, kad „įrašą padarė nukentėjusioji savo iniciatyva, taigi šiuo atveju baudžiamojo proceso ir kiti teisės aktai, reglamentuojantys valstybės institucijų bei pareigūnų veiklą renkant įrodymus, netaikytini. Siekiant nustatyti privataus asmens pateiktų duomenų gavimo teisėtumą, reikia patikrinti, ar jie gauti nepažeidžiant įstatymuose, reglamentuojančiuose atitinkamus veiksmus, nustatytų reikalavimų. Tuo atveju, jeigu veiksmai, kuriais gauti duomenys, nėra specialiai reglamentuojami, vadovaujasi principu „leidžiama viskas, kas nėra draudžiama“.*¹⁶³ Šios nuostatos laikomasi ir naujausioje teismų praktikoje.¹⁶⁴ Doktrinoje taipogi teigiama, kad įrodymų rinkimą reguliuojančios baudžiamojo proceso teisės normos nėra taikomos privatiems asmenims – proceso dalyviams, todėl vertinant šių asmenų elgesį gaunant duomenis (įrodymus), teisėtumo aspektu reikia žvelgti į kitas įstatymuose nustatytas tokių asmenų leistino elgesio ribas, kurias jiems yra draudžiama peržengti.¹⁶⁵

Teismų praktikoje taip pat pasitaiko atvejų, kuomet teisę teikti įrodymus siekiama paversti nukentėjusiojo pareiga. *LAT byloje Nr. 2K-242/2013 nuteistoji kasatorė, siekdama*

---

¹⁶¹ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 56.

¹⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143/2011.

¹⁶³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143/2011.

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-68/2014.

¹⁶⁵ JUOZAPAVIČIUS, A. Nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas: kai kurie konstituciniai teisiniai aspektai. *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtys?*: Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: 2014, p. 132.

nuginčyti nustatytą pagrobtų daiktų vertės ir autentiškumo įrodymą, nurodė, kad teismas rėmėsi nukentėjusiosios parodymais, nors ji nepateikė jokių įrodymų, patvirtinančių daiktų įsigijimą, tapatybę bei vertę, o teismas, neišreikalavęs (neįpareigojęs nukentėjusiosios pateikti) tokių duomenų, pažeidė BPK 241 str. 2 d. Tačiau buvo pabrėžta, kad „pagal BPK 28 str. nuostatas nukentėjusysis turi teisę, bet ne pareigą teikti įrodymus“.¹⁶⁶

LAT teismų praktikoje pabrėžė, kad įstatymo garantuotos nukentėjusiojo teisės teikti įrodymus suvaržymas yra esminis baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimas. *Byloje Nr. 2K-239/2007 buvo nemotyvuotai atsisakyta ištirti nukentėjusiosios pateiktą teismo medicininių tyrimų biuro darbuotojų surašyta konsultacinę išvadą, taip pat pateiktas nukentėjusiosios M. Š. ir jos atstovo prašymas teismo posėdyje apklausti ekspertus, teismo medicinos specialistą, nes tarp ekspertų ir specialisto išvadų yra prieštaravimų dėl M. Š. mirties priežasties, protokoline nutartimi buvo nemotyvuotai atmestas. Teisėjų kolegija konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas padarė esminį baudžiamojo proceso įstatymo pažeidimą, nes dėl jo buvo suvaržytos įstatymų garantuotos nukentėjusiosios teisės, byla nepatikrinta tiek, kiek to buvo prašoma apeliaciniame skunde, ir tai sukliudė išsamiai ir nešališkai išnagrinėti bylą bei priimti teisingą sprendimą.¹⁶⁷*

Teisė teikti įrodymus sudaro sąlygas nukentėjusiajam lygiomis teisėmis dalyvauti procese kartu su kitais proceso dalyviais, pagrįsti savo poziciją dėl nusikalstamos veikos padarymo bei ją padariusio asmens kaltumo. Teisės įgyvendinimas kartais susiduria su sunkumais, tokiais kaip nepagrįsti atsisakymai pridėti prie bylos tam tikrą nukentėjusiųjų pateiktą medžiagą, tačiau teismų praktika šias problemas sprendžia aiškindama teisės teikti įrodymus turinį, teikiamiems įrodymams keliamus reikalavimus.

4.2.2. Teisė teikti prašymus

Teisė teikti prašymus taip pat laikytina viena iš sudėtinių rungimosi principo dalių, kurios dėka asmuo aktyviai dalyvauja procese. R. Merkevičius teisę teikti prašymus apibūdina kaip „vieną svarbesnių privačių baudžiamojo proceso subjekto teisių, leidžiančių jiems daryti realią įtaką proceso eigai ir rezultatams“¹⁶⁸, Prašymai gali būti teikiami tiek konkrečiais BPK įvardintais atvejais, pvz., BPK 261 str. 2 d. numatyta, kad nagrinėjimo teisme dalyvių prašymu asmenų parodymai, paaiškinimai arba pareiškimai ištisai arba

¹⁶⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-242/2013.

¹⁶⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-239/2007.

¹⁶⁸ MERKEVIČIUS, R. Šiandieninė Lietuvos baudžiamojo proceso paradigma. *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtys?*: Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: 2014, p. 114.

atskiros jų dalys posėdžio pirmininko patvarkymu į teismo posėdžio protokolą įrašomi pažodžiui, tiek ir BPK neįvardintais atvejais. Doktrinoje pastebima, kad prašymai sprendžiami dėl bet kurio klausimo, iškilusio bylos proceso pirmosios instancijos teisme metu.¹⁶⁹

Prašymų sprendimo tvarka bylos rengimo nagrinėti teisme etapu numatyta BPK 238 str. Jame numatyta, kad teisėjas gautus proceso dalyvių ir kitų asmenų prašymus dėl leidimo dalyvauti nagrinėjant bylą, dėl civilinio ieškinio ir jo užtikrinimo priemonių, dėl papildomų įrodymų išreikalavimo ir kitus išnagrinėja sprenddamas bylos perdavimo nagrinėti teisiamajame posėdyje klausimą, o vėliau gautus prašymus – kai jie gaunami. To paties str. 2 d. numato galimybę pateikti pakartotinius prašymus tokiais atvejais, kuomet prašymai buvo atmesti, palikti nenagrinėti dėl motyvų nebuvimo ar gauti pavėluotai.

*LAT baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143/2011, kalbėdamas apie BPK 28 str. 2 d. įtvirtintas teises, tuo pačiu ir teisę teikti prašymus, konstatavo, kad teisė teikti prašymus suponuoja nukentėjusiojo aktyvumą. Tai teisė, kuria nukentėjusysis naudojasi kaip ir kaltinamasis ir tai atitinka baudžiamajame procese egzistuojantį rungimosi principą, kurio dėka nukentėjusysis ir kaltinamasis turi lygias procesines teises.*¹⁷⁰

4.2.3. Teisė pareikšti nušalinimus

Objektyvus ir teisingas baudžiamasis procesas yra neįmanomas jei jame dalyvaujantys asmenys, galintys daryti įtaką procesui, yra šališki. Siekiant to išvengti, BPK yra numatytas nušalinimo institutas, kuris, kaip teigiama doktrinoje, turi garantuoti, kad nagrinėjant bylą įtakos sprendimo priėmimui negalės daryti suinteresuoti asmenys.¹⁷¹ BPK 57 str. 2 d. nurodyti subjektai, kuriems galima pareikšti nušalinimą. Jais gali būti ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo teisėjas, teisėjas, teismo posėdžio sekretorius, vertėjas, ekspertas ir specialistas. Nors BPK 59 str. 1 d. numato visiems šiems asmenims pareigą nusišalinti jei yra bent vienas iš pagrindų, nurodytų BPK 58 str., tačiau jei jie nesilaiko minėtos pareigos, BPK 57 str. 1 d. numato, kad pareikšti nušalinimą turi teisę įtariamasis, kaltinamasis, nuteistasis, išteisintasis, gynėjas, prokuroras, taip pat nukentėjusysis, privatus kaltintojas, civilinis ieškovas, civilinis atsakovas arba jų atstovai.

¹⁶⁹ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 55.

¹⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 22 d. nutartis *baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143/2011*.

¹⁷¹ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 158.

Nukentėjusysis yra vienas iš subjektų, kuris procese turi savarankišką interesą, todėl nušalinimo teisė yra svarbi garantija tinkamai įgyvendinti savo interesus.

Nušalinimo pagrindai yra numatyti BPK 58 str. Doktrinoje, susisteminius minėtame straipsnyje įtvirtintus pagrindus, mokslininkai nurodo tokius bendruosius nušalinimo pagrindus, kurie taikomi visiems proceso subjektams, kuriems gali reikšti nušalinimą:

1. kito proceso statuso turėjimas tame pačiame procese (tuo metu arba anksčiau);
2. šeiminiai ar giminystės ryšiai su kitais proceso subjektais;
3. asmeninis proceso subjekto arba jo šeimos narių ar giminaičių suinteresuotumas bylos baigtimi;
4. bet kokios kitos aplinkybės, dėl kurių kyla pagrįstų abejonių dėl subjektų, kuriems galima reikšti nušalinimą, šališkumo.¹⁷²

Teisėjui, vertėjui, specialistui ir ekspertui yra numatyti papildomi nušalinimo pagrindai. Doktrinoje apibendrintai teigiama, kad teisėjas taip pat gali būti nušalintas ir jei jis tame procese yra dalyvavęs kaip ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, gynėjas, sprendė procesinės prievartos priemonių taikymo klausimus bei nagrinėjo skundus, taip jei ir toje pačioje ar kitoje teisminėje stadijoje nagrinėjo bylą iš esmės.¹⁷³ BPK 58 str. 3 d. numato, kad vertėjas, ekspertas ir specialistas negali dalyvauti procese jei paaiškėja jų nekompetentingumas. Nukentėjusysis taip pat gali pareikšti nušalinimą advokatu arba advokato padėjėjui pagal BPK 61 str. jeigu advokatas arba advokato padėjėjas toje pačioje byloje teikia arba anksčiau teikė teisinę pagalbą asmeniui, kurio interesai prieštarauja teisinės pagalbos prašančio asmens interesams, arba jeigu anksčiau dalyvavo kaip teisėjas, prokuroras, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, ekspertas, specialistas, vertėjas ar liudytojas, taip pat jeigu tiriant arba nagrinėjant bylą dalyvauja pareigūnas, su kuriuo tas advokatas arba advokato padėjėjas turi giminystės ryšių.

Nukentėjusysis nušalinimą gali pareikšti tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek teisminėje proceso stadijoje. Ikiteisminio tyrimo metu nušalinimas yra pareiškiamas raštu, o teisminėje proceso stadijoje gali būti pareiškiamas tiek raštu, tiek žodžiu iki įrodymų nagrinėjimo pradžios. Vėlesnis nušalinimas galimas tik tuomet, jei pagrindas nušalinti paaiškėja jau prasidėjus įrodymų tyrimui, tačiau nukentėjusieji kartais nepaiso šios nuostatos. *Šiaulių apygardos teismo byloje Nr. 1A-344-332/2008 teismas atmetė nukentėjusiojo ir privataus kaltintojo apeliacinį skundą, kurį jis argumentavo teismo šališkumu. Nukentėjusysis pateikė nušalinimą bylą nagrinėjusiai teisėjai pirmos instancijos*

---

¹⁷² GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 119.

¹⁷³ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 119.

*teisme, tačiau tai jis padarė baigiamųjų kalbų studijoje, nors aplinkybės, dėl kurių jis teikė nušalinimą, jis žinojo dar įrodymų tyrimo studijoje, todėl apygardos teismas nusprendė, kad pirmosios instancijos teismas nukentėjusiojo pareiškimą dėl nušalinimo, atsižvelgdamas į tai, kad pareiškimas dėl nušalinimo neatitinka Lietuvos Respublikos BPK 58 str. numatytų nušalinimo pagrindų, pagrįstai nepriėmė.*¹⁷⁴

Galimybės nušalinti proceso subjektus, kurių šališkumas kelia pagrįstų abejonių, nukentėjusiajam užtikrina, kad į klausimus dėl nusikalstamos veikos padarymo, ją padariusio asmens atsakys tik objektyvūs ir kompetentingi asmenys.

4.2.4. Teisė ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla

28 str. 2 d. yra įtvirtinta nukentėjusiojo teisė ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla. R. Ažubalytė teigia, kad tinkamai realizuota nukentėjusiojo teisė į informaciją yra visų kitų nukentėjusiojo galimų veiksmų, taikytinų realizuojant savo teises, prielaida ir būtina sąlyga.¹⁷⁵ Nukentėjusiojo teisės susipažinti su byla ikiteisminio tyrimo metu įgyvendinimas reglamentuojamas 181 str. Dėl minėto ikiteisminio tyrimo duomenų neskelbtinumo šiam teisės įgyvendinimui yra numatyta griežta procedūra, taip pat nemažai apribojimų. Susipažinti su medžiaga, gauta jau po kaltinamojo akto surašymo, bei kita bylos medžiaga nukentėjusysis gali pagal BPK 237 str.

Galimybė susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga atsirado priėmus BPK, anksčiau tokios galimybės nukentėjusysis neturėjo. Doktrinoje pabrėžiama, kad susipažinimas su ikiteisminio tyrimo surinktais duomenimis suvokiamas kaip vien tik proceso dalyvių teisė, įstatyme nėra numatytas privalomas proceso dalyvių supažindinimas su tyrimo metu surinkta medžiaga ir teisėsaugos pareigūnai neprivalo rodyti kokią nors iniciatyvą, kad proceso dalyviai šia teise naudotųsi.¹⁷⁶ Nukentėjusysis, norėdamas susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga ir susipažinimo su ja metu daryti kopijas, pateikia rašytinį prašymą prokurorui, kuris išnagrinėja prašymą ne vėliau kaip per 7 dienas nuo prašymo arba ikiteisminio tyrimo medžiagos gavimo. Prokurorui numatyta galimybė atmesti nukentėjusiojo prašymus, susijusius su susipažinimu ir kopijų darymu jei tai gali pakenkti ikiteisminio tyrimo sėkmei, tačiau tai jis turi padaryti parašydamas motyvuotą nutarimą, kuris gali būti apskūstas ikiteisminio tyrimo teisėjui. Ikiteisminio tyrimo teisėjas

¹⁷⁴ Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 3 d. nutartyje baudžiamajoje byloje Nr. 1A-344-332/2008.

¹⁷⁵ AŽUBALYTĖ R., Nukentėjusiojo teisėtų interesų ir teisių realizavimas baigiant ikiteisminį tyrimą. *Jurisprudencija*, 2005, t. 70(62), p. 119.

¹⁷⁶ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamajojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 471.

skundą išnagrinėja taip pat per 7 dienas ir jo priimtas nutarimas nebegali būti skundžiamas. Jei prokuroras leidžia susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis ant proceso dalyvio prašymo turėtų būti užrašoma rezoliucija.¹⁷⁷ BPK 181 str. nenumato draudimo nukentėjusiajam, kaip ir kitiems proceso dalyviams, teikti pakartotinius prašymus susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis. Tai reikšminga nuostata, kuri numato nukentėjusiajam galimybę susipažinti su jo norimais duomenimis tuo atveju, jei pasikeitė aplinkybės, dėl kurių jis negalėjo tai padaryti kai pateikė pirminį prašymą.

BK 237 str. 1 d. nukentėjusiajam, kaip ir kitiems proceso dalyviams, numato teisę susipažinti su papildomai gauta po kaltinamojo akto surašymo, o per teisėjo nustatytą terminą – ir su kita bylos medžiaga ir daryti jos išrašus ar kopijas. Doktrinoje pabrėžiama, kad proceso dalyviai gali ir turi teisę susipažinti ne tik su visa teismui pristatyta ikiteisminio tyrimo medžiaga, esančia gautoje baudžiamojame byloje, bet ir su ta medžiaga, gauta jau bylai esant teisme, kuri pristatoma teismui pagal jo pareikalavimus, tenkinant proceso dalyvių prašymus ir pan.¹⁷⁸

Ši teisė yra viena svarbiausių prielaidų tam, kad nukentėjusysis galėtų efektyviai dalyvauti baudžiamajame procese. Doktrinoje pabrėžiama, kad galimybių proceso dalyviams susipažinti su visa turima bylos medžiaga nesudarymas yra proceso dalyvių teisių pažeidimas¹⁷⁹, bei siūloma praplėsti šios teisės apimtį numatant nukentėjusiajam galimybę sužinoti ir apie numatomus byloje sprendimus.¹⁸⁰

4.2.5. Teisė dalyvauti bylą nagrinėjant teisme

Nukentėjusiojo dalyvavimas teisme svarbus tiek nukentėjusiojo interesų atžvilgiu, tiek dėl teisingo, visapusiško ir objektyvaus bylos išnagrinėjimo. Pagal BPK 245 str. 1 d., nukentėjusysis yra vienas iš asmenų, kuris yra kviečiamas dalyvauti posėdyje. Nukentėjusiajam yra įteikiamas šaukimas, kuriame pateikiama informacija apie būsimą teismo posėdį. Nukentėjusiojo teisė dalyvauti bylą nagrinėjant teisme apima nukentėjusiojo dalyvavimą nagrinėjant bylą visų instancijų teismuose.

Jei nukentėjusysis ar jo atstovas nedalyvauja teismo posėdyje, remiantis BPK 251 str., teismas nusprendžia, ar nagrinėti bylą, ar padaryti teisiamojo posėdžio pertrauką, ar

---

¹⁷⁷ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 472.

¹⁷⁸ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. V-XI dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 64.

¹⁷⁹ GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. V-XI dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003, p. 64.

¹⁸⁰ AŽUBALYTĖ R., Nukentėjusiojo teisėtų interesų ir teisių realizavimas baigiant ikiteisminį tyrimą. *Jurisprudencija*, 2005, t. 70(62), p. 120-122.

bylos nagrinėjimą atidėti, atsižvelgdamas į tai, ar galima be nukentėjusiojo ar jo atstovo išsamiai ištirti visas bylos aplinkybes ir apginti nukentėjusiojo interesus, pvz., *Kauno apygardos teismo nutartyje Nr. 1A-195-245/2011 teisėjų kolegija atmetė nukentėjusiojo apeliacinį skundą, kuriuo jis prašė peržiūrėti bylą, kurią pirmos instancijos teismas išnagrinėjo jam nedalyvaujant, nes teismas ėmėsi visų priemonių, kad nukentėjusysis galėtų dalyvauti procese ir priėmė teisingą sprendimą, bei net ir nedalyvaujant nukentėjusiajam buvo išsamiai ištirtos visos bylos aplinkybės ir apginti nukentėjusiojo interesai.*¹⁸¹

BPK 283 str. 2 d. numato, kad nukentėjusysis apklausiamas ir jo parodymai perskaitomi laikantis visų taisyklių, reglamentuojančių liudytojo apklausą ir liudytojų parodymų perskaitymą, tačiau tai nereiškia, kad nukentėjusiajam bus taikoma BPK 264 str. taisyklė dėl liudytojų pašalinimo iš posėdžių salės, kadangi tai prieštarauja nukentėjusiojo teisei dalyvauti bylą nagrinėjant teisme ir nukentėjusysis, nors ir apklausiamas laikantis liudytojo apklausos taisyklių, vis tiek procese naudojasi jam, kaip nukentėjusiajam, suteiktomis teisėmis. *LAT baudžiamojoje byloje 2K-9/2013 nuteistasis kasaciniame skunde teigė, jog buvo pažeistas BPK 264 str., kadangi nukentėjusioji M. T. visą laiką buvo teismo salėje, o po to buvo apklausama kaip liudytoja, tačiau teismas pabrėžė, kad „pagal BPK 28 str. 2 d. nukentėjusysis ir jo atstovas turi teisę teikti įrodymus, pateikti prašymus, ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su byla, dalyvauti bylą nagrinėjant teisme ir kt. Taigi teismo nagrinėjimo metu apklausiant liudytojus M. T. turėjo teisę dalyvauti teismo posėdžio metu ir naudotis baudžiamojo proceso įstatymo jai suteiktomis teisėmis.*“¹⁸²

Nukentėjusiojo teisė dalyvauti bylą nagrinėjant teisme teismų praktikoje smarkiai susijusi su nukentėjusiojo pareiga duoti parodymus. *Panevėžio apygardos teismo byloje Nr. 1A-10-366/2014 nuteistasis teigė, kad nukentėjusysis privalo duoti parodymus, atvykti į teismą, prisiekti. Teismas pabrėžė, kad nuteistasis tokią išvadą priėjo nevertindamas įstatymo visumos ir dalyvavimas teismo posėdyje yra nukentėjusiojo teisė, o ne pareiga. Tik tuo atveju jei jis dalyvauja teismo posėdyje jis privalo duoti ir parodymus.*¹⁸³

Teisė dalyvauti bylą nagrinėjant teisme yra viena iš prielaidų pasinaudoti kitomis nukentėjusiojo teisėmis. Nedalyvaudamas teismo posėdyje, nukentėjusysis negalės pasinaudoti galimybe užduoti klausimus posėdžio metu, sakyti baigiamąją kalbą bei

---

¹⁸¹ Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-195-245/2011.

¹⁸² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-9/2013.

¹⁸³ Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-10-366/2014.

kitomis teisėmis. Galimybė dalyvauti teisme nagrinėjant bylą nukentėjusiajam viena iš svarbiausių teisių, kuri sudaro realias sąlygas asmeniui efektyviai ginti savo teises, daryti įtaką procesui, dalyvauti procese, pareikšti savo poziciją. Doktrinoje teigiama, kad „nukentėjusiųjų nusivylimą teisingumu dažniausiai suponuoja jo asmeninė patirtis procese, o ne galutinis sprendimas baudžiamojoje byloje“¹⁸⁴, todėl užtikrinimas, kad nukentėjusysis galės pasinaudoti teise dalyvauti procese kaip pilnavertis proceso dalyvis yra svarbi teisėsaugos institucijų užduotis.

4.2.6. Teisė apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmus

Ikiteisminis tyrimas yra be galo svarbi baudžiamojo proceso stadija, kurios metu atlikti veiksmai smarkiai nulemia proceso baigtį, ir, kaip pastebima kai kurių autorių, ikiteisminio tyrimo metu taikoma daugybė priemonių, varžančių asmenų teises.¹⁸⁵ Tam, kad procesui nebūtų pakenkta atliekant netinkamus veiksmus ar priimant netinkamus sprendimus, būtina galimybė tuos veiksmus, sprendimus kvestionuoti. Galimybė teikti skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo veiksmų būtent ir padeda tai pasiekti.

Bendra ikiteisminio tyrimo metu skundų dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro veiksmų ir sprendimų tvarka įgyvendinama BPK 62 – 64 straipsniuose numatyta tvarka. Ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmų ir nutarčių, kurios yra priimamos vykdant ikiteisminio tyrimo teisėjo funkcijas, skundimo ir nagrinėjamo tvarka numatyta BPK 65 str. ir X d.

Teisę skusti ikiteisminio tyrimo pareigūno ir prokuroro veiksmus bei nutarimus nukentėjusysis gali įgyvendinti pateikdamas skundą dvejomis formomis – žodžiu ir raštu. Skundo pateikimas žodžiu turi būti užfiksuojamas protokole. Kai skundas pateikiamas dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmų ir nutarimų, jis paduodamas arba tiesiogiai prokurorui, kuris nagrinėja skundą, arba per ikiteisminio tyrimo pareigūną, kurio atlikti veiksmai ar nutarimai yra skundžiami. Skundai dėl prokuroro veiksmų pateikiami arba aukštesniajam prokurorui, nagrinėjančiam skundą, arba per prokurorą, dėl kurio veiksmų ar nutarimų yra pateikiami skundai.

---

¹⁸⁴ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1194.

¹⁸⁵ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 125.

Teismų praktikoje pasitaiko atvejų, kuomet teismai formaliai vertina nukentėjusiojo bandymus pasinaudoti šia teise, pvz., *Vilniaus apygardos teismo nutartyje Nr. 1S-68-66/2011 teismas pripažino, kad pirmos instancijos teismas nepagrįstai paliko nenagrinėtą pareiškėjo skundą, kuriuo jis skundė prokurorų veiksmus, kadangi nebuvo priimtas procesinis dokumentas pareiškėją pripažinti nukentėjusiuoju, nors Vilniaus apygardos prokuratūros vyriausiojo prokuroro pavaduotojas išnagrinėjo jo skundą dėl prokurorės nutarimo nutraukti ikiteisminį tyrimą, taip faktiškai pripažindamas jį nukentėjusiuoju.*¹⁸⁶ Tokia teismų praktika laikytina ydinga, kadangi nagrinėjama teisė reikšminga įgyvendinant ir kitas teises, pvz., minėtoje situacijoje nukentėjusiojo skundas dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo buvo paliktas nenagrinėtas ir ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, todėl nukentėjusysis negalėjo įgyvendinti teisės reikalauti, kad būtų nustatytas ir teisingai nubaustas nusikalstamą veiką padaręs asmuo.

BPK 439 str. 1 d. numato, kad šioje Kodekso dalyje nustatyta tvarka skundžiamos žemesniųjų teismų bylos parengimo nagrinėti ar teisiamaajame posėdyje priimtas nutartis, taip pat šio Kodekso numatytais atvejais – kitas teismų priimtas nutartis aukštesniesiems teismams, išskyrus atvejus, kai šis Kodeksas numato specialią atskirų teismo nutarčių apskundimo tvarką. Nukentėjusieji skundus gali paduoti aukštesniajam teismui, kuriame jis išnagrinėjamas per 7 dienas nuo skundo gavimo dienos. Nukentėjusysis gali dalyvauti nagrinėjant jo pateiktą skundą.

Nukentėjusysis, įgyvendindamas teisę apskusti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo, teismo veiksmus turi galimybę dalyvauti posėdyje, kuriame nagrinėjamas jo pateiktas skundas pagal BPK 64 str. 4 d. bei BPK 441 str. 3 d.

Doktrinoje teigiama, kad pagrindinė garantija, sauganti nuo neteisingų sprendimų bei nepagrįstų žmogaus teisių suvaržymų, yra proceso subjektų, turinčių byloje savarankišką interesą, teisė pateikti skundus dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ir ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmų ir sprendimų.¹⁸⁷ Tačiau ši teisė nėra ir negali būti absoliutinama, įgyvendinant ją turi būti atsižvelgiama į tai, kad procesas vyktų sklandžiai. Tai užtikrinama numatant BPK 62 str. 4 d., 63 str. 3 d. taisyklę, kad skundo pateikimas nesustabdo skundžiamų veiksmų ar nutarimų.

---

¹⁸⁶ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-68-66/2011.

¹⁸⁷ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUCONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 125.

4.2.7. Teisė apskūsti teismo nuosprendį ar nutartį

Teisingo, nešališko ir objektyvaus sprendimo priėmimas labai priklauso nuo BPK normų laikymosi bei teisingo materialiosios teisės aiškinimo priimant sprendimą pirmos instancijos teisme, tačiau neretai žmonės, taikantys procesines ir materialines teisės normas, padaro klaidų. Asmens teisė apskūsti teismo priimtą galutinį sprendimą yra skirta ištaisyti galimai padarytas klaidas prieš tai buvusioje instancijoje. Ši teisė kildinama iš Konstitucijos 30 str. 1 d., kurioje teigiama, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės yra pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. *KT savo jurisprudencijoje konstatavo, kad konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą, teismų instancinė sistema suponuoja tai, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, pagal kurį bendrosios kompetencijos pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskūsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui bei teisingumas vykdomas visada paliekant galimybę ištaisyti galimą klaidą arba pakeisti nuosprendį paaiškėjus naujoms aplinkybėms.*¹⁸⁸ I. Randakevičienė teigia, kad instancinės teismų sistemos esmė – pakopinė, nepriklausoma teismų sprendimų kontrolė.¹⁸⁹ BPK numato teisę nukentėjusiajam skūsti teismo priimtus sprendimus apeliacine ir kasacine tvarka. Kaip teigiama doktrinoje, apeliacijos esmę sudaro tai, kad apeliacinės instancijos teismas pagal proceso dalyvių ar prokuroro apeliacinius skundus patikrina neįsiteisėjusių pirmosios instancijos teismo nuosprendžių ar nutarčių teisėtumą ir pagrįstumą,¹⁹⁰ o bylų procesas kasacinės instancijos teisme yra baudžiamojo proceso stadija, kurioje pagal įstatyme numatytą proceso dalyvių arba prokuroro kasacinius skundus tikrinamas įsiteisėjusių teismo nuosprendžių ar nutarčių teisėtumas.¹⁹¹ Doktrinoje pabrėžiama, kad klaidos galimybė yra viena iš priežasčių, dėl kurių pirmosios instancijos teismo nuosprendžiai ar nutartys, kuriais išsprendžiama byla, neįsiteisėja nuo jų priėmimo ar paskelbimo momento.¹⁹²

Nukentėjusiojo vaidmuo apeliaciniame procese yra itin svarbus. BPK 320 str. 4 d. įtvirtinta, kad pabloginti nuteistojo ar išteisintojo, taip pat asmens, kuriam byla nutraukta, padėtį apeliacinės instancijos teismas gali tik tuo atveju, kai dėl to yra prokuroro, privataus kaltintojo, nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo skundai. Nukentėjusysis turi teisę atšaukti

¹⁸⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas dėl baudžiamojo įsakymo.

¹⁸⁹ RANDAKEVIČIENĖ, I. Teismų sprendimų kontrolės formos baudžiamajame procese. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: UAB Industru, 2009, p. 178.

¹⁹⁰ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 477.

¹⁹¹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 527.

¹⁹² GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 477.

apeliacinį skundą (BPK 316 str. 1 d.), jis įvardijamas kaip vienas iš proceso dalyvių, turinčių teisę dalyvauti bylos nagrinėjime apeliacine tvarka (BPK 322 str. 2 d.), jam pranešama apie apeliacinio skundo nagrinėjimo vietą ir laiką (BPK 319 str. 2 d.). Nukentėjusysis, pasinaudojęs teise apskusti teismo nuosprendį ar nutartį, gali aktyviai dalyvauti nagrinėjant bylą teisme ir daryti įtaką šiam procesui bei jo rezultatams.¹⁹³ Tai jis gali daryti reikšdamas nušalinimus (BPK 324 str. 1 d.), įrodymų tyrimo metu (BPK 324 str. 6 d.), sakydamas baigiamąją kalbą (BPK 324 str. 8 d.), ir pasinaudodamas kitomis jam suteiktomis teisėmis.

Tam tikrais atvejais asmenys, laikydami save nukentėjusiais, nors tuo klausimu nėra priimtas procesinis sprendimas, bando įgyvendinti šią teisę, pvz., *Vilniaus apygardos teismo nutartyje Nr. 1A-375-648/2013 apelianto D. O. apeliacinis skundas paliktas nenagrinėtas, kadangi jis nebuvo byloje pripažintas nukentėjusiuoju ir neturėjo teisės pateikti apeliacinį skundą. Teismas pabrėžė, kad „vien fizinio asmens manymas, kad jam dėl nusikalstamos veikos buvo padaryta fizinė, turtinė ar moralinė žala, savaime nėra pagrindas konstatuoti, kad jis yra nukentėjusysis Lietuvos Respublikos BPK prasme“.*¹⁹⁴

BPK 312 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad nukentėjusysis įgyvendindamas teisę paduoti apeliacinius skundus dėl neįsiteisėjusio nuosprendžio tai gali daryti bet kokiais pagrindais ir motyvais. *LAT byloje Nr. 2K-43/2014, kurioje kasacinius skundus pateikę nuteistieji buvo nuteisti dėl kelių nusikalstamų veikų padarymo, nepagrįstai teigė, kad nukentėjusioji savo statusą įgijo tik dėl išžagavimo ir neturėjo teisės skusti apeliacine tvarka pirmosios instancijos teismo nuosprendžio dalies, kuria jie nuteisti pagal BK 260 str. 1 d. ir 264 str. 1 d. Teismas pasakė, kad tais atvejais, kai byloje padaryti keli nusikaltimai, baudžiamasis procesas nenumato atitinkamo pareigūno pareigos nukentėjusįjį asmenį pripažinti nukentėjusiuoju pagal kiekvieną iš padarytų nusikaltimų ir asmuo pripažįstamas nukentėjusiuoju vieną kartą atsižvelgiant į padarytų nusikaltimų kryptingumą, todėl nukentėjusioji pagrįstai teikė apeliacinį skundą dėl netinkamo baudžiamojo įstatymo taikymo ir civilinio ieškinio išsprendimo.*¹⁹⁵

BPK 367 str. 1 d. numato, kad nukentėjusysis, kartu su kitais straipsnyje įvardintais proceso dalyviais, turi teisę apskusti nuosprendį ar nutartį kasacine tvarka. Nukentėjusysis turi teisę skusti nuosprendį ar nutartį jei buvo netinkamai pritaikytas baudžiamasis įstatymas arba padaryta esminių BPK pažeidimų (BPK 369 str. 1 d.). Byla, nagrinėjama

---

¹⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43/2014.

¹⁹⁴ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-375-648/2013.

¹⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43/2014.

kasacinėje instancijoje, paprastai nagrinėjama rašytinio proceso tvarka, tačiau įstatymo numatytais atvejais gali būti nusprendžiama bylą nagrinėti žodinio proceso tvarka. Jeigu priimamas toks sprendimas, BPK 375 str. 2 d. numato, kad nukentėjusysis yra vienas iš asmenų, turinčių teisę dalyvauti teismo posėdyje, o jo metu nukentėjusysis gali teikti prašymus (BPK 377 str. 5 d.), duoti žodinius paaiškinimus (BPK 377 str. 6 d.).

Teisė apskūsti nuosprendį ar nutartį apeliacine ir kasacine tvarka yra nukentėjusiojo teisės kreiptis į teismą dalis. Ši teisė sudaro jam galimybes pateikti nuomonę jei, jo manymu, buvo padarytos klaidos ankstesnių instancijų teismuose bylų nagrinėjimų metu.

4.2.8. Teisė pasakyti baigiamąją kalbą

BPK nurodo nukentėjusįjį kaip vieną iš asmenų, turinčių teisę pasakyti baigiamąją kalbą. Baigiamosios kalbos apibūdinamos kaip savarankiška teismo posėdžio dalis, kurioje nagrinėjimo teisme dalyviai apibendrina įrodymų tyrimo rezultatus, išdėsto samprotavimus dėl kaltinimo teisingumo, formuluoja ir pagrindžia savo reikalavimus bei pasiūlymus teismui, taip pat ginčija ir neigia procesinių priešininkų išvadas.¹⁹⁶

Baigiamųjų kalbų tvarka yra reglamentuojama BPK 293 str. Doktrinoje pastebima, kad nukentėjusieji paprastai neturi teisinio išsilavinimo ir jų kalbos apsiriboja konkrečiais reikalavimais skirti kaltinamajam bausmę, taip pat pabrėžiama, kad praktikoje pasitaiko, jog gavę žodį, nukentėjusieji net nežino ko iš jo norima¹⁹⁷, todėl nukentėjusieji nepilnai išnaudoja jiems numatytą teisę pasakyti baigiamąją kalbą. Tai išvengiama jeigu nukentėjusiajam baudžiamajame procese atstovauja teisininkai. Nukentėjusiajam ginant savo pažeistas teises be atstovo pagalbos, teisėjas turėtų paaiškinti, kad jis, kaip bylos nagrinėjimo teisme dalyvis, turi teisę pareikšti nuomonę dėl byloje surinktų įrodymų, kaltinamajam inkriminuojamos nusikalstamos veikos, žalos ir pan.¹⁹⁸

Baigiamosios kalbos sakymas yra nukentėjusiojo teisė, ne pareiga, todėl jis gali atsisakyti įgyvendinti teisę sakyti baigiamąją kalbą. Tai užfiksuojama protokole.

Nors baigiamųjų kalbų turinys ir trukmė yra jas sakančių asmenų diskrecija, tačiau joms BPK kelia tam tikrus reikalavimus. BPK 293 str. 4 d. įtvirtina draudimą remtis įrodymais, kurie nebuvo ištirti teismajame posėdyje. Taip pat to paties str. 6 d. numato

---

¹⁹⁶ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 447.

¹⁹⁷ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 452.

¹⁹⁸ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 452.

teisiamojo posėdžio pirmininko teisę nutraukti baigiamąją kalbą, jeigu ši aiškiai nesusijusi su nagrinėjama byla.

BPK 293 str. 5 d. numato tai, kad pasakius baigiamąsias kalbas, nukentėjusysis, kaip kiti nagrinėjimo teisme dalyviai, turi teisę pasakyti atsikirtimus ir pastabas dėl to, kas pasakyta pirmiau baigiamosiose kalbose. Atsikirtimas doktrinoje paaiškinimas kaip kalbėtojo pasakymo teiginio paneigimas, o pastaba – kito kalbėtojo teiginio įvertinimas.¹⁹⁹

BPK 293 str. 3 d. reglamentuoja baigiamųjų kalbų eiliškumą privataus kaltinimo byloje, kuomet yra sujungti priešpriešiniai kaltinimai. Kaip pastebima mokslininkų, nukentėjusysis tuo pačiu metu yra ir kaltinamasis, o kaltinamasis – nukentėjusysis.²⁰⁰ Tokiais atvejais, remiantis minėta BPK nuostata, eiliškumą nustato teismas, kuris remiasi BPK 410 str. 2 d. įtvirtinta taisykle, jog nagrinėjant byloje priešpriešinius kaltinimus, pirmas užduoda klausimus, duoda paaiškinimus, pasako baigiamąją kalbą kaltinamasis, kuris pirmas padavė skundą. Jam pirmam suteikiamas ir paskutinis žodis.

Teisės sakyti baigiamąją kalbą pažeidimas teismuose kartais vertinamas kaip formalus pobūdžio, nuosprendžio pagrįstumui įtakos neturėjęs pažeidimas. *Vilniaus apygardos teismo nuosprendyje Nr. 1A-775-303-2012 privataus kaltinimo byloje, kurioje buvo pareikštas priešpriešinis skundas, teismas nusprendė, kad apeliantės argumentai, kad jai, kaip privačiai kaltintojai buvo apribota teisė dalyvauti baigiamosiose kalbose, ribojant baigiamųjų kalbų trukmę bei atimant galimybę savo argumentus pateikti į bylą raštu, yra pagrįsti, tačiau šis pažeidimas neturėjo neigiamos įtakos tikrinamos nuosprendžio dalies teisėtumui bei pagrįstumui, kuria ji buvo išteisinta.*²⁰¹

Nukentėjusiajam teisė sakyti baigiamąją kalbą, tuomet kai nukentėjusysis tinkamai ją įgyvendina, yra ne mažiau reikšminga nei kaltinamajam ar prokurorui. Teisė sakyti baigiamąją kalbą nukentėjusiajam sudaro galimybes dalyvauti procese lygiomis teisėmis kartu su valstybiniu kaltintoju ir gynybos puse bei pateikti savo nuomonę dėl byloje surinktų įrodymų, kaltinamajam inkriminuojamos nusikalstamos veikos, žalos ir kitų svarbių klausimų.

---

¹⁹⁹ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, p. 453.

²⁰⁰ GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, naujas p. 448.

²⁰¹ Vilniaus apygardos teismo Baudžiamojo skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. spalio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-775-303-2012.

4.2.9. Teisė gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį

Nukentėjusiojo teisė gauti informacija apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį yra nauja teisė, kuri įsigaliojo 2016 m. kovo 1 d.²⁰² Jos įtraukimas į BPK siejamas su 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, įgyvendinimu.

Teisė būti informuotam susijusi ir su kitomis nukentėjusiojo teisėmis. Sunkiai įsivaizduotina situacija, kuomet nukentėjusysis, neturėdamas informacijos, efektyviai galės ginti savo teises, aktyviai dalyvauti procese. Doktrinoje yra teigiančių, kad teisė būti informuotam priskirtina dalyvavimo procese sampratai.²⁰³ Be to, ši teisė padeda užtikrinti nukentėjusiojo asmens saugumą.

Negalima teigti, kad iki BPK 28 str. 2 d. priimtų pakeitimų nukentėjusysis visiškai neturėjo teisės gauti informaciją apie vykstantį baudžiamąjį procesą, pavyzdžiui, BPK 128 str. 4 d. dar iki priimtų pakeitimų numatė, kad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas privalo pranešti nukentėjusiajam apie įtariamojo suėmimą. Tačiau minėta teisė pakeitimais išplečia nukentėjusiojo teisę gauti informaciją. Įsigaliojus pakeitimams, BPK 128 str. 4 d. įtvirtinta teisė ne tik žinoti apie įtariamojo suėmimą, bet taip pat nukentėjusiajam pranešama apie teisės aktuose nustatytas apsaugos priemones, kurios gali būti jam taikomos, ir jų skyrimo tvarką, bei apie įtariamojo pabėgimą iš laisvės atėmimo vietos. Taip pat šios nukentėjusiojo teisės įgyvendinimas numatytas BPK 308 str. 5 d., kurioje įtvirtinta, kad nukentėjusysis turi teisę sužinoti ir apie jau nuteistojo pabėgimą iš laisvės atėmimo vietos, apie jam taikomas apsaugos priemones.²⁰⁴

Nors šios teisės papildymas svarbus nukentėjusiajam įgyvendinant savo interesus ir ginant pažeistas teises ir nukentėjusysis paprastai gali pasirinkti ar pasinaudoti jam suteiktomis teisėmis, tačiau šios teisės atsisakymas negali būti privalomas institucijoms, dalyvaujančioms baudžiamajame procese. Įstatymo projekto, numaćiusio minėtus pakeitimus, aiškinamajame rašte teigiama, kad atsižvelgiant į tai, kad BPK numato aktyvų nukentėjusiojo vaidmenį, jo pareigą dalyvauti procese ir duoti parodymus, šios teisės atsisakymas ne visuomet būtų privalomas ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar

²⁰² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27¹, 36², 56¹, 186¹ straipsniais įstatymas. TAR, 2015-12-30, Nr. 20993.

²⁰³ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p.1194.

²⁰⁴ Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27¹, 36², 56¹, 186¹ straipsniais įstatymas. TAR, 2015-12-30, Nr. 20993.

teismui, t. y. jis negalėtų atsisakyti gauti šaukimus į apklausą, gauti informaciją apie ikiteisminio tyrimo pabaigą ir pan.²⁰⁵

Nukentėjusiojo tinkamas informavimas yra viena iš svarbiausių prielaidų, leidžiančių asmeniui efektyviai pasinaudoti savo teisėmis. Doktrinoje teigiama, kad nukentėjusiojo procesinis informuotumas sukuria saugumo jausmą, pasitikėjimą teisėsaugos institucijomis ir teisingumu.²⁰⁶

4.2.10. Teisė dalyvauti vertinant jo specialius apsaugos poreikius

Neretai nusikalstamos veikos, net ir joms pasibaigus, nukentėjusiajam ir toliau daro neigiamą poveikį. Tai gali būti tiek nusikalstamas poveikis siekiant įbauginti žmogų, noras sutrukdyti jam duoti parodymus, tiek psichologiniai išgyvenimai. Kova su šiais neigiamais reiškiniais nukentėjusiojo atžvilgiu gali tapti nepalyginamai veiksmingesnė, jei nukentėjusiųjų teisių sąrašą įtraukus teisę dalyvauti vertinant jo specialius poreikius. Šios teisės įtraukimas taip susijęs su Direktyvos įgyvendinimu.

Nukentėjusiųjų, kaip ir kitų baudžiamojo proceso dalyvių, apsauga nuo nusikalstamo poveikio taip pat reglamentuojama Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso bei kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatyme. BK taip pat yra numatytos dvi nusikalstamos veikos, susijusios su poveikio nukentėjusiajam darymu, t. y. BK 233 str. bei BK 234 str. BK 233 str. numato baudžiamąją atsakomybę jei daromas poveikis nukentėjusiajam, kad šis duotų melagingus parodymus arba jei trukdoma jam atvykti pagal šaukimą pas ikiteisminio tyrimo pareigūną, prokurorą, į teismą, arba į Tarptautinį baudžiamąjį teismą ar kitą tarptautinę teisminę instituciją, o BK 234 str. numato baudžiamąją atsakomybę už poveikio darymą nukentėjusiam asmeniui, kad šis susitaikytų su kaltininku.

Įsigaliojus pakeitimams, BPK pasipildė 36² str., kuriame įtvirtinta specialiųjų apsaugos poreikių sąvoka. Pasak minėtos normos, specialūs apsaugos poreikiai yra asmeninių savybių, nusikalstamos veikos pobūdžio ar jos padarymo aplinkybių nulemti nukentėjusiojo poreikiai naudotis BPK nustatytais garantijomis, kad nukentėjusysis būtų apsaugotas nuo psichinės traumos, nusikalstamo poveikio ar kitų neigiamų padarinių.

---

²⁰⁵ Įstatymų projektų Reg. Nr. XIIP-3703- XIIP-3705 AIŠKINAMASIS RAŠTAS [interaktyvus; žiūrėta 2016 m. vasario 16 d.]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/630f7380817211e59a1ed226d1cbceb5?jfwid=1cdz0heo58>>.

²⁰⁶ MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3), p. 1194.

Nukentėjusiojo specialių apsaugos priemonių vertinimas vykdomas BPK 186¹ str. numatyta tvarka. Nukentėjusiojo specialūs apsaugos poreikiai vertinami ne vėliau kaip pirmosios nukentėjusiojo apklausos metu. Tai atlieka arba ikiteisminio tyrimo pareigūnas, arba prokuroras, tačiau numatyta galimybė pasitelkti psichologų arba specialių žinių ar įgūdžių turinčių asmenų pagalbą. Minėtame BPK str. numatyta pareiga atsižvelgti į specialių apsaugos poreikių vertinimo metu surinktus duomenis organizuojant baudžiamąjį procesą ir sprendžiant, ar nukentėjusiajam dėl jo specialių apsaugos poreikių būtina taikyti vieną ar daugiau BPK nustatytų garantijų.

Dalyvavimas vertinant specialius apsaugos poreikius nukentėjusiajam yra teisė, ne pareiga, todėl jis gali nuspręsti pats dėl dalyvavimo joje. Nepaisant to, galimybė asmeniui pasinaudoti šia teise rodo apie nukentėjusiojo padėties tvirtinimą, besikeičianti požiūrį į jį. Šios normos įtraukimas į BPK rodo, kad kuo toliau, tuo labiau nukentėjusysis procese vertinamas kaip savarankiškas, aktyvus proceso dalyvis, kurio teisių ir interesų apsauga yra svarbi teisėsaugos institucijų užduotis.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Nukentėjusiojo sąvoka, pateikta BPK 28 str. 1 d., pakankamai aiškiai numato kas gali būti nukentėjusiuoju baudžiamajame procese, nurodo pagrindus, kurie reikalingi pripažinti asmenį nukentėjusiuoju, tačiau praktikoje susiduriama su sunkumais pripažįstant nukentėjusiais šeimoms narius ar artimus giminaičius, taip pat vertinant asmeniui padarytą žalą bei dėl pačios pripažinimo nukentėjusiuoju procedūros. Nukentėjusiojo vaidmuo baudžiamajame procese yra be galo reikšmingas tiek dėl informacijos, kurią jis gali suteikti, tiek dėl jo teisių ir interesų gynimo, be kurio yra neįmanomas vieno iš baudžiamojo proceso tikslų – ginant viešąjį interesą kartu apginti ir individo interesus, įgyvendinimas. Nukentėjusiojo interesai procese skatina jį ginti pažeistas teises aktyviai įgyvendinant procesinę veiklą ir jų teisingas suvokimas padeda užtikrinti efektyvius jo gynybos būdus.
2. 1961 m. BPK buvo įtvirtintas siauresnis nukentėjusiojo teisių sąrašas, be to, 2012 m. spalio 25 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausiai nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai, įgyvendinimas lėmė tai, kad teisių sąrašas papildytas dar dvejomis teisėmis, kurių dėka užtikrinama didesnė nukentėjusiųjų apsauga. Lyginant seniau galiojusias teises su dabar nukentėjusiajam suteiktomis teisėmis galima teigti, kad nukentėjusiojo statusas baudžiamajame procese vis stiprinamas, įstatymų leidėjas siekia sudaryti geresnes sąlygas nukentėjusiajam aktyviai dalyvauti baudžiamajame procese bei naudotis panašiomis galimybėmis su kaltinimo ir gynybos puse, taip pat vis daugiau dėmesio skiriama nukentėjusiųjų saugumui.
3. Pagal Vokietijos BPK, nukentėjusysis gali dalyvauti baudžiamajame procese trejopai – kaip privatus kaltintojas, kaltintojo padėjėjas ir civilinis ieškovas. Tiek privačiu kaltintoju, tiek kaltintojo padėjėju jis gali tapti tik tam tikrų įstatymo numatytų nusikalstamų veikų atvejais, o būdamas kaltintojo padėjėju jis naudojami panašiomis teisėmis kaip nukentėjusysis Lietuvoje visų nusikalstamų veikų, dėl kurių vyksta valstybinis kaltinimas, atvejais. JAV įstatymų sąvade numatytos nukentėjusiojo teisės turi tam tikrų panašumų su Lietuvoje įtvirtintomis, tačiau galima teigti, kad Lietuvoje nukentėjusysis procese gali dalyvauti aktyviau nei JAV, kuriame jo statusas iš esmės mažai kuo skiriasi nuo liudytojo statuso.
4. BPK 44 str. 10 d. ir BPK 28 str. 2 d. nukentėjusiojo teisių reglamentavimas bei galimybių jas įgyvendinti įtvirtinimas yra svarbi prielaida nukentėjusiajam apginti savo pažeistas teises ir interesus, tačiau jam ne visada pavyksta jomis efektyviai

pasinaudoti tiek dėl teisinių žinių trūkumo, tiek dėl kitų procese dalyvaujančių asmenų klaidų (pvz., minėtoje Vilniaus apygardos teismo byloje Nr. 1S-68-66/2011 pirmos instancijos teismas nepagrįstai paliko nenagrinėtą nukentėjusiojo skundą, o LAT byloje Nr. 2K-853/2007 nepagrįstai nepriteistas mirusio nukentėjusiojo seseriai žalos atlyginimas). BPK 44 str. 10 d. nuostatos apibūdina pagrindines nukentėjusiojo teises ir galimybes baudžiamajame procese, kurių dalį jis įgyvendina pasitelkdamas BPK 28 str. 2 d. įtvirtintas teises.

5. Nukentėjusiojo padėtis baudžiamajame procese galėtų būti pagerinta praplečiant jo teisių ir interesų apsaugą žalos atlyginimo klausimais. Pagal galiojantį reglamentavimą, valstybė suteikia kompensaciją tik nukentėjusiems nuo smurtinių nusikaltimų, kuomet materialiai atsakingi asmenys neatlygina nusikalstama veika padarytos žalos. Remiantis magistro darbe nagrinėta Lietuvos statistikos departamento 2014 m. Nusikalstamumo ir teisėsaugos institucijų veiklos statistika, galima teigti, kad Lietuvoje yra itin didelis skaičius nukentėjusiųjų nuo nesmurtinių nusikaltimų, tačiau jiems valstybė negarantuoja tokios pat jų teisių apsaugos kaip nuo smurtinių nusikaltimų nukentėjusių asmenų, todėl siūlytinas kompensavimas ir nuo nesmurtinių nusikaltimų padarytos žalos.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Nacionaliniai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės Žinios*, 1992, Nr. 33-1014.
2. 1961 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.e-tar.lt/acc/legalAct.html?documentId=TAR.849A4BCA291A>>.
3. Dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo. *Vyriausybės žinios*, 1961-01-01, Nr. 18-148 .
4. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso patvirtinimo ir įsigaliojimo įstatymas. Baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-10-25, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002-04-09, Nr. 37-1341.
6. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000-09-06, Nr. 74-2262.
7. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 155 ir 290 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas. *TAR*, 2015-07-09, Nr. 11179.
8. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso bei kriminalinės žvalgybos dalyvių, teisingumo ir teisėsaugos institucijų pareigūnų apsaugos nuo nusikalstamo poveikio įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996-03-06, Nr. 20-520
9. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 37, 40, 44, 46, 48, 53, 55, 56, 62, 63, 64, 65, 70, 73, 80, 82, 90, 93, 108, 110, 111, 130, 131, 132, 139, 140, 141, 142, 151, 154, 160, 161, 166, 167, 168, 171, 178, 186, 199, 212, 214, 217, 225, 232, 233, 234, 254, 256, 276, 287, 296, 300, 302, 303, 308, 310, 312, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 324, 326, 327, 329, 333, 342, 358, 367, 368, 370, 372, 373, 374, 375, 377, 380, 381, 382, 384, 385, 409, 413, 414, 439, 447, 448, 454, 460 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 306 str. pripažinimo netekusiu galios, kodekso papildymo 41¹, 77², 80¹, 374¹, 374², 412¹ straipsniais ir kodekso priedo papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007-07-21, Nr. 81-3312.
10. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 8, 9, 28, 43, 44, 128, 185, 186, 188, 214, 239, 272, 275, 276, 280, 283, 308 straipsnių ir priedo pakeitimo ir Kodekso papildymo 27¹, 36², 56¹, 186¹ straipsniais įstatymas. *TAR*, 2015-12-30, Nr. 20993.

11. Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-10-19, Nr. 81-1514.
12. Lietuvos Respublikos smurtiniais nusikaltimais padarytos žalos kompensavimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2005-07-14, Nr. 85-3140.
13. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994-06-17, Nr. 46-851.
14. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*, 2000-04-12, Nr. 30-827.
15. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl smurtinių nusikaltimų, dėl kurių padaryta žala kompensuojama, sąrašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2009-03-28, Nr. 34-1311.

Tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai:

1. 1950 m. lapkričio 4 d. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 1995-05-16, Nr. 40-987.
2. 1966 m. gruodžio 19 d. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002-08-02, Nr. 77-288.
3. 1975 m. Europos Tarybos Ministrų Komiteto rezoliucija Nr. (75)7 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.coe.int/en/web/portal/home>>.
4. 1985 m. lapkričio 29 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos deklaracija dėl pagrindinių teisingumo principų nusikaltimų ir piktnaudžiavimo valdžia aukoms [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.un.org>>.
5. 2001 m. kovo 15 d. Europos Tarybos sprendimas dėl nusikaltimo aukų padėties baudžiamajame procese (Council Framework Decision of 15 March 2001 on the standing of victims in criminal proceedings (2001/220/JHA). Official Journal L 082, 2001. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/?uri=OJ:L:2001:082:TOC>>.
6. 2004 m. balandžio 29 d. Europos Tarybos direktyva 2004/80/EB dėl žalos kompensavimo nusikaltimų aukoms. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://ec.europa.eu/>>.
7. 2012 m. spalio 25 d. priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/29/ES, kuria nustatomi būtiniausi nusikaltimų aukų teisių, paramos joms ir jų apsaugos standartai ir kuria pakeičiamas Tarybos pamatinis sprendimas 2001/220/TVR.

Užsienio šalių teisės aktai:

1. 1980 m. Nusikaltimo aukų teisių bilis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://docs.legis.wisconsin.gov/statutes/statutes/950>>.
2. 1982 m. JAV prezidento įsakas „Dėl nusikaltimo aukų teisių“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://ojp.gov/ovc/publications/presdntstskforcrprt/87299.pdf>>.
3. 2004 m. Nusikaltimo aukų teisių įstatymas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.justice.gov/usao/resources/crime-victims-rights-ombudsman/victims-rights-act>>.
4. JAV įstatymų sąvadas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/uscode/text>>.
5. Vokietijos baudžiamojo proceso kodeksas. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/>.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas dėl teisės kreiptis į teismą.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas dėl privataus kaltinimo ir dėl asmens, kurio atžvilgiu atsisakyta kelti baudžiamąją bylą, teisės apskųsti prokuroro nutarimą.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 15 d. nutarimas dėl prokuroro įgaliojimų pradėti ikiteisminį tyrimą.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 24 d. nutarimas dėl baudžiamojo įsakymo.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas dėl transporto priemonių valdytojų civilinės atsakomybės privalomojo draudimo išmokų už neturtinę žalą.

Specialioji literatūra:

1. ABRAMAVIČIUS, A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija*, 2009, 3(117), p. 21-40.
2. ANCELIS, P. *Baudžiamojo proceso ikiteisminis etapas*. Monografija. Vilnius: UAB „Saulelė“, 2006.
3. ANCELIS, P.; JUZUKONIS, S. Nukentėjusiojo sąvoka Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamajame procese. *Jurisprudencija*, 2002, t. 35(27), p. 100-108.

4. ANCELIS, P. Nukentėjusiojo teisinė padėtis pasikeitus baudžiamiesiems įstatymams. *Jurisprudencija*, 2003, t. 49(41), p. 97-104.
5. Ataskaita apie antrinės teisinės pagalbos organizavimą ir teikimą 2014 m. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: http://www.teisinepagalba.lt/dok/201408_antrine_ataskaita.pdf.
6. AŽUBALYTĖ R., Nukentėjusiojo teisėtų interesų ir teisių realizavimas baigiant ikiteisminį tyrimą. *Jurisprudencija*, 2005, t. 70(62), p. 119-125.
7. AŽUBALYTĖ R.; et al. *Baudžiamojo proceso principai: metodinė mokomoji priemonė*. Vilnius: Leidykla „Eugrimas“, 2009.
8. AŽUBALYTĖ, R. Nukentėjusio nuo nusikalstamos veikos asmens teisė kreiptis į teismą kaip teisminės gynybos realizavimo baudžiamajame procese prielaida. *Jurisprudencija*, 2010, 4(122), p. 221-244.
9. AŽUBALYTĖ, R.; JURGAITIS, R.; ZAJANČKAUSKIENĖ J. *Specifinės baudžiamojo proceso rūšys*. Vadovėlis. Vilnius: 2011.
10. BARANSKAITĖ, A. *Taikos sutartis baudžiamojoje teisėje*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2007.
11. DANISEVIČIUS, P.; KAZLAUSKAS, M.; PALSKYS, E. *Lietuvos TSR baudžiamasis procesas*. Vilnius: 1978.
12. GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. I-IV dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003,
13. GODA, G. et al. *Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso komentaras*. V-XI dalys. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003.
14. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė: vadovėlis*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
15. JUOZAPAVIČIUS, A. Nesavarankiškas įrodymų naudojimo neleistinumas: kai kurie konstituciniai teisiniai aspektai. *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtys?*: Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: 2014, p. 119-138.
16. JUZUKONIS, S. Civilinis ieškinys baudžiamajame procese: nukentėjusiojo ir civilinio ieškovo santykis. *Jurisprudencija*, 2002, t. 24(16), p. 133-145.
17. KRIVKA, E. *Viešojo intereso gynimo problemos civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
18. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.lkzd.lki.lt/Zodynas/Viduryz.htm>.

19. Lietuvos statistikos departamentas. *Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla 2014*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://osp.stat.gov.lt/services-portlet/pub-edition-file?id=18098>>.
20. MATUIZIENĖ, E. Nukentėjusiojo interesai baudžiamajame procese. *Socialinių mokslų studijos*, 2012, 4(3).
21. MERKEVIČIUS, R. Baudžiamojo proceso kodeksas: ar teismo nagrinėjimo struktūra garantuoja teisingą teisimą? *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: Industrias, 2009, p. 135-173.
22. MERKEVIČIUS, R. Šiandieninė Lietuvos baudžiamojo proceso paradigma. *Baudžiamasis procesas: teisingumo garantas ar kliūtys?*: Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius: 2014, p. 103-118.
23. PRADEL, J. *Lyginamoji baudžiamoji teisė*. Vilnius: Eugrimas, 2001 m.
24. RANDAKEVIČIENĖ, I. Teismų sprendimų kontrolės formos baudžiamajame procese. *Sąžiningas baudžiamasis procesas: probleminiai aspektai*. Vilnius: UAB Industrias, 2009, p. 175-213.
25. Teismų veiklos apžvalga [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.teismai.lt/data/public/uploads/2015/03/2014_teismu_veiklos_apzvalga.pdf>.
26. BOLAND, M.L.; BUTLER, R. Crime Victims' rights: From Illusion to Reality. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.americanbar.org/content/dam/aba/administrative/domestic_violence1/publications/lgbttoolkit_boland_resource.authcheckdam.pdf>.
27. CASSEL, P.G.; MITCHELL, N.J.; EDWARDS, B.J. Crime Victims' Rights During Criminal Investigations? Applying the Crime Victims' rights act before Criminal Charges Are Filed. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol104/iss1/2/>>.
28. DOYLE, C. Crime Victims' Rights Act: A Summary and Legal Analysis of 18 U.S.C. 3771. [interaktyvus] Prieiga per internetą: <<https://www.fas.org/sgp/crs/misc/RL33679.pdf>>.
29. SIEGISMUND, E. Ancillary (adhesion) proceedings in Germany as shaped by the first victim protection law: an attempt to take stock. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.unafei.or.jp/english/pdf/RS_No56/No56_12VE_Siegismund1.pdf>.

Teismų praktika:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus plenarinės sesijos 2005 m. lapkričio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-P-464/2005.
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 7 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-226/2006.
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43/2007.
4. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. sausio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-55/2007.
5. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. kovo 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-239/2007.
6. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-268/2007.
7. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-252/2007.
8. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus išplėstinės septynių teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 6 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-7-495/2007.
9. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 27 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-853/2007.
10. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. sausio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-22/2009.
11. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gegužės 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-266/2010.
12. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-143/2011.
13. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-9/2013.
14. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-55/2013.
15. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 19 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-151/2013.
16. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 21 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-242/2013.

17. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gruodžio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-513/2013.
18. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-43/2014.
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-68/2014.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-73/2014.
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 10 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-270/2014.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gruodžio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-565/2014.
23. Šiaulių apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 3 d. nutartyje baudžiamojoje byloje Nr. 1A-344-332/2008.
24. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2011 m. sausio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1S-68-66/2011.
25. Kauno apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-195-245/2011.
26. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamojo skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. spalio 12 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-775-303-2012.
27. Vilniaus apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-375-648/2013.
28. Panevėžio apygardos teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 5 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 1A-10-366/2014.

Travaux préparatoires:

1. Įstatymų projektų Reg. Nr. XIIP-3703- XIIP-3705 AIŠKINAMASIS RAŠTAS [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/630f7380817211e59a1ed226d1cbceb5?jfwid=1cdz0heo58>>.
2. Įstatymų projektų Reg. Nr. XIIP-3703- XIIP-3705 AIŠKINAMASIS RAŠTAS [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/630f7380817211e59a1ed226d1cbceb5?jfwid=1cdz0heo58>>.

SANTRAUKA

Nukentėjusiojo teisės ir galimybės baudžiamajame procese neabejotinai aktuali tema, reikalaujanti daug dėmesio, tiek dėl besikeičiančio požiūrio į nukentėjusįjį tarptautiniame ir nacionaliniame kontekste, tiek dėl paties nukentėjusiojo reikšmės baudžiamajame procese. Doktrinoje pasigendama išsamios ir nuoseklios nukentėjusiojo teisių ir galimybių analizės, didesnis dėmesys skiriamas kitiems proceso dalyviams.

Darbu siekta išsamiai išanalizuoti nukentėjusiojo sąvoką, nukentėjusiojo statuso įgijimą, pagrindines teises, kurias jam suteikia Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas, jų įgyvendinimą, raidą, minėtų aspektų problematiką.

Teismų praktikoje susiduriama su problemomis dėl nukentėjusiojo sąvokos ir asmenų pripažinimo nukentėjusiais, tačiau tiek įstatymo pakeitimai, tiek teismo išaiškinimai padeda jas spręsti.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse įtvirtintomis nukentėjusiojo teisėmis siekiama sudaryti jam sąlygas dalyvauti baudžiamajame procese kaip savarankiškam, lygiateisiškam proceso dalyviui, efektyviai apginti savo teisėtus interesus ir pažeistas teises, tačiau to įgyvendinimas priklauso tiek nuo pačių nukentėjusiųjų, tiek nuo kitų proceso dalyvių veiksmų. Pagirtina tai, kad nukentėjusiojo teisių sąrašas baudžiamajame procese yra plečiamas, nukentėjusiojo interesai sulaukia vis didesnio dėmesio.

SUMMARY

Victim's rights and opportunities in criminal proceedings is undoubtedly a relevant subject that requires copious amounts of attention because of the changing attitude towards the victim in the international and national context and the significance of the victim itself in criminal proceedings. However, legal doctrine lacks a comprehensive and consistent analysis of the victim's rights and opportunities, and is more focused on other participants of criminal proceedings.

The aim of the thesis was to analyze in detail the concept of the victim, the attainment of the victim status, the main rights of the victim that are granted by the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania, the realization of the main rights of the victim, their development, and the main problems of the above-mentioned aspects.

Case law encounters problems with the concept of a victim and the attainment of the victim status, but amendments of the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania and judicial interpretations are helping to solve them.

The purpose of the victim's rights granted by the Code of Criminal Procedure of the Republic of Lithuania is to enable him to participate in criminal proceedings as an independent, equal participant of criminal proceedings, to defend its lawful interests and violated rights effectively, but the accomplishment of this purpose depends both on the victims themselves and the actions of the other participants of criminal proceedings. It is commendable that the list of the victim's rights in the criminal proceedings is being extended and the victim's interests are attracting more and more attention.